

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Ədəbiyyat

9 yanvar 2015-ci il № 01 (10) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 50 qəpik

Cəfər Cabbarlının
tərcümə
sənətindən
narahatlığı

» səhifə 4

Musa
Yaqubdan
yeni
şeyrlər

» səhifə 10

“Xalqın dilini
yaşadan
bədi
ədəbiyyatdır”

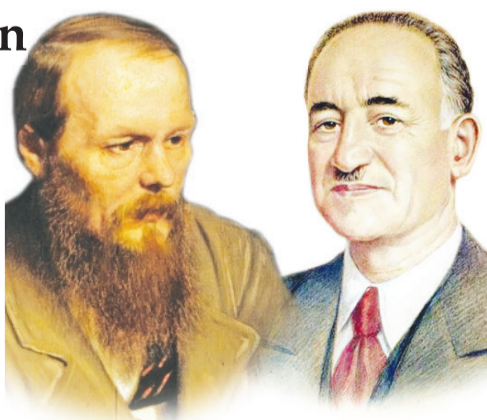
» səhifə 12-13

Sonuncu İran şahının sarayında saraydaxili intriqalar

Məhəmməd Rza Pəhləvinin anası Bakılı Tacülmülükün xatirələri » səhifə 5

Dostoyevskinin
hekayəsi
Məhəmməd
Əmin
Rəsulzadənin
tərcüməsində

» səhifə 16

Hamının
və hər
kəsin
sevimliyi
Edit Piaf

» səhifə 23

ANONS

Böyük Britaniyanın
səfiri Tərcümə
Mərkəzində

» səhifə 3

Bu söz nə qədər gözəl

» səhifə 7

Ağı seçməli, yoxsa
qaranı?

» səhifə 8

Səməndər Rzayevin
səhnəmizdə boş
qalan yeri

» səhifə 9

Rejissor Pazolinin
“Sınıq-salxaq”
hekayəsi

» səhifə 17

Mahatma Qandinin
duası

» səhifə 18

“Firuzə” və Mirzə
Rza xan

» səhifə 20

Məşhurlar dil
haqqında

» səhifə 21

Nağıllarımızdakı
boşluqlar...

» səhifə 22

Prezident İlham Əliyev "Boeing-787-8" sərnişin təyyarəsinə baxıb

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və xanımı Mehriban Əliyeva Heydər Əliyev Beynəlxalq Aeroportunda "Azərbaycan Hava Yolları" (AZAL) Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinə məxsus yeni gətirilmiş "Boeing-787-8" Dreamliner sərnişin təyyarəsinə baxıblar.

"AZAL" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin prezidenti Cahangir Əsgərov dövlətimizin başçısına yeni təyyarə barədə məlumat verib.

"Boeing-787-8" Dreamliner ən müasir tipli hava gəmilərindəndir. Son texniki nailiyyətləri özündə birləşdirən layner daha uzaq məsafələrə uçuşlar həyata keçirməyə imkan yaradır. Ən yeni texnologiyaların tətbiq edilməsi nəticəsində isə təyyarədə yüksək mənfəətli istismar, yanacaq qənaət və sərnişinlər üçün rahat

şərait var. Bu təyyarə həm texniki, həm də xidmət cəhətdən digər hava gəmilərindən fərqlənir. Onun çəkisi analoji təyyarələrlə müqayisədə daha yüngüldür. Buna baxmayaraq, uçuş məsafəsi və yükqaldırma imkanı digərlərindən çoxdur və 20 faiz az yanacaq sərf edir. Geniş gövdəli bu təyyarə 210 sərnişin tutumuna malikdir. Fasiləsiz 15 saat uçuş yerinə yetirən bu layner birbaşa 15 min 700 kilometr məsafə qət edə bilir. Dreamliner bu göstəricilərə görə, hazırkı sərnişin təy-

yarələri arasında liderdir. Laynerin sərnişin salonunda üç növ oturmaq və onlara uyğun fərqli xidmət sinifləri mövcuddur. Təy-

yarənin bütün aeronaviqasiya və sərnişin salonunun audio-video sistemləri ən son texnoloji yeniliklər əsasında tərtib olunub. Bu

təyyarə ilə ilk mərhələdə Bakıdan Pekinə, Londona və Avropanın digər şəhərlərinə uçuşlar yerinə yetiriləcək. Bu ilin yay mövsümündən isə hava gəmilərinin Nyu-York və yeni açılacaq hava xətlərində istismarı gözlənilir.

Belə hava layneri MDB məkanında və bir sıra Şərqi ölkələri arasında ilk dəfə Azərbaycana gətirilib. Son illərdə digər sahələrdə olduğu kimi, mülki aviasiya sahəsində də uğurlu inkişaf mərhələsi yaşanır. Bu inkişaf özünü həm yeni aerovağzal komplekslərinin inşasında, həm də yeni müasir hava gəmilərinin alınmasında daha aydın göstərir. Bu baxımdan "Azərbaycan Hava Yolları" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin aviaparkının ən müasir "Boeing-787-8" Dreamliner sərnişin təyyarələri ilə gücləndirilməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. "Azərbaycan Hava Yolları"nın və ümumilikdə, Azərbaycan mülki aviasiyasının nailiyyətləri Prezident İlham Əliyevin bu sahəyə birbaşa göstərdiyi diqqət və qayğının nəticəsidir.

"Qara bağ" filmi hazırdır

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sifarişli ilə Cəfər Cabbarlı adına "Azərbaycanfilm" kinostudiyasında lentə alınan "Qara bağ" bədii filminin çəkilişləri yekunlaşıb.

Kinostudiyadan AzərTAc-a bildirilib ki, dram janrında olan qısametrajlı filmin çəkilişləri Bakı şəhərində və Hacıqabul rayonunun Qızıl Burun qəsəbəsi yaxınlığındakı qaçqın şəhərciyində aparılıb.

Film "Azərbaycanfilm" kinostudiyasının elan etdiyi "yeni-film.az" gənclər üçün ssenari müsabiqəsinin qalibi Amil Məmiyevin eyniadlı ssenarisi əsasında çəkilib. Ekran əsərinin quruluşçu rejissoru Amil Məmiyev, quruluşçu operatoru Rauf Qurbanəliyev, quruluşçu rəssamı Əziz Məmmədov, bədii rəhbəri Cəmil Quliyev, icraçı prodüseri Arif Səfərov, prodüseri Müşfiq Hətəmovdur.

Filmə rolları Vidadi Əliyev, Elxan Abbasov, Rasim Cəfərov, Aysad Məmmədov, Məzahir Həşimov, Svetlana Əliyeva, Səbinə Məmmədov və Soltan Əhməd canlandırıblar.

Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib. Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi

Baş redaktor: Yaşar Əliyev

İcraçı direktor: Nəriman Əbdülrəhmanlı

Redaksiya heyəti: Mövlud Abdullayev, Qızılgül Abdinova, Sevinc Fəda

Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.

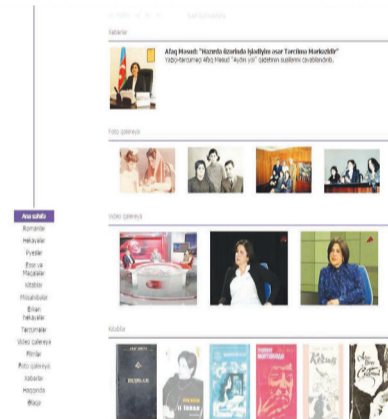
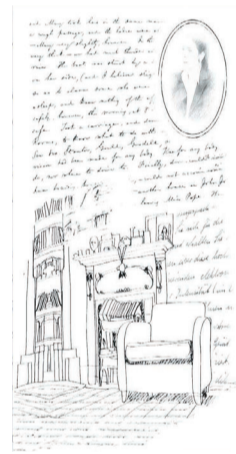
"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub.

Tiraj: 1250

Sifariş: 91

Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi, 74
Telefon: 595 16 05

Afaq Məsudun şəxsi saytı fəaliyyətə başlayıb

Tanınmış yazıçı Afag Məsudun şəxsi saytı (afaqmesud.az) fəaliyyətə başlayıb.

Üç dildə – Azərbaycan, ingilis və rus dillərində yayımlanan sayt "Romanlar", "Hekayələr", "Esse və məqalələr", "Kitablar", "Müsaibələr", "Erkən hekayələr", "Tərcümələr", "Video qalereya", "Filmlər", "Foto qalereya", "Xəbərlər", "Haqqında" və "Əlaqə" bölmələrindən ibarətdir.

Saytda yazıcının həyatının müxtəlif dövrlərini əhatə edən fotosəkilləri, əsərləri əsasında çəkilmiş filmlər, televiziya verilişləri, səhnələşdirilmiş dram əsərləri də yer alıb.

İsraildə Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi açılıb

○ 2007-ci ilin aprelində yaradılan "Azərbaycan-İsrail" Beynəlxalq Assosiasiyası ("Aziz") İsraildə Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi yaradıb.

Assosiasiyadan AzərTAc-a bildirişlər ki, Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzini Afulada yerləşdirmək qərara alınıb. Əvvəlcə ictimai əsaslarla yaradılan bu mərkəz 8 il müddətində, demək olar, direktor Yeganə Salmanın əzmkarlığı sayəsində fəaliyyət göstərib.

Afulanın birinci vitse-meri Mixail Barkanın təşəbbüsü ilə mərkəzə yeni bina ayrılıb. Heydər Əliyev Fondunun köməyi və dəstəyi sayəsində yeni mərkəzdə Azərbaycanın çoxşaxəli mədəniyyətindən, çoxəsrlik tolerantlıq ənənələrindən söz açan ekspozisiya yaradılıb.

Ayrı-ayrı ekspozisiyalar Azərbaycan xalqının böyük oğlu, ümummilli lider Heydər Əliyevdən, habelə Azərbaycanın işğal edilmiş Dağlıq Qarabağ bölgəsindən söz açır.

Yanvarın 6-da mərkəzin yeni binasında tədbir keçirilib. Təşkilatçılar ehtiyat ediblər ki, həmin gün İsraildə tüğyan edən güclü yağışlar və şiddətli külək səbəbindən tədbirə qatılanların sayı az olacaq. Lakin tədbirə o qədər insan toplaşdı ki, çoxları ayaq üstündə durmalı olub.

Qonaqlar ekspozisiyalara böyük maraqla tamaşa ediblər.

Tədbir çərçivəsində əfsanəvi bakılı, politoloq Aleks Veksler ilə görüş olub. Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəlində İsrailin SSRİ-dəki konsulluğunda işləyən Aleks Veksler o dövrün repatriantlarının çoxuna tanışdır.

Tədbir iştirakçılarını fəxri qonaqlar salamlayıblar. Afulanın vitse-meri Mixail Barkan çıxışında İsrailin Azərbaycandakı konsulu vəzifəsində işlədiyi illəri yada salıb və həmin illəri ömrünün ən gözəl illəri adlandırdı.

Mərkəzin direktoru Yeganə Salman çoxsaylı layihə və planlardan danışaraq bildirib ki, burada alimlər, jurnalistlər, şairlər, yazıçılar, siyasi və ictimai xadimlərlə muntəzəm yaradıcılıq gecələri keçiriləcək, filmlər nümayiş etdiriləcək.

Artıq mərkəzdə dərnəklər, bal və xalq rəqsləri studiyaları və seksiyaları, ivrit və Azərbaycan dilləri sinifləri açılıb.

Elmlər Akademiyası muğamla bağlı konfransa hazırlaşır

Dünən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Rəyasət Heyətində muğamsənəşliq üzrə beynəlxalq konfransa hazırlıq məsələləri müzakirə olunub.

AMEA-dan APA-ya verilən xəbərə görə, əvvəlcə Məhəmməd Füzuli adına Olyazmalar İnstitutunun elmi işçisi, rəssam Fəxrəddin Əlinin Azərbaycan muğamlarına aid çəkdiyi rəsmlərə baxış keçirilib.

AMEA-nın prezidenti, akademik Akif Əlizadə rəsm əsərləri barədə fikirlərini bildirərək Azərbaycan muğamlarına aid çəkilən 80 rəsm əsərini yüksək dəyərləndirib. O, bu əsərlərin yüksək poliqrafik üsulla kitab halında çap edilməsinin məqsəduyğun olduğunu bildirib.

AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli isə akademiya keçiriləcək beynəlxalq muğam festivalına hazırlıq məsələləri barədə ətraflı məlumat verib. O qeyd edib ki, Azərbaycanda bütün sahələrdə olduğu kimi, mədəni tədbirlərə də geniş yer verilir, o cümlədən, muğam sənətinin inkişafına və beynəlxalq səviyyədə təbliğinə böyük səy göstərilir. Akademik nəşri nəzərdə tutulan "Azərbaycan muğamsənəşliq" adlı məqalələr toplusu və rəsm əsərlərini əhatə edəcək kitab-albomun bu ilin mart ayında Azərbaycanda keçiriləcək beynəlxalq muğam festivalının və elmi konfransın işinə töhfə olacağını qeyd edib.

Bundan başqa, beynəlxalq simpoziumla əlaqədar zəruri hazırlıq işlərinin aparıldığını bildirib.

AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun "Muğamsənəşliq" şöbəsinin müdiri, sənətsənəşliq üzrə elmlər doktoru Sevil Fərhadova isə toplusun yaxın günlərdə hazırlanaraq rəhbərliyə təqdim olunacağını diqqətə çatdırıb. Tədbirin sonunda İ. Həbibbəyli muğamsənəşliq konfransı ilə əlaqədar işçi qrupunun qarşısında duran vəzifələri barədə məlumat verib.

Böyük Britaniyanın səfiri Tərcümə Mərkəzində olub

Yanvarın 7-sində Böyük Britaniyanın Azərbaycandakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri İrfan Siddiq Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzində olub.

Mərkəzin direktoru Afaq Məsud qonağı salamlayaraq, qurumun tarixi, fəaliyyət istiqamətləri, perspektivləri barədə danışdı: "Tərcümə Mərkəzi 25 ildir ki, fəaliyyət göstərir. Bu illər ərzində biz yalnız bədii tərcümə sahəsində dünya ədəbiyyatından yüzlərlə əsərin tərcüməsini və nəşrini həyata keçirmişik. Mərkəzin yeni statusu fəaliyyət dairəmizi genişləndirib. İndi biz təkcə bədii əsərlərin tərcüməsi ilə yox, tərcümənin digər sferalarında gedən proseslərə nəzarəti, bu sahənin təhsil mərhələsindən

başlayaraq təkmilləşdirilməsi və tənzimlənməsi işini həyata keçirməyə çalışacağıq".

Görüş zamanı İ.Siddiq ölkələrarası münasibətlərdən danışdı: "Ölkələrimiz arasında dostluq münasibətləri gün-gündən inkişaf edir. Mərkəzin İngiltərə ədəbiyyatından tərcümə və nəşr etdiyi kitabların kataloqu ilə tanış oldum. Bu qədər dəyərli əsərin Azərbaycan dilinə çevrilməsini təqdirəlayiq hadisə hesab edirəm. Xüsusən, diqqətimi tərcümə olunan ədəbiyyatların və müəlliflərin seçimi cəlb etdi.

O mənada ki, olduqca görkəmli müəlliflərin əsərlərini dilinizə çevirmisiniz".

Mərkəzin direktoru Afaq Məsud Böyük Britaniya ədəbiyyatından tərcüməsi və nəşri 2015-ci ildə nəzərdə tutulmuş əsərlərdən, həmçinin, Azərbaycan ədəbiyyatının və dilinin beynəlxalq aləmdə aktuallaşması istiqamətində görülən işlərdən danışdı: "Biz dünya ədəbi fikrini Azərbaycan oxucusuna çatdırmaq üçün yanaşı, Azərbaycan ədəbiyyatının, onun tarixinin, elmi-fəlsəfi fikrinin dünyada təbliğinə çalışırıq. Bu istiqamətdə nəzərdə tutulan əhəmiyyətli işlərdən biri də Azərbaycan dilinin xarici ölkələrin təhsil ocaqlarında tədrisinin təşkilidir".

Daha sonra səfir Böyük Britaniya səfirliyinin Mərkəzlə qarşılıqlı əməkdaşlığı məsələsinə toxunaraq qeyd edib: "Hazırda Kembridj və Oksford Universitetlərində Azərbaycan dilinin tədrisi ilə bağlı müəyyən hazırlıq işləri gedir və biz Tərcümə Mərkəzinin də bu sahədə öz töhfəsini verəcəyinə ümid edirik. British Council Azərbaycan da Britaniya nəşriyyatları və yazıçıları ilə əlaqə qur-

maqda, həmçinin, təhsillə bağlı layihələrinizdə Mərkəzə yaxından kömək edəcək. Ümumiyyətlə, bu cür maraqlı və mühüm bir sahəyə – dil və tərcümə məsələləri ilə bu səviyyədə məşğul olmağınız ölkəniz üçün əlamətdar hadisədir. Ümid edirəm, ölkələrimiz arasında bu mədəni, ədəbi mübadilələrimiz, təhsil sahəsindəki əməkdaşlığımız qarşılıqlı və daimi olacaq".

Opera və Balet teatrının yeni il repertuarı

Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet Teatrının yanvar ayı üçün repertuarı açıqlanıb.

AzərTAC xəbər verir ki, yanvarın 7-də Astor Pyatsollanın "Məhəbbət tanqosu", 11-də isə Vasif Adıgözəlovun "Natəvan" operaları oynanılacaq.

Yanvarın 14-də teatr muğam həvəskarlarını maraqlı konsert proqramı ilə sevindirəcək.

Tamaşaçılar yanvarın 17-də Firəngiz Əlizadənin "İntizar", 18-də Üzeyir Hacıbəylinin "Əsli və Kərəm", 24-də Cüzeppe Verdinin "Trubadur" operalarına baxa bilərlər.

Yanvarın 31-də bəstəkar Polad Bülbüloğlunun 70 illik yubileyi münasibətilə "Eşq və ölüm" baletinin premyerası olacaq.

Uşaqları da yaddan çıxarmayan teatrın kollektivi yanvarın 10-da Pyotr Çaykovskinin "Şelkuncik" baletini nümayiş etdirəcək.

Türkmən şairinin "Divan"ı Azərbaycan dilində

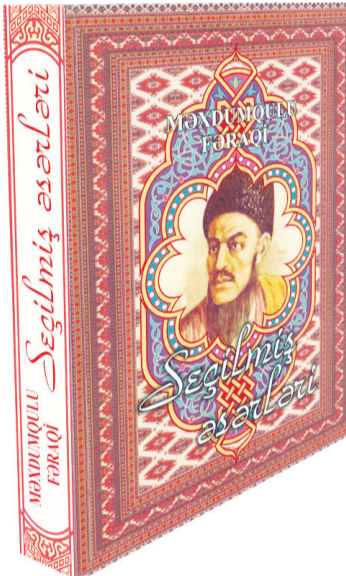
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu böyük türkmən şairi, ümumtürk ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Məxdumqulu Fəraqinin "Divan"ını nəşr edəcək.

İnstitutun mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, transliterasiya və dilimizə tərcümə edilərək nəşrə hazırlanmış "Divan" və təxminən 600 səhifədən ibarət olacaq kitabda Məxdumqulunun indiyə qədər çap olunmayan şeirləri də yer alacaq.

Kitaba İnstitutun direktor müavini Paşa Kərimov, İsmi-

xan Osmanlı və AMEA-nın vitse-prezidenti, akademik İsa Həbibbəyli "Ön söz" yazıblar.

1733-cü ildə anadan olmuş Məxdumqulu "Fəraqi" təxəllüsü ilə şeirlər yazıb. Məxdumqulunun poeziyası Azərbaycan şairləri Molla Pənah Vaqif və Molla Vəli Vidadinin yaradıcılığına da ciddi təsir göstərib.

Xalq dastanlarımız 3 albomda

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) Folklor İnstitutunda Azərbaycan xalq dastanlarından ibarət üç albom buraxılıb.

AMEA-dan APA-ya daxil olan məlumata görə, albomların tərtib edilməsində AMEA-nın müxbir üzvü Muxtar Kazımoğlu (İmanov), Elxan Məmmədli, Miraslan Bəkirli, Elçin Abbasov və Elşad Məmmədov iştirak ediblər.

İlk albomda Aşıq Hüseyn Saracının ifasında "Əsli-Kərəm", Aşıq Əkbərin ifasında "Novruz-Qəndab", Aşıq İmran Həsənovun ifasında "Qurbanı" dastanından əsas hissələr yer alıb.

"Eurovision – 2015"də iştirakçı sayı çox olacaq

Avstriyanın Vyan şəhərində keçiriləcək "Eurovision-2015" mahnı müsabiqəsində 39 ölkə təmsil olunacaq.

AzərTAC müsabiqənin rəsmi saytına istinadla xəbər verir ki, əvvəlki yarışmadan fərqli olaraq, iştirakçıların sayı artıb. Kipr, Çexiya və Serbiya yenidən müsabiqəyə qayıdıb. Ukrayna milli televiziya isə müsabiqədə iştirak etməyəcəyini bildirib.

Beləliklə, 60-cı "Eurovision" mahnı müsabiqəsində Albaniya, Avstriya, Azərbaycan, Belarus, Belçika, Kipr, Çex Respublikası, Danimarka, Estoniya, Finlandiya, Fransa, Makedoniya, Gürcüstan, Almaniya, Yunanıstan, Macarıstan, İspaniya, İrlandiya, İsraill, İtaliya, Latviya, Lit-

va, Malta, Moldova, Çernoqoriya, Niderland, Norveç, Polşa, Portuqaliya, Rumıniya, Rusiya, San-Marino, Serbiya, Sloveniya, İspaniya, İsveçrə, İsveç, Böyük Britaniya və Ermənistan təmsil olunacaq.

Birinci yarımfinalda 16, ikincidə 17 ölkənin iştirakçısı səhnəyə çıxacaq. Final mərhələsində isə 10 ölkə və böyük beşliyə daxil olan

Fransa, Almaniya, İtaliya, İspaniya və Böyük Britaniya, eləcə də ev sahibi Avstriya təmsilçisi iştirak edəcək.

"Eurovision-2015" mahnı müsabiqəsinin püşkatma mərasimi 2015-ci il yanvarın 26-da keçiriləcək.

Yarışmanın I və II yarımfinalı müvafiq olaraq mayın 19 və 21-də, final mərhələsi isə 23-də olacaq.

Caz musiqisinin əfsanəsi Bakıda

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin dəstəyi ilə fevralın 28-də Heydər Əliyev Sarayında caz musiqisinin əfsanəsi, amerikalı caz müğənnisi və dirijoru, on dəfə "Qremmi" mükafatı laureatı Bobbi Mak-Ferrinin və qrupunun konserti olacaq.

Heydər Əliyev Sarayının mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, konsertin biletləri artıq satışa çıxarılıb və şəhərin kassalarından əldə etmək mümkündür.

Musiqçinin birinci albomu 1982-ci ildə çıxıb. 1984-cü ildə isə heç bir musiqi aləti olmadan yazılan "The Voice" adlı ilk caz albomu işıq üzünə görüb. Bobby McFerrin 1988-ci ildə ifa etdiyi və iki nominasiya üzrə "Qremmi" mükafatına layiq görülmüş "Don't Worry, Be Happy" mahnısı ilə dünya şöhrəti qazanıb.

Azərbaycanda bədii tərcümə sənətinin inkişafında yeni yüksəliş dövrü XX yüzilliyin əvvəllərinə təsadüf edir. Həmin dövrdə bu sənətin yaranması və inkişafında əsaslı rol oynayan böyük şəxsiyyətlərdən biri də Cəfər Cabbarlı olub. Onun bu sahədəki xidmətləri, ədəbiyyatımıza bəxş etdiyi gözəl tərcümə nümunələri indi də öz bədii dəyəri ilə seçilir. C.Cabbarlının Qərb və rus klassiklərindən etdiyi tərcümələrin siyahısı böyük, janrları müxtəlif, üslubu zəngindir. O, Şekspirin "Hamlet", "Otello", Şillerin "Qaçaq", Bormarşenin "Fiqaronun toyu", Uelsin "Yeraltı dünya", Afinogenovun "Qorxu", Slavinin "Müdaxilə", Tolstoyun "Hacı Murad" və başqa əsərləri böyük peşəkarlıqla Azərbaycan dilinə çevirib.

Tərcümə işinə yüksək sənət kimi baxan C.Cabbarlının bununla bağlı yazdığı "Tərcümə məsələsinə əhəmiyyət verilməlidir" adlı məqaləsinin bu gün də aktual olduğunu nəzərə alaraq, oxucularımıza təqdim edirik.

Bəhlul SEYFƏDDİNOĞLU

Son zamanlar mətbuatda arası kəsilmədən təsadüf edilən bir məsələ də tərcüməçilər məsələsidir. Yeni bir kitab çıxan kimi onun tərcüməsi tənqid ediliyor.

Kitabın anlaşılmaq bir dildə tərcümə edilməsindən, fikirlərin yanlış keçirilməsindən şikayət ediliyor. Bununla da məsələ bitib gediyor.

Yenə yarın ikinci kitab üzərində bu əməliyyat yapılıyor. Məsələni, nədənsə, kimsə əsas bir şəkildə araya sürmür. Halbuki bu, o qədər də səthi keçiriləcək bir məsələ deyildir.

Bu gün Azərbaycanda bir çox ədəbi, ictimai, siyasi, elmi, fənni və sair kitablar tərcümə ediliyor. Bu kitablardan yalnız Azərbaycanda deyil, bəlkə bütün türk ölkələrində istifadə ediliyor. Mənlərlə paralar sərf ediliyor, nəticədə də tərcümənin yaramazlığı üzərə, yenə kitab atılmaqdan başqa bir şeyə yaramıyor. Təbii, bu hər kəsi düşündürməyə layiq bir məsələdir. Volfsonun kitabı tərcümə edildi, bu gün kimsə istifadə etməyir. Daha bir çox kitablar göstərilə bilər ki, alanlar yersiz para itirməkdən başqa bir şeyi qazanmamışlardır. Təkrar tərcümə ediliyor, o da əvvəlkindən irəli gəlməyir.

Burada əsas təqsir kimdədir? Bizcə, təqsir müştərəkdir. Onun bir qismi tərcüməçilərdə, bir qismi Maarifçilər ittifaqında və ən böyük bir qismi də nəşriyyat idarələrindədir.

Əvvəla, tərcüməçilərimizdən kimsə öz qüvvətilə, biliyi ilə, bacarığı ilə, ixtisası ilə hesablaşmaq istəmiyor. Azacıq rusca, ya başqa bir dil bildisə, ilk təklif edilən kitabı alıb tərcüməyə girişiyorlar. Halbuki məsələ ruscadan bir kitabı tərcümə

Tərcümə məsələsinə əhəmiyyət verilməlidir

edə bilmək üçün yalnız rusca bilmək kafi deyildir. Bir də kitabın bəhs etdiyi məsələyi ətraflıca bilmək və bu məsələ ilə mükəmməl tanış olmaq, daha doğrusu, o dairədə bir mütəxəssis olmaq lazımdır. Bizdə isə böylə deyildir.

Çox vaxt bir söz başqa-başqa elmlərdə bir istilah olmaq üzərə, başqa-başqa mənalar ifadə ediliyor. Buna görə də tərcüməçi tanış olmadığı bir məsələdən tərcümə etdikdə çox vaxt istilahları qatışdırıyor.

Bundan başqa, bəzi tərcüməçilər də vardır ki, özləri qüvvəli olsalar da, ancaq tez para almaq üçün çalışıyor, tərcümələri başdanasovma eyləyib üzərlərində olan məsuliyyəti düşünmək istəmiyorlar.

Nəşriyyat idarələrinə gəlincə, bunlar da bir dəfə tərcümə üçün çağırıldıqları adamların qüvvəsini, biliyini, ixtisasını, bacarığını bilmədən tərcümənin ucuzluğu ardınca qaçıb, hər bir kitabı onlara veriyor və nəticədə də kitabların yaramazlığı kimi ağır bir vəziyyət qarşısında qalmış oluyorlar. Hətta çox vaxt mətbuatda tərcüməsinin yaramazlığı qeyd edilən adam-

lara təkrar tərcümə veriliyor və yenə də əvvəlki vəziyyət meydana çıxıyor. Maarifçilər ittifaqı haqqında orası qeyd olunmalıdır ki, bu vaxta qədər İttifaq öz üzvü olan tərcüməçilərinin maddi və mənəvi vəziyyətlərini qəti bir surətdə müəyyən edib, düzgün bir çərçivə içərisinə almamışdır. Onların ixtisasını və ixtisaslarına görə ala biləcəkləri əməkhaqqı məsələsinə düzgün bir yola salmamışdır. Bizcə, artıq bu hala bir son qoyulmalıdır.

Gələcəkdə çəkilən əməklərin, sərf edilən paraların yersiz itməməsi üçün, hər şeydən əvvəl, Maarif işçiləri ittifaqı tərcüməçilik adı almaq istəyən adamların gərəklə ixtisasını, gərəksə biliyini və tərcüməçilikdə bacarığını aydınlaşdırmalı və tərcüməçiliyə qəbul ediləcək adamlar üçün müəyyən dərəcələr təyin etməlidir.

Bunun üçün tərcüməçilər siyahıya alınıb imtahan edilməlidir. Və nə kimi tərcümələri bacarmaları haqqında əllərinə vəsiqə verilməlidir.

Bu xüsusda Maarifçilər ittifaqı tərəfindən aradabir təşəbbüs edilmiş, hətta müəyyən bir

komissiyon düzəlmisə də, mütəxəssisə, bu vaxta qədər bu komissiyonun fəaliyyəti görülməmiş və işlərindən bir nəticə çıxmamışdır. Bildiyimizə görə, bu xüsusda tərcüməçilərə paylanan anketlər bu vaxta qədər İttifaqda yatıb qalmaqdadır. Halbuki bu məsələ mahudlar altında yatırılacaq bir məsələ deyildir.

Bu məsələyi maarif işçiləri qurultayı da müzakirə ilə öz qətnaməsində qeyd etmişdir. Nə olursa-olsun, bu məsələyə ciddiyyətli girişilməli və tezliklə həyata keçirilməlidir.

Nəşriyyat idarələri əllərinə böylə vəsiqələri olmayan adamlara tərcümə verməməlidir.

Bundan başqa, tərcüməçilərin "xaltura"sından yaxa qurtarmaq üçün hər bir əsər ç i x a n

Dənizlərcə daşqın fənalıqların?

Kökündən devirmək, əzib tapdamaq?

Ölmək-uyumaq, bu qədər...

Qəlbin bu kədə, bu iztirabının

Meydanı olan ağır əzabı

Bir uykuda məhv edib bitirmək!..

İstənməz olurmu böylə bir son?..

Ölmək, uyumaq...

Uyumaq?

Bəlkə də rəya görmək?—Güclük budur işte!

Hər dərdə ölüm uykusu bir son verəcəkdir,

Heyhat... Bu son uyku nələr göstərəcəkdir?

İştə duracaq, durduracaq bu!..

Yalnız budur, eylər bizi illərcə sürüklənməyə məcbur!

Kim yoxsa dözərdi

Dünyadakı bu zülmə, fəsada?

Hər müstəbidin kibrinə,

Hər güclülərin cəbrinə, təhqirinə,

Mən dərdinə bir qaytarılıb-çeynənən eşqin?

kimi qəzetə idarələrinə və mütəxəssislərə göndərməli və kitab haqqında yazılan bibliografyalara diqqət edilməlidir. Xaltura yapması görülməli tərcüməçilərə, çox qüvvətli olsalar belə, bir daha tərcümə verilməməli və ya tərcümələrinin sağlamlığını təmin edəcək şərtlər qoyulmalıdır.

Bundan başqa, yaxşı tərcüməçilərin əməkhaqqı da müəyyən bir nizamla salınmalı, müqəddir tərcüməçilərin mütəxəssislər kimi əməkhaqqı ala bilməsi üçün çalışılmalıdır. Bunların hamısı ilə bərabər, bacarıqlı tərcüməçilər hazırlamağı da unutmamalıdır.

"Kommunist" qəzeti, 29 yanvar, 1926-cı il.

Vilyam Şekspir

"HAMLET"

Hamletin monoloqu

Olum, ya ölüm... Budur məsələ!

Nədir ən şərəfli?

Götürməkmə düşmən qəzabın ağır vurğusun?

Və ya qarşı qoymağımı seylabına

Hakimlərin azgınlıq, utanmazlığına,

Qanundakı gücsüzlüyə,

Ya doğruluğun bir yaramazlıq kimitaqdirinə

Kim, kim dayanardı?

Madam ki, bir xəncər, bir vurğu Bizə daimi can qurtaracaq-mış,

Kim nifrət ilə, göz yaşı tökməklə, həyatın

Mən dürlü ağırlıqlarına qatlaşacaqdır?

Ancaq bir qorxu:

Orda nə olacaqdır?!

Orda, o bilinməz qoca dünyada ki

Mənlərcə gedən var,

- ta indiyədək bir qayıdan yox!

Sarsıb da gedir bizdə iradə...

Hər kəs bu bilinməz, bu qaralıq yola koşmaqdan,sa,

Dünyada qalıb, qatlaşır hər gördüyü cəbrə.

İnsanı, təfəkkür bu sayaq etmədə qorxaq...

Ən qəti qərarın iti rəngi

Sarıqca xəyalat, daldıqca, düşündükcə

Solub getmədə, heyhat!..

Həyəcanla doğan qəti cəsəret sönür...

Fikir işə keçmir...

Bütün zamanlarda azərbaycanlılar İran taxt-tacında həlledici mövqeyə malik olublar. Bunu həm uzaq, həm də yaxın tarix əyani şəkildə göstərir. XVI əsrdə azərbaycanlı hökmdarlar tərəfindən başladılan və XX əsrin ilk onilliklərində uqurla davam etdirilən sinkretik dövlətçilik ənənəsi İranı dünyanın qüdrətli ölkələri sırasına çıxarmışdı. Azərbaycanlı hökmdarlar bu ərazidə yaşayan xalqların nümayəndələrinə bərabər şəkildə fəaliyyət göstərmək imkanı yaradır, bütün vasitələrlə mütarəqqi dövlətçilik ənənələrini qorumağa çalışırdılar. Hətta fars şovonizminə meydan verən Rza Pəhləvinin və onun oğlu - sonuncu İran şahı Məhəmməd Rza Pəhləvinin də həm şəxsi, həm də siyasi həyatında azərbaycanlılar, xüsusən də azərbaycanlı qadınlar mühüm rol oynamışlar. Məhəmməd Rzanın həyat yoldaşı Fərəh Pəhləvi öz ad-sanına və fəaliyyətinə görə həm ölkə içində, həm də xaricdə böyük nüfuz sahibi idi. Rza şahın həyat yoldaşı, Məhəmməd Rzanın anası Banu Tacülmülük Badkubeyi isə pəhləvilərin hakimiyyətinin möhkəmlənməsində son dərəcə əhəmiyyətli rol oynayıb. Ancaq azərbaycanlı Fərəh Pəhləvi bizim oxuculara təqdim edilsə də, Tacülmülükün həyatı və fəaliyyəti bu günədək oxucularımıza məlum deyil. Bunu nəzərə alaraq onun 1980-ci ildə Nyu Yorkda və elə həmin ildə Tehranda çap edilmiş "Pəhləvi kraliçası" adlı memuarından bəzi hissələri farscadan çevirib, oxuculara təqdim etməyi qərara aldım. Kitabın üz qabığında kraliçanın kimliyini bəyan edən izahəddici bir yarımbaşlıq da var: "Rza şahın həyat yoldaşı, Məhəmməd Rza şahın anası Tacülmülükün xatirələri". Titul və rəqəmində isə o, "Tacülmülük Ay-rımlı" kimi təqdim edilir. Tacülmülükün daha çox işlənən soyadı isə "Badkubeyi"- yəni "Bakılı" olub. Bunu tərtibçilərin aşağıdakı təqdimatından da görmək olar: "Bu xatirələrin əsas dəyəri ondadır ki, onları danışan mərhum Banu Tacülmülük Badkubeyi (Pəhləvi) Rza şahın birinci həyat yoldaşı, Məhəmməd Rza şah Pəhləvinin, Əlirza Pəhləvinin, Əşrəf və Şəms Pəhləvinin anasıdır".

Nəşir tərəfindən yazılan müqəddimədə isə saraydakı iki azərbaycanlı qadının - Tacülmülük və Fərəh Pəhləvinin münasibətlərinə toxunulub: "Bu kitabın müəllifindən aydın olur ki, Tacülmülük Pəhləvi ilə Məhəmməd Rza şahın üçüncü arvadı Fərəh arasında ciddi narazılıqlar olub. Tacülmülük şahın süqutunun səbəbini Fərəhin ölkənin siyasi işlərinə müdaxiləsində gördü və buna görə də öz gəlininə qarşı əsəbi və qəzəbli idi. Fərəhin Avropa nəşrlərinə verdiyi müsahibələr bu konfliktləri daha da qızışdırmış, Tacülmülükü əks fəaliyyətə keçərək ona və Fərəhin anası Fəridə Dibaya qarşı sərt ifadələr işlətməyə məcbur etmişdi".

Qeyd edək ki, Əşrəf və Şəms Pəhləvilər də öz xatirələrində Fəridə Dibanı səltənətə zərbə vurmaqda və Pəhləvi hakimiyyətini sarsıtmaqda ittiham etmişlər. Amma bu ittihamlar öz-özünə yaranmayıb. Belə ki, Fəridə Dibanın "Qızım Fərəh" kitabının nəşri və həmin kitabda Məhəmməd Rzanın və ailə üzvlərinin ciddi şəkildə tənqid edilmələri onları hərəkətə keçməyə vadar edib. Onu da qeyd edək ki, memuarlarda ki emosionallıq bu xatirələrin ciddi qəbul olunmasına mane olur. Xüsusilə də, Fərəhin xalası oğlu Əhməd Əli Məsudun iki cildlik xatirələr kitabında Pəhləvi ailəsinə subyektiv yanaşılma, ailə üzvlərinin şəriətə uyğun olmayan məsələlərdə ittiham edilmələri münasibətləri son dərəcə kəskinləşdirmişdi. Nəhayət, Məhəmməd Rza Pəhləvinin oğlu Rza Pəhləvinin memuarlar kitabı meydana çıxdı. O, bu kitabda həm Əhməd Əli Məsud Ənsariyə, həm də "Qızım Fərəh" kitabının müəllifi Fəridə Dibaya cavab vermişdi. Lakin adları keçən bu memuralar o qədər qəzəb və nifrətlə yazılmışdı ki, onların əsasində hansı obyektiv qənaət gəlmək mümkün deyil. Bunların içərisində ən mükəmməli yenə də "Tacülmülük Badkubeyinin memurları" hesab olunur. Bu xatirələr 1978- 1979-cu illərdə qələmə alınıb. Həmin dövrlərdə Tacülmülük Amerikada məskunlaşaraq hadisələri kənardan seyr etmişdi.

"Mənim mərhum atam kazak divizionunun yüksək rütbəli zabiti idi. Bu divizion rus generalının komandanlığı altında olan nizami bir ordu hissəsi idi. Qacar sülaləsinin (xüsusilə də Məhəmmədəli şahın) hakimiyyəti dövründə İranın asayış və əmniyyət işlərini qaydaya salmaq üçün yaradılmışdı. O zaman İranda nizami ordu yox idi, çar Rusiyası Qacar şahın xahişi ilə kazaklardan ibarət bir ordu düzəldib İrana göndərmişdi. Bu orduda xidmət edənlər əsasən Qafqaziyyə təbəələrindən ibarət idilər, lakin onlara rus zabitləri komandanlıq edirdilər. Mənim Teymurxan Ayırlı adı ilə tanınan atam həmin orduda xidmət edirdi və "mirpənc rütbəsi ilə" (o zamankı "mirpənc" indiki polkovnik rütbəsinə bərabər idi) yüksək zabitlər sırasına daxil olmuşdu.

Mən uşaq olduğum üçün yadıma gəlmir, amma anam deyirdi ki, atam İrana yola düşməzdən əvvəl xeyli müddət Bakıda ordu komandanının müavini, bir müddət isə Araz və Lənkəran bölgəsində zəstava rəisi olmuşdu.

O da yadımdadır ki, mənim bütün əmilərim, hətta dayıları da çar qüvvələrində xidmət edirdilər. Sabir xan adlı bir əmim bolşeviklərlə döyüşdə öldürülmüşdü. Mən Bakıda (Bakıda) doğulmuşam. Təvəllüd tarixim kəlamüllahə-məcidi (Quran nəzərdə tutulur) bir cildinin birinci səhifəsinin arxasında yazılmışdı: 6 ordibehişt 1276-cı il. Atam onu öz xətti ilə yazdığı üçün mən həmişə ona baxıb atalı günlərimi xatırlayıram. Bu yazı zəhmli, ağır yana adam olan atamdan qalmış ən əziz yadigarıdır.

Məndən başqa mənim üç bacım və bir qardaşım var idi. Nəriman adlı qardaşım Qafqazda bolşevik iğtişaşlarında itkin düşdü və biz

Sonuncu İran şahının sarayında saraydaxili intriqalar

Məhəmməd Rza Pəhləvinin anası Bakılı Tacülmülükün xatirələri

onun taleyindən heç bir xəbər tuta bilmədik. Atam bolşeviklərin qələbəsinə və çarın süqutundan bir neçə il əvvəl kazak divizionunda xidmətə göndərildi və bizi özümüzlə birgə İrana gətirdi. İndi tarixlər dəqiq, dürüst yadımda deyil, ona görə də ayağımızın hansı gündə, hansı ayda, hətta hansı ildə İran torpağına dəyməsini xatırlaya bilmirəm. Mən bacılarımdan kiçik idim, onların hər biri məndən ikii-üç yaş böyük idilər. İrana gəldiyimiz zaman anam yeganə oğlunun ayrılığına dözməyib, gecə-gündüz ağlayırdı. Sonralar onun Qafqaz iğtişaşlarında itkin düşməsi xəbəri gəldi və anam bu ağır xəbərdən yatağa düşüb, bir daha ayağa qalxmadı. O zaman Rusiyada vəziyyət qarışıq idi, kəndlilər bolşeviklərin himayəsi altında mülkədarlara qarşı qiyam edirdilər. Əks tərəfdə isə ağqvardiyaçılar fəaliyyət göstərirdi. Mənim gələcək ərim -Rza ağqvardiyaçıların tərəfini tutaraq qırmızılara qarşı şücaətli

döyüşürdü. Amma çox keçmədən qırmızılar Rusiyanın əksər bölgələrini işğal etdilər. Vəziyyəti belə gören çar generalının əksəriyyəti və ümumiyyətlə, imperatora sadiq olan bəzi qüvvələr İran, Türkiyə və digər qonşu ölkələrə qaçmağa başladılar.

Atam bu hadisədən bir neçə il əvvəl İrana gəldiyindən, çar Rusiyasının daxilindəki hadisələrdən məlumatsız idi. Amma o, bu zaman İranda kazak divizionunda "mirpənc" olduğundan, qaçqın generalın əksəriyyəti bizim evə gəlir və təhrikəddici məlumatlar veriridilər. Bu məlumatların əsasında Qafqaziyyə məntəqəsinin bütövlükdə İosif Stalin adlı bir gürcünün nəzarəti altında olduğunu öyrəndik. O, əvvəllər Tiflisdə dini məktəbin tələbəsi olmuşdu...

O zamanlar lampa üçün neft və benzin İrana Bakıdan gəlirdi. Xuzistan yolu keçilməz olduğundan ölkənin cənubu ilə əlaqə saxlamaq çox çətin idi. Rza şah olandan sonra ilk

gördüyü işlərdən biri Luristana, Luristandan isə Xuzistana yol çəkmək oldu. Beləliklə, ölkənin cənub hissələrinə gediş-gəliş asanlaşdı. Bolşeviklərin qələbəsindən sonra İrana neft və benzin daşınması dayandırıldı. "Daşınma" deyəndə siz onu neftin tankerlərə doldurulub göndərilməsi kimi başa düşməyin. Bu, lampa neftinin 10-20 litrlik tuluqlara doldurulub qatırlarla müxtəlif şəhərlərə göndərilməsi idi. Həmin nefti isə evlərimdə neft çraqları olan əyan və əşraf təbəqə ala bilirdi. Çünki neft xeyli baha idi, onu ocağa töküüb yandırmaq heç kəsin ağına gəlmirdi.

Bu dövrdə Bakının neft quyuları bir neçə böyük kapitalistin əlində idi. Lakin qırmızılar hakimiyyətə gələn kimi onları ölkədən uzaqlaşdırıb, quyuları bağladılar. Yadımdadır ki, belə neft quyularından birinin sahibi olan bir erməni həmin dövrdə qaçıb İrana gəlmişdi. O, burada kazak qoşununa xeyli pul sərf etmişdi ki, həmin qoşun Bakıya hücum edib, onu tutsun.

... Atam axşamlar evə gələn kimi stolun başına keçib gün boyu eşitdiklərini bizə danışdı. Bir gün atam evə gələndə dedi ki, çara sadiq kazaklar İranda xeyli qüvvətlənib, ingilislər də onlara silah və anlı qüvvə verməklə döyüş hazırlığını yüksəldib. Məqsəd Qafqaza hücum edib, həmin yerləri yenidən ələ keçirməkdir. Axırda özünün də ağqvardiyaçılarla bərabər Bakıya getməli olduğunu vurğuladı.

Az keçməmiş atam haqiqətən kazak və ingilislərlə bərabər, Bakıya yola düşdü. O, bir neçə ay fərqli cəbhələrdə döyüşüb, xəstə, əzilmiş halda evimizə qayıtdı. Atam dedi ki, Qafqaz döyüşlərində bir əsgər onu labüd ölümdən xilas edib. Həmin əsgər mənim gələcək həyat yoldaşım Rza idi. Rus inqilabçıları ilə döyüş cəbhəsində (Bakı ətrafında) olduğu müddətdə atamın həmin əsgərdən xoşu gəlmiş, onu şəxsi xidmətinə götürmüşdü.

... Rza İranda doğulub, orada böyümüşdü və, əslən bir bakılı mühacir ailəsindən idi. Türk dilini yaxşı bilirdi. Atamın qəlbində özünə yer ələmişdi. O, cəbhədə atamın yanında olmuş, atam bir neçə inqilabçı tərəfindən mühasirəyə alınanda Rza öz "altınışaqlan"ı ilə onları gülləbaran edərək, atamı mütləq ölümdən xilas etmişdi. Əslində, Rza kazak divizionunda bir "altınışaqlan" pulemyota məsul idi, buna görə o, əsgər yoldaşları arasında "altınışgüllü Rza" kimi məşhur idi. O, bir "mirpəncin" diqqətini cəlb etdiyi üçün xöşbəxt idi və bununla fəxr edirdi. Rza bir neçə dəfə müxtəlif bəhanələrlə bizim evə gəldi. Biz onun cəbhədəki rəşadətindən, atamı xilas etməsindən xəbərdar olduğumuz üçün onu ayaq üstə qarşılayırdıq. Bu get-gəllər onunla yaxınlaşmağımıza və bunun ardınca nişanlanmağımıza səbəb oldu. O zaman bizim evimiz indiki Həsənaşad meydanında idi... Çox keçmədən atamın köməkliyi ilə Rza irəli çəkilib kazak dəstəsinin komandiri oldu...

Bir neçə aydan sonra böyük bacıma elçi gəldi, oğlan atamın həmkarlarından olduğu üçün atam bacımın əlini onun əlinə verdi. Beləliklə, bacım Aləmtac polkovnik Minbaşıyanla izdivaca girdi. Burada onu da qeyd etməliyəm ki, atam Bakıda rusların tərbiyəsi altında böyüdüyündən, gəncliyində hərbi təlim almaq üçün Sankt-Peterburqda hərbi məktəbdə oxuduğundan, Avropa mühitinə bələd idi.

Ardı 6-cı səhifədə

Afaq
MƏSUD

Duyğular imperiyası

Qaranlığın bəhrəsi

Son vaxtlar peyda olduğum qaranlıqlarda sağ gözüümün üst nahiyəsində, alnımın içində, necə, öz-özünə yanan neon lampasına bənzər süd rəngli işığın, uzun illər gecələrlə özümü o biri dünyanın astanasına - qəbir evimin zülmət qaranlığına hazırlamağımın – daxil olduğum zülmət qaranlıqlarda işığı yandırmadan, qaranlığın daha dərin zülmətlərinə vara-vara, amin-aman sakitliyin və rahatlığın içində yuxuya getməyimin bəhrəsi olduğunu anlamağa başlayıram...

Sevgi sayrışmaları

Bəzi yazılarımın nəşrindən sonra, hava qaranlıqlaşdıqca bir-bir, on-on, yüz-yüz közərməyə başlayan şəhər işıqları tək, sayrışmağa başlayan insan sevgilərini hiss edirəm...

Bədi təamlar

Bəzən yediyim təamların da bədi dad verdiyini, məxsusi məzmunu, mövzuya malik olub halımı, düşüncəmi dəyişdiyini hiss edirəm.

Ya İsa

Son vaxtlar məni düşündürən məqamlardan biri də budu ki, görün niyə dünyanın heç bir xristian ölkəsində ən çətin, çıxılmaz məqamlarda: «Ya Məhəmməd!», «Allahu Əkbər!» deyib bu çağırışlar altında birləşən müsəlmanlar kimi: «Ya İsa!», «Boq velik!» deyib çağıranlar, bu çağırışlar altında birləşənlər yoxdu?

Ömür odası

Quran, tənhalıq və aclıqla dincəlib, durulub, şahə qalxıb yazı uçuşlarıyla səyirdiyim alçatmaz ilahi yüksəkliklərdə yenilməz sonsuzluğumdan, sədsizliyimdən ilhamlanıb oralardan da yuxarılara sıçramağa hazır olduğum ən kulminativ məqamlar qafildən, nəyəsə dirənib dayandığımı hiss edir, həmin dəqiqə bunun, hələ yaşanmamış ömrüm, onu yaşamağa köklənmiş vücudum olduğunu anlayır, geri qayıtmalı oluram.

Həsən bəy Zərdabi

Əsərlərimi müxtəlif dillərə tərcümə etdirib, dünyanın ali ödüllərini qazanmağın ən qısa yollarını mənə izah edən dost-tanışlarıma demək istəyirəm ki, bütün əsərlərdən və ödüllərdən üstünü və alisi – böyük Həsən bəy Zərdabinin yoluna davam edib, xalqa ən adi həqiqətləri izah etmək, cahillik zülməti əsarətində sıxılıb, əzilib şikəstləşmək üzrə olan qəlblərə şəfa və hüriyyəət bəxş etməkdə.

Əvvəli 5-ci səhifədə

... O, yeganə oğlunu Qafqaziyyə inqilabında itirdiyindən, Rzaya "sən mənim üçün oğul əvəzisen, mən sənə hədsiz bağlanmışam", -dedi və "Taci (atam məni belə çağırırdı) ilə kəbin kəsdirəcəyinizə halda imkan daxilində sənə kömək edəcəyəm", deyərək əlavə elədi. Beləliklə, bizim izdivacın bünövrəsi qoyuldu. Atam Həsənbəddə bizim evin yaxınlığında Rza üçün kiçik bir ev tutdu ki, ərim məni oraya aparsın. Rza ilə mənim aramda iyirmi il yaş fərqi var idi: Rza 1257-ci ildə (1878), mən isə 1276-cı ildə (1897) dünyaya gəlmişdim. Amma bu yaş fərqi müstəqil həyatımızın xöşbəxtliyinə və şirinliyinə heç bir maneə yaratmadı, biz gözəl bir həyat başladığımız.

... Yaxşı bilirsiniz ki, o zaman qızları erkən əvə verirdilər və onların əksəriyyəti yaşlı kişilərə qismət olurdu. Adətən 10-11 yaşına çatan qızları "turşumuş" adlandırırdılar. İndi evimizin avadanlıqlarının nədən ibarət olduğunu deyim: otağın ortasını bütünlüklə tutan bir həsir, bir teşt, bir kuzə, iki taxta sandıq, bir neçə dəst yorğan, bir döşək, bir kreslo üstlüyü və s. Mən həmin evdə, Məhəmməd Rzanı və Əsrəfi dünyaya gətirdim. Məhəmməd Rza Əsrəfdən bir neçə dəqiqə qabaq doğulmuşdu. Bəzi tarixi kitablarda yazılıb ki, guya Rzanın anası Nuşafərin xanım da bizimlə birgə yaşayıb... Allah ona rəhmət eləsin! O, həyatda çox əzab-əziyyət görmüşdü... Rza bizə deyirdi ki, o, dünyaya gələndən iki ay sonra atası Abbasəli xan vəfat etmişdi. Buna görə anası Rzanı ayağı ağır hesab edirdi. Abbasəli xanın 5 arvadı olmuşdu və bu arvadlardan ümumilikdə 32 övladı dünyaya gəlmişdi. Mən onlardan yalnız 11-ni (7 oğlan, 4 qız) görmüşdüm. Hətta Rza xan özü də qalan bacı və qardaşlarının ölüb-qaldığını, harada yaşadıklarını bilmirdi.

...Nuşafərin xanım ərinin ölümündən sonra Rzanı götürüb Tehrana yollanır. Bu əhvalatı hamı bilir. Mənə isə bunu Nuşafərin xanım özü danışmışdı. Mən də onu olduğum kimi nağil edirəm: Rzanın atası 1257-ci ilin aban ayında vəfat edir, Nuşafərin xanım bir-iki ay Alaştda qalır, lakin ərinin ailəsindən mehribançılıq görmədiyi üçün Tehrana getməyi qərara alır. Bu ailə əvvəldən hərbi ailəsi olmuşdu, onun babası da İran-Rusiya müharibələrində iştirak etmiş, hətta Heratda İran qoşununun hissələrinin tərkibində döyüşmüşdü. Nuşafərin xanım mərhum ərinin zülmkarlığından şikayətlənər və deyər ki, Abbasəli xanla qısa həyatında heç bir xoş gün görmədi. Nuşafərin xanım Tehran yolunda qara, çovğuna düşərək soyuqlayır, Həşim imamzadəsinin həndəvarında olanda oğlu Rzanın soyuqdan donduğunu, nəfəs belə almadığını görür. O, çox böyük hüzn və kədərə, qəlbini qınlıq halda cansız övladını imamzadədəki qulluqçuya verir və xahiş edir ki, qar bir az səhlilyəndən, hava açıldıqdan sonra onu dəfn etsin. Özü isə yoluna davam edir. Amma bir neçə fərsəx gəndən sonra analıq hissi ona güc gəlir və o, yenidən Ha-

şim imamzadəsinə qayıdır. Amma bu dəfə möcüzə ilə qarşılaşır, imamzadədəki xidmətçiyə səhəri gün dəfn etmək üçün tapşırıldığı cansız cəsəd cana gəlmişdi. O, dərhal uşağı yedirməyə başlayır və beləliklə, Rza ölümlər aləmindən yenidən həyata qayıdır. Nuşafərin xanımın Tehrandə qardaşı vardı, o, onun yanında yaşayaraq Rzanı böyüdür. Od və ölümdən keçən Rza özü üçün bir dolanışq yeri tapdıqdan sonra Nuşafərin xanım ikinci dəfə əvə gedərək qardaşının evini tərk edir. Nuşafərin xanımın ikinci izdivacdan övladı olmur, amma ikinci ərinin əvvəlki həyat yoldaşından Hədikcan adlı bir oğlu var idi. Bu oğlan Rza şahın ögey qardaşı olur. Hədikcan Atabay sonralar hərbi həkim oldu. Rza

xil olmuşdu. Və məlum olduğu kimi, burada olarkən bizim ailə həyatımız yaranmışdı. Amma onu da deyim ki, Rza mənəndən əvvəl də evli olmuşdu. O, sadəcə olaraq uzun illər bunu mənəndən gizlətmişdi. Ancaq bir gün o, bir qızı özü ilə şəhər sarayına gətirdi və dedi ki, bu mənim qızımdır. Bundan sonra hadisəni təfəsilatı ilə mənə danışdı. Dedi ki, Həmədan dəstəsində xidmət edərək Səfiyə adlı bir həmədanlı qadınla izdivaca girib və bu qız həmin izdivacdan doğulub. Mən o qadını heç vaxt görmədim. Rza hakimiyyətə gələndə qadın o qızı da görməmişdim. Amma Rza səltənətə gəlib, güc toplayandan sonra bunu mənə danışdı və qızını da saraya gətirdi. Onun adı

təyirdi. Lakin həqiqət budur ki, Məhəmmədrza və Əsrəf doğulandan, ali baş komandan və ölkə padşahı kimi məsuliyyətləri artandan sonra bir həyat yoldaşı kimi mənə əvvəlki hərərət və məhəbbətlə yanaşmırdı. Sonrakı izdivaclardan hansısa qadına məhəbbətdən deyil, övladlarının sayını artırmaq məqsədi ilə yaranmışdı. Rza mənəndən sonra daha iki dəfə evləndi və bu dörd nigahdan 11 övladı oldu.

Rza ordu böyüyü olandan sonra həyatımız nisbətən yaxşılaşdı. O, xidmət işlərini görmək üçün evə bir nəfər qulluqçu gətirdi. Bu, Süleyman Behbudi adlı şəxs idi. Süleymanın vəzifəsi evə ərzaq almaq və yemək hazırlamaq idi. Az sonra Rza ordudan bir əspaz da gətirdi. Bu

Sonuncu İran şahının sarayında saraydaxili intriqalar

Məhəmməd Rza Pəhləvinin anası Bakılı Tacülmülükün xatirələri

İrənin yeni ordusunu yaradanda isə bu qardaşını ordunun dərman təchizatı idarəsinin rəisi təyin etdi və onun adını dəyişərək Hadi qoydu.

... Ümumiyyətlə Rza əcaib-qərib adlara qarşı çox həssas idi və insanları məcbur edirdi ki, adlarını dəyişərək münasib ad seçsələr. Məsələn, onun hakimiyyəti dövründə bir dəftərxana müdiri var idi ki, çox namünasib ada sahib idi. (Səhv etməməyə, Rəhiməli Fəqih Yəsubi idi). Rza onun adını dəyişib Rəhim Heyrad qoydu. Beləliklə, Hədikcanın da adını Hadi ilə əvəz etdi. Başqa bir ögey qardaşının adı Nəbatəli idi, onu da dəyişib sadəcə Əli qoydu.

... Nə isə, deyəsən, mövzudan çox uzaqlaşırıam. Rza anasını çox sevirdi. Baxmayaraq ki, onun ikinci dəfə əvə getməsindən narazı idi. O, deyirdi ki, heç vaxt atalığının üzünə baxmayıb, amma anasının da üzünə heç nəyi vurmurdu, mənə deyirdi ki, onun əvə getməyə haqqı var. Rza gəncliyində çox zəhmətlər çəkmişdi, özünün dediyi kimi bir müddət misgər şagirdi olmuş, işi atəşxanaya hava üfürmək olmuşdu. Sonralar bir çox başqa işlərdə çalışmış, nəhayət ingilis səfirliyində işə girmişdi. Burada vəzifəsi atları dərmaq olmuşdu. Bundan sonra kazak divizionuna da-

s a d ə c ə
Həmdəm idi, lakin Rza onu dəyişib Həmdəmüssəltənə qoydu.

Rza hakimiyyətə gələndən sonra bu Hədikcan Atabay atasının bütün üzvlərinin ayağını saraya açdı. Həmdəm Hədikcanla ailə qurandan sonra onların üç övladı oldu: Amirza, Sirus, Simin. Simin Atabay bir amerikalı ilə ailə qurdu və Amerikaya getdi. Rza bürüzə verməyə də, hissiyatsız deyildi, ailəsinə çox bağlı idi. Məhəmmədrzaya sözüün həqiqi mənasında eşq bəsləyirdi, onu gözələrinin giləsindən də çox is-

adam biş-düşlə məşğul olurdu. Bu zaman mənim vaxtım ancaq Məhəmmədrza və Əsrəfə baxmağa çatırdı. Onların təbiətində ciddiyyət göstərməyə çalışırdım. Rza artıq qoşun böyüyü də olsa, əvvəlki kimi bədxərcliyə yol vermirdi. Behbud əgər bir ay üçün nəzərdə tutulandan artıq pul xərcləyirdisə, onu bizim gözüümüzün qabağında kətkləyirdi. Bizə deyirdi ki, bu adamların üzünə gülməyin, xoş üz göstərsəniz dərhal sui-istifadə edəcəklər.

Farscadan tərcümə etdi: İbrahim QULİYEV

Qorxmaz ŞIXALIOĞLU

○ 1988-ci ildə Tərcümə Mərkəzinin orqanı - "Xəzər" jurnalı çapa başlayanda çox sevindim. Yox, mən tərcüməçi deyiləm. Sadəcə, tərcümə sənəti mənə sehrli görünüb həmişə. "Xəzər" çıxana qədər "Literaturnaya qazeta"da, "Voprosi literaturı" jurnalında tərcümə ilə bağlı yazıları böyük həvəslə oxuyurdum. O vaxtlar bu mövzuda rusca iki-üç kitab da almışdım.

Tərcümə Mərkəzinin direktoru, böyük alim Aydın Məmmədovu 70-ci, "Xəzər" in baş redaktoru Vaqif Cəbrayılzadəni isə 80-ci illərin əvvəllərindən tanıyırdım. Bir dəfə Vaqifin iş yerinə getdim. Ürəyimdən keçirdi ki, ondan balaca bir yazı götürüb tərcümə eləyim. Təbii ki, ruscadan. O vaxta qədər ara-sıra gizlicə özümü yoxlamışdım. Çox sevdiyim Yesenindən bir-iki bənd şeiri dilimizə çevirmişdim. Ancaq onda bu "qəhrəmanlıqımdan" özümdən başqa heç kimin xəbəri olmadı. Yəqin, müşahidə etmisiz: balaca uşaq plastilindən nəşə düzəldir. Sonra xoşuna gəlmədiyindən, onu ovcunda yumrulayıb və təzədən işə başlayır. Mənim o bir-iki bənd şeiri tərcümə eləməyim bu uşaq və plastilin məsələsinə oxşayırdı. Bacarmırdım, ancaq tərs uşaqlar kimi tutduğumu da buraxmırdım. Hərdən bir "tərcümə" elədiyim o bir-iki bəndi gizlicə ürəyimdə söyləyir və özümü inandırmağa çalışırdım ki, zəhmətim hədəf getməyib.

Elə o aralarda hardansa əlimə bir kitab düşmüşdü. Orda Yeseninin tərcümələrindən, daha doğrusu, onun "İran motivləri" adı altında yazdığı silsilə şeirlərindən söhbət gedirdi. S.Rüstəm və Ə.Kürçaylının istedadlı rus şairindən etdiyi tərcümələr sənətkarlıq baxımından təhlil olunurdu. O kitabı oxuyandan sonra tərcüməyə həvəsim bir az da artdı...

Bəli, Vaqifdən rus dilində maraqlı bir yazı almaq fikrindəydim, ancaq çəkinirdim. Bəs birdən mənə deməzmi ki, sən heç indiyə qədər yarımca vərəqə mənə tərcümə eləmişəm? İçimdə varavurd başlamışdı, dağlı arana, aranı dağa çəkirdim: Vaqif abırılı, xətrini çox istədiyim bir adamdı, deyərəm, razılaşmaz, sonra o da pis olar, mən də. Allaha qurban olum, elə bil mənə rəhmi gəldi. Birdən Vaqif stolun üstündən qalın bir qəzet götürüb mənə uzatdı:

- Soljenitsının müəssisəsidir. Üç maşınka vərəqi olar. Tərcümə elə, gələnlənmərdə verəcəyəm.

Elə bil üstümdən bir dağ götürüldülər. O, sözünün üstündə durdu. Sonralar mənə yenə başqa iki balaca yazı da verdi. O yazılar "Xəzər"də çap olunanda çox sevindim. Onda qəzet-jurnal hələ urvatdan düşməmişdi. Qoy iki kəlmə də o tərcümələrimlə bağlı deyim ki, ürəyinizdə xal qalmasın.

Stalinin tatar xalqının başına gətirdiyi faciələrdən bəhs edən "Biz əhaliyik, yoxsa xalq?" adlı birinci yazının müəllifi filologiya elmləri doktoru, qazanlı Rafael Hakimov idi. İkincisi isə, 16-cı əsr fransız yazıçısı və filosofu Mişel Montenin məşhur "Təcrübələr"i əsasında, ölümün fəlsəfəsindən bəhs edən, hansısa rus müəllifin qələmə aldığı "Axırı olmayan yol varmı?" adlanırdı.

Bax belə. "Bəxtiyar" filmində deyildiyi kimi, mənim tərcüməçilik sahəsindəki "özfəaliyyətim" elə bundan ibarət olub. Amma bu sənətə həvəsim bu gün də bir zərə azalmayıb. Sadəcə, o vaxtlar televiziyaya işə getdim...Və bununla da qəzet-jurnalın, daha doğrusu, orada çalışanlardan aralı düşdüm.

Ancaq bütün bunlardan sonra... Tarkovskinin hansısa filmində qəhrəmanların biri deyir: "Poeziya tərcümə olunmur". Fikri rahat izah etməyin yolu məsələdən, misaldan keçir. İki il əvvəl, Novruzqabağı "Təbiət abidələri" silsiləsindən televiziya filmi ilə bağlı çəkilişlər aparmaq üçün Zaqatalaya getmişdik. Biz Şamil dağına apardılar. Belə adda dağ olduğunu yalnız onda bildim və çox duyğulandım. Demə, bir vaxtlar Şeyx Şamil bu dağdakı qayalıqlarda müvəqqəti sığınacaq tapmış. Elə o gecə bir şeir yazdım. Deyək ki, bir rus tərcüməçi o şeiri öz dilinə çevirmək istəyir. Axı o, mənim Şamil dağında keçirdiyim həmin hissələri, situasiyanı yaşamayıb. O ru-

Azərbaycanda elə şair yoxdur ki, ruscadan nəşə tərcümə etməsin. Tərcümə adamı yaradıcılığa həvəsləndirir, beynin his-pasını təmizləyir. Həm də şair tərcümədə özünü təsdiq etmək istəyir.

Heç vaxt "Poetik tərcümə necə olmalıdır" sualının 1+1=2 kimi cavabı olmayacaq. Aydınır ki, tərcüməçi hər iki dili - bunu hamı deyir - mükəmməl bilməlidir. Tərcümə elədiyi şairin tərcüməyi-halından tutmuş, bütün həyatı və yaradıcılığı ilə yaxından tanış olmalıdır. Onun yazıb-yaratdığı dövrün ab-havasını bir tarixçi kimi öyrənməlidir və belədə tərcümə elədiyi şairin ruhunu hardasa tuta bilər... Ancaq bütün hallarda "Poetik tərcümə necə olmalıdır?" sualının başı gəlib İSTEDADda

Bayaq dedim, şeir tərcüməsi çox-çox çətindir. Hekayə, povest, roman tərcümə eləmək də əzab-əziyyətli işdir, bilirəm. Lakin nərsədə, necə deyərək, hərəkət etməyə geniş sahələr var. Şeir tərcüməsində isə tərpnəməyə yer yoxdur. Burda bircə cığır var, hesab elə ki, o da qayanın yaxasından, sıldırımın qaşından keçib gedir. Ona görə də bu çətin işə qol qoyan qardaşlarıma - M.Qarayevə, Z.Sarıtorpağa, Ə.Oğuz, Qismətə, E.Başkeçidə "Sağ olun!" deyirəm...

Uğurlu tərcümənin arxasında, həqiqətən də, böyük zəhmət durur. Bilirəm, qəzet-jurnallarda oxuduğumuz tərcümə şeirlərinin hər birisinin, bəlkə də, beş-on qaralaması olur. Az qala, hər şeirdə

"BU SÖZ NƏ QƏDƏR GÖZƏL"

Gəlirəm bu günə, mətləb üstünə. Uzun illərdən sonra çapını bərpa edən "Aydın yol" qəzetinin şeir tərcüməsi ilə bağlı başladığı layihə çox ürəyimcə oldu. Səhv eləmirəmsə, 20 il əvvəl elə bu qəzetdə şair və tərcüməçi Mahir Qarayev eksperiment kimi bu işə başlamışdı. Yadımdadı, o, Lermontovun çox sevdiyim "Ağ yelkən" şeirinin dörd variantda (M.Rahim, H.Arif, E.Borçalı və M.Qarayev) tərcüməsini vermişdi. İndilərdə isə "Aydın yol" iki şairin - A.Axmətova, O.Mandelştamın - hərəsindən bir nümunə olmaqla, şeirlərini tərcümə yarışmasına çıxarıb. Bu tərcümələr haqqında R.Rövşənin, Ç.Əlioğlunun rəylərini və qəzetdəki belə səpkili başqa yazıları da oxumuşam. Məncə, tərcüməçi - hələ ki, söhbət şeirdən gedir - özünün bütün yaradıcı parametrləri ilə, heç olmasa, müəyyən bir nisbətdə şeir müəllifinə uyğun gəlməlidir. Yəni tərcümənin bir gözü yerdə, bir gözü göydə olmamalıdır. Şeir Lermontov, Blok, Svetayeva, Pasternak ucalığına qalxmaq üçün gərək sənədə onların poetik nəfəsi olsun. Vallah, belədir. Mənin bu dediklərimi oxucu fikri kimi qəbul edin. Çünki ixtisasca filoloq da yox, tarixçiyəm. Elə düzünə qalanda, tərcüməçinin işinə sonda qiymət verən də oxucudur. Deyək ki, rus ədəbiyyatının nəhənglərini orijinalda rahat mütaliə edənlər tərcüməyə münasibətdə "planka" nı çox hündürə qaldırırlar. Onlar tərcümə olunmuş ədəbi nümunədən az-az hallarda razı qalırlar. Daha Puşkin, Blok, N.Hikmət deyil ki, onu orijinalda oxuyanda bizə tərcümədən yüz dəfə şirin gəlsin.

hi, sehrli məqam anı əmələ gəlir və itir. O məqamı necə tərcümə eləmək olar? Maraqla oxuduğum Voznesenskinin kitabından köçürmüşəm bu balaca şeiri:

*Стужи не пишутся -
случаются,
как чувства или же закат.
Душа - слепая соучастница.
He написал - случилось так.*

Məni bu yazını qələmə almağa məcbur edən M.Qarayevin "Poetik tərcümə: dəqiqlik, yoxsa gözəllik?" məqaləsi oldu. Xoşuma gəldi. Onun bu yazıda bütün dediklərini qəbul edirəm və deyirəm ki, tərcüməçi şeirdəki fikri verə bilər, ancaq şeirin özünü, daha doğrusu, onun "poetika" adlı seyrini yox. Mahir elə həmin məqalədə göstərir ki, neçə illərdir, Yeseninin "Шагана ты моя, Шагана" şeirini ruscadan olan şirinlikdə tərcümə eləyə bilmir. Deyim niyə? Gözəl dost, gərək sən 1895-ci ildə Ryazanda doğulaydın, Çagin adlı yüksək vəzifəli dostun olaydı, Bakıya, onun yanına gələydin, burda erməni qızı Şahanə ilə rastlaşaydın... və onda o şeiri həmin şirinlikdə tərcümə eləyərdin. Bax belə. Daha Şekspiri demirəm. Bir türk arkadaş belə yerdə deyirdi: "Leonardo da Vinçinin "Cakonda" eserinin kopyası aslından iyi olurmu?" Ancaq bütün bunlar o demək deyil ki, biz tərcümə ilə məşğul olmamalıyıq. Əlbəttə, yox, bir də yox. Tərcümənin böyük əhəmiyyətindən danışmaq, məncə, artıqdır. Təbii ki, burda hamımızın davası keyfiyyətli tərcümə üstündədir. Gəlirəm sülh yoluna.

bağlanır. Üstəgəl də peşəkarlıq. Bu iki amil olmayanda, tərcümə adamda, üzr istəyirəm, ağızdan qalan soyuq və dadsız borş assosiasiyası yaradır.

Tərcümədən söz düşəndə ən əvvəl Abbas Səhhətin dilimizə çevirdiyi məşhur "Ayı və şir" təmsili yadıma düşür. Bir çox oxucular elə bilir ki, bu təmsili İ.Krilyov yox, A.Səhhət yazıb. Onun ilk ikicə misrasını misal gətirirəm:

*Əlbir olub bir ayı bir şir ilə,
Ovladılar dovşanı tədbir ilə.*

Bu tərcümə öz şirinliyinə görə unudulmaz şairimizin doğma ana dilində yazdığı şeirlər qədər gözəldir, axıcıdır, yaddaqalandır. Onu oxuyanda dil heç yerdə ilişmir. Bu gün də məni lap gecəyarı oyadıb, bu şeiri soruşsalar, onu birməfəsə deyərəm. Bax, "Tərcümə necə olmalıdır" sualının cavabı bu "birməfəsə deyərəm"dədir (Burda tərcümə sənətinə dəxli olmasa da, bağışlayın, bu təmsillə bağlı bir nüansı dilə gətirmək istəyirəm. Bu təmsili aşağı siniflərdə keçirlər. Uşaqlar bir yana, elə böyük kimi mən də başa düşürəm: bu dovşan nədir ki, onu bir ayı ilə bir şir, özü də əlbir olub ovlayırlar, həm də kələklə, yəni "tədbir" ilə. İşdi-şayət, bu yetim dovşanı tülkü götürüb qaçmasaydı, onu ikilikdə sülh yolu ilə bölsəydilər, ayıya nə çatasıydı, şirə nə? Yenə bir qaban ovlasaydılar... Nə isə).

Mötərizədə yazdıqlarım heç, ancaq uğurlu tərcümədən söz düşəndə bir an da fikirləşmədən bu təmsilin adını çəkin. Və sonra da deyin ki, indi də bizdə A.Səhhətin bu tərcüməsinə tay tərcümə yoxdur.

dəfələrlə sözlər, misralar, bəndlər dəyişir. Öz kasıb təcrübəmdən bilirəm: yerinə düşən bir sözü tapanda adam nə qədər sevinir. Elə bil ki, nəyisə kəşf etmişəm. O söz tək misranı, bəndi yox, adamın ürəyini də işıqlandırır. Məhz tərcümə prosesinin çətinliyindən söz düşəndə istər-istəməz çox sevdiyim Əli Kərimin bu şeirini xatırlayıram:

*Söz axtardım, tapmadım
Misram qopub-töküldü
Özülsüz divar kimi.
Girdim söz dünyasına
Çox gözdüm, çox aradım
Kəşfiyyətçilər kimi.
Nəhayət, onu tapdım.
Yerinə düşdüyündən
Bu söz nə qədər gözəl,
Əzəmətli və nəhəng.
Yorulmuşdum... uzandım
Bu sözün yamacına
Başımı söykəyərkəm.*

Arzu edirəm ki, tərcüməçi qardaşlarım şair Əli Kərim kimi yerinə düşən sözü həmişə tapa bilsinlər.

P.S. Çox böyük həvəslə qələmə aldığı bu yazını başa çatdırandan sonra xeyli qayğılandı. Birdən "Aydın yol"da poetik tərcümə yarışına çıxan yazar dostlar gəldi gözüümün qabağına. Sonra da uşaqlıq illərindən yadımda qalan bir mənzərə canlandı xəyalımda: kənd toyunda bir də görürsən ki, balaca, utancaq bir oğlan həyatın daldı bir yerində, zurna səsinə qaynayan mağarda sıldırğı gedən cavanların havasına təkbəşinə oynayıb.

İndi poetik tərcümə ilə bağlı bu yazım da o balaca oğlanın oynamağına bənzəyir.

Günel NATİQ

Qədim Çin fəlsəfəsinin əsaslarından olan Yin və Yanq (İn və Yan) bir-birinə zidd iki qütbü əks etdirir. Bu fəlsəfəyə görə, hər bir şey ikiqütblüdür. Ağ və qara, gecə və gündüz, işıq və qaranlıq. Yin- ağ rəng aktiv başlanğıca-kışıya, Yanq- qara rəng isə passiv başlanğıca- qadına işarədir. Yin və Yanq həm də ölüm və həyatın, işıq və zülmətin daim bir-birinə çevrilməsini ifadə edir. Qütblər bir-biri ilə əlaqəlidir və bir-birindən ayrı müstəqil mövcud ola bilməzlər. Gündüz olmasa, gecə də olmaz və ya əksinə - işıq və qaranlıq, soyuq və isti, ağ və qara kimi... Həyat Yin və Yanqın harmoniyasından ibarətdir. Bu nəzəriyyəyə görə, heç nə tam qara və tam ağ deyildir. İki rəng arasında fərq sakral mahiyyət daşıyır.

Ağ-qara filmlər, ağ-qara fotoşəkillər, ağ-qara şahmat taxtası... İnsanı həyatı boyu müşayiət edən ağ və qara zolaqlar...

Ağ və qaranı ayrı-ayrılıqda tanımağa çalışsaq da, əks qütblər bizi kəşifən nöqtələrə gətirib çıxaracaq.

Qara- əbədiyyət, ya fanilik?

Hələ lap qədimlərdən insanlar rənglərin köməyi ilə dünyanı anlamağa və dərk etməyə çalışırdılar. Qaraya münasibət birmənalı deyildi, amma qədim insanların nəzərində bu rəng, əsasən, şər qüvvələrlə bağlı idi. Axı qaranlıq insanda təlaş və qorxu yaradır, enerjisini özünə çəkir və demək olar ki, onu aciz və gücsüz edirdi.

Əgər ağ rəng işığı simvolizə edirsə, qara- zülməti təmsil edir. Ağ aydınlıqdır, qara xaosdur və s.

Qara dünyanın iki ucudur. Şərq mifologiyasında qara rəng torpağı ifadə edir, o, həm törəyir, həm də məhv edir. Qara əbədiyyət və fanilikdir.

Ona görə, qədimlərdə qara rəng qadın başlanğıcı ilə əlaqələndirilirdi. Qara həm torpaq ananı simvolizə edir, həm də qadınların qeyri-adi magik gücündən soraq verirdi.

Ağ dünyanı gördünmü?

Ağ rəng təmənnaşdır, iddiasızdır. Ağ rəng aydan arı, sudan durudur.

Sufi dünyasına gedən yol ağ rəngdədir. Ağ işıq sevdası - Tanrı eşqidir. Sufi öz içinə sığmaz- könlünü ağ işıqla bəslər, ilahi eşqə - Tanrıya can atar. Bu səbəbdən sufilər papaqlarını ağ quzu dərisindən tikdirər və inanardılar ki, ağ rəng şər ruhları qovub uzaqlaşdırır.

Türk mifologiyasında "Ülgen"- Xeyir Tanrısıdır. Ona "ak ayas kaan", yəni "ağ parlaq xaqan" deyər, xitab edirlər.

Ural tatarları səmimi, ürəyiaçıq adama "ağ üzli", "ağ könüllü" deyirlər. "Ağ yol" deyimini isə sağlamlıq və yaxşılıq mənasındadır. Toydan əvvəl qız tərəfinin bəy evinə verdiyi hədiyyə "ağ" və ya "ağ vermə" adlanır.

Türkmənlər birini səfərə yola salarkən "Yolun ak bolsun" deyirlər. Yəni "Yolun açıq olsun". Hansısa bir uşağın naz-nemətində, məhr-məhəbbətlə böyüdüyünə işarə etmək üçün "ağ süd əmib" deyirlər. Türkmən dilində "Ağ ev"- bərkətlidir. "Ağ dünyanı gördünmü?" sualının mənası isə budur: "Olanlardan xəbərin varmı"?

Qara rəngin hökmü

Qara bütövlükdür, tamlıqdır. Yeganə rəngdir ki, bütün rəngləri gizləyə bilər. Hər şeyi qaraya boyamaq mümkündür. Qara bütün rənglər üzərində hakim rəngdir. Ona görə, "qara" sözü əski dilimizdə "uca", "böyük" mənalarını verir. Dədə Qorqud boylarında "Qara güne oğlu Qarabudaq" obrazını yada salaraq, o, ər oğlu ər olduğu üçün bu adı daşıyır. "Qara başım qurban olsun, xanım, sana" deyimində də "qara" kəlməsi "ucalıq" mənasındadır.

Adında qara rəngin ucalığını daşıyan Qaragünə oğlu Qarabudaq "qarşıda yatan qara dağlar" deyir. Yəni uca dağlar, böyük dağlar. Təbiətlə bağlı deyimdə yenə qara rəngin hökmranlığını görürük. "Qara dağlar", "qara meşələr", "qara sular", "qara buludlar"... Təbiətin hökmü qarşısında insan acizdir. Təbiət

Qara rəng də bir növ amulet rolunu oynayırdı, amma bunun anlamı başqa idi, yəni demək istəyirdilər ki, qara rəngin sahibinin gözdəyməyə, qısqançlığa səbəb olacaq heç bir özəlliyi yoxdur. Elə bu niyyətlə də yeni doğulmuş çaganın üzünə qara rəngli nöqtələr qoyulurdu.

Qara qız bəzəncə, toy əldən gedər

"Qara" sözüylə bağlı dilimizdə xeyli sayda şən, şux deyimlər var. Məsələn, "Qara qız bəzəncə, toy əldən gedər". Və ya "Qara kişmiş ci-bə tökərlər, ağ ayrıntı itə" və s.

Çin dilində qara rəng əməksevərliyi ifadə edir. Məsələn, "Qara it donuzla çevrilir". Yəni pis materialdan yaxşı material alınır. Eyni zamanda, bu rəng məntiqsizliyi simvolizə edir. İşinin hər hansı bir nəticəsi görünməyən adam

Buddizmdə ağ rəng müqəddəsliyi, təmizliyi, məsumluğu bildirirdi. Eyni zamanda, bu rəng insanın özünüdərkliyi ilə əlaqəli idi.

"Qara xoruz xoşbəxtlik gətirər"

Çuvaşlar hesab edirdilər ki, qara rəngli heyvanlar qeyri-adi gücə sahibdir. Onların inanına görə, qarğalar pis niyyətli olanları tanıyır və onların başı üzərindən uçaraq insanları təhlükədən aqah edirlər. Əgər bir çuvaş qadınınun azyaşlı uşaqları bir-birinin ardınca dünyasını dəyişirsə, yeni doğulmuş körpəyə qara rəngli bir heyvanın adı verilir. Çuvaşlar belə düşünürlər ki, qara rəngli xoruz sahibinə xoşbəxtlik gətirir. Orta əsrlərdə hesab edirdilər ki, qara pişik cadugərlərin atributudur. Azərbaycan dilində "Aramızdan pişik keçdi" deyimini var. Yəni, münasibətlər soyudu, arada umu-küsi oldu.

"Qara bəxtim oyanmazmı"?

Qara rəng- qara bəxtidir. "Oyadar xəlqi-əfqanım, qara bəxtim oyanmazmı?"- deyir Füzuli. Dədə Qorqud boylarında Bayandır xan bəylərə ziyafət verərkən oğlu olanı ağ otağa, qızı olanı qızılı otağa, oğlu-qızı olmayanı isə qara otağa ötürür. Ölənə olmayanın qarşısına qara qoyunun qovurması qoyulur, ayaqlarının altına qara qoyunun keçəsi salınır.

Qara həm dünyanın faniyini, həm də sonsuzluğunu bildirir. "Bu dünyanın qara daşı göyorməz"- deyir Musa Yaqub. Aşıq Veysəl "mənim sadiq yarım qara torpaqdır" deyir. "Qara" son mənzildir. "Qara" dünyanın taleyidir. "Qara" alın yazısıdır- yazıya pozu yoxdur. Yunus Əmrə də qara torpaqdan bəhs edir.

*Hanı o dünya bəyləri
Geymişlər dürlü rəngləri
Örtmüşlər qara torpağı
Gözləri dolmuş olanı.*

Ağ, yoxsa qara?

Dünyanın iki əks qütbü - yin və yanq (ağ və qara)

ünsürlərini "qara" kəlməsiylə ifadə edərək insan təbiətin ucalığını, böyüklüyünü vurğulayıb. "Qara sular" deyimini də mifologiyadan qaynaqlanır. Yer altından axan sular "qara sular" adlanır.

Tarixi mənbələrdə deyilir ki, keçmişdə türk hökmdarları taxta çıxarkən oturacaqları səccadə və ya xalça qara rəngdə olmalıydı.

Yapon mədəniyyətində qara rəng ululuğun və təcrübənin, ağ rəng isə gəncliyin simvoludur. Məsələn, döyüş sənətində "qara kəmə" ən yüksək dərəcəni bildirir.

Ağ yolda ağ işıq

Tarixi dastan olan "Kitabi-Dədə Qorqud"da da ağ rəngin izinə düşürük. Dədə Qorqud deyir ki:

"Ağ qoyunlar gəlib çevrəsində yatan su"!

Su həyatdır, su işıqdır. Ağ qoyunların gəlib suyun çevrəsində yatması xeyrin gücünü, önəmini ifadə edir.

"Ağ ormana girmişsən, Ağ qovağın budağından yırğayıban keçmişsən", deyir Dədə Qorqud.

Dədə Qorqud boylarında "ağ aləmli" ifadəsi də var. "Ağban evüm" deyimini də bu dastandan dilimizə işıq salır. Ağ yola ağ işıq salır.

Qədim insanların magik rituallarında da ağ rəngdən istifadə olunurdu. İnanca görə, ağ rəng xeyir qüvvələri özünə cəlb edir, şər qüvvələri isə qorxudub uzaq salırdı. Yas mərasimlərində də ağ rəngdən faydalanırdılar. Belə bir sual doğur: Əgər ağ rəng işığı, həyatı simvolizə edirdisə, nə üçün yas mərasimlərində bu rəngdən istifadə olunurdu? Məsələ burasında idi ki, qədim insanlar üçün ölüm biryolluq yox olmaq demək deyildi. İnanca görə, ölənlər yeni doğulmuş çığa şəkildə qəbiləyə qayırdı, ya da ruha, ilahi qüvvəyə çevrildirdi. Ona görə, dəfn mərasimində ağ rəngin olması neqativ xarakter daşıyırdı, əksinə, ölənlərin yenidən doğuluşunu ifadə edirdi.

Ağ rəng insanları gözdəymədən də qoruyurdu, bir qayda olaraq, amuletlər ağ rəngdə olurdu.

haqqında belə deyirlər: "Elə bil, qara it yuyub". Və ya nəyəsə kinayə edəndə, ya qınayanda deyirlər: "Qara it qarğaya qara olduğu üçün nifrət edir". Və ya "Məgər qazan qara olduğu üçün sıyıq da qara olmalıdır"? Qara rəng eyni zamanda sübut edir ki, zahiri görünüşü aldada bilər: "Qara qarğa da ağ həyat yaşaya bilər". "Xarici görünüşü işıqlıdır, ürək qara".

"Ruhlar qaranlıqda görmür"

Qəbilə halında yaşayan xalqlarda belə bir adət var. Onlar öz əcdadlarının ruhları ilə əlaqə qurarkən üzvlərini ağ rəngə boyayırlar. Belə hesab edirlər ki, o dünyaya ilə ünsiyyət yalnız ağ rəng vasitəsilə mümkündür. Yas mərasimində isə qara rəngdən istifadə etmək yolverilməzdir, çünki inanca görə, ölmüş adamın ruhu qaranlıqda heç nə görməyəcək.

Yəhudilərdə ağ rəng - ağ saçları və deməli, uzunömürlüliyi, qocalığı ifadə edir. O həm də yüksək və saf insan mahiyyətindən soraq verir. Yəhudi qızları məhsul yığımı vaxtı ağ paltarlar rəqs edir, gənclər isə onların arasından özlərinə həyat yoldaşlarını seçirdilər. Paltarın rəngi əsaslı rol oynayırdı, belə ki, ağ rəng sosial təbəqə fərqlərini aradan qaldırır və qızlar yalnız öz qədd-qamətləri, zövqləri, ağılları ilə diqqəti cəlb edirdilər.

Qara rənglə bağlı mifoloji obrazlardan biri "Qarabasan"dır. Miflərdə qarabasan dul və yalqız qadınlar yuxuda olarkən evə gəlir, onların qorxudur. Yalqızları ailə qurmağa məcbur edir.

Ağ yalan, ya ağ həqiqət?

Konfutsinin fəlsəfi-etik sistemində ağ rəngin başqa özəllikləri də var: Borcun yerinə yetirilməsi, həqiqətin bərpə olunması və fədakarlıq.

"Ağ rəng ləkə götürmür", deyirlər. Ağ rəngdə nöqsan, qüsurlar tez nəzərə çarpır. Dilimizdə "ağ yalan" deyimini var. Amma filosoflardan biri bu qənaətdədir ki, ağ rəngi heç də hər kəs görə bilməz. Çünki ağ-həqiqətdir. Həqiqəti isə heç də hər kəs görə bilmir. "Ağ-aşkar həqiqət" deyimini xatırlayaq.

Ağ rəngdə həm də Ağatlı oğlanın taleyi var. Bilmirəm, ağ yalandır, yoxsa əksinə, ağ-aşkar həqiqət, amma deyirlər, indiyə kimi Ağ atlı oğlanı "gördüm" deyən olmayıb...

Ağ rəng, eləcə də, pravoslav inancının simvoludur. İnsan ömrünün hər mərhələsi- doğuş, xaç suyuna salma, nikah, ölüm ağ rənglə müşayiət olunur. Dini xidmətçilər bu zaman ağ cübbədə olurlar.

Katoliklərdə ağ rəng Milad bayramı, Pasxa, Müqəddəs Məryəm və başqa bayramlarla simvolizə olunur.

İslam aləmində belə hesab edilir ki, ağ rəng Allaha xoş gəlir, ona görə müsəlmanlar ağ libas geyinir, başlarına ağ çalma qoyurlar.

Müsəlmanlarda bu rəng ənənələrə sadiqliyi və inancın paklığını ifadə edir. Belə hesab olunur ki, əgər bir insan namusunu itiribse onun rəngi qaralmağa başlayır, əgər şərəfini özünə qaytararsa, rəngi də yenidən özünə qaydır.

Siyasətdə ağ rəng neytrallığı, ənənəni və elmi yanaşmanı ifadə edir.

Ağ bayraq- bənşir və sülh rəmzidir.

Yəni dürlü-dürlü rənglərlə həyatı rəngarəng etmək olar, amma bu rənglərlə qara torpağı gizləmək mümkün deyil. Son yolçuluq qara rənglə ifadə olunur. "Vərə vardım o qara daşa"- deyən Qaracaoğlan ayrılıqdan, yoxsulluqdan və ölümdən gileylənir. Başqa bir şeirində "yarın acı sözü qara bağrımı dələr gedər"- deyir.

"Qara" deyəndə Qaracaoğlan şeiri gəlib qonur ruhumuza. Qara gözlü, kömür gözlü gözəlləri vəsf edən Qaracaoğlan...

*Mənə qara deyən gözəl
Gözlərin qara deyilmə?
Üzünü sevdirən dilbər
Qaşların qara deyilmə?*

Ağ rəngin taleyinə yazılan sözlər Ağ deyəndə Ağ Aşıq xatırlanır. Aşıq ədəbiyyatına bəmbəyaz yol salan Ağ aşıq.

*Ağ aşıq həsrətdi biçərə yara,
Görəsən olarmı dərdimə çarə,
Müddətdir, düşmüşəm qürbət diyarə,
Fələk saldığı qürbət ellərə mənə*

Xalq şeirində ağ rəngin taleyinə bəyaz, inci dişli, ağ üzli gözəllərin tərifləri yazılıb.

*Koroğlunun yarı göyçək,
Ağ üzünə töküüb birçək.
Mədəd eylə, bir ancaq çək,
Çəkincən gözələm səni.*

Ağla qaranın taleyi çulğalaşır bir məqamda: "Ağ üzli, qara gözlü", "siyah tellər, ağ buxaq" və s.

*Gəlir bir bölük göyçəklər,
Ağ üzə qara birçəklər,
Bağçada əlvən çiçəklər,
Dərməyə nazlar gələyir.*

Hər şeyin nüvəsində ona əks qütb dayanır

İndi isə Yin və Yanqı ərsəyə gətirən dairəyə nəzər salaq. Bu, iki balıq motividir. Ağ balığın gözü qara, qara balığın gözü ağdır. Dairə boyu hərəkət etdikcə ağ rəngdə qaranın, qara rəngdə isə ağın həcmi böyüyür. Bu isə o deməkdir ki, bir-birinə zidd qütblərdə daim çevrilmə gedir. Bu nəzəriyyəyə görə, AĞI QARANIN, QARANI İSƏ AĞIN DAXİLİNDƏ AXTARMAQ LAZIMDIR.

Rüstəm DASTANOĞLU

○ **“Ata!.. Ata!”... çığırtısına yuxudan ayıldı, handan-hana özünə gəldi, arxası üstə çevrildi. Əməlli-başlı tərləmişdi. Köynəyinin yaxasını açdı, əlini can köynəyinin altına salıb, sinəsində, qabırğalarının üstündə gəzdirdi. Qan-tərin içində idi. Yanında oğlunu gördü. Yazıq uşaq, qorxudan rəngi ağappaq ağarmışdı, sir-sifəti göz yaşından islanmışdı. Uşaq ayıldığını görüb bir də “ata” - dedi, bərk-bərk onu qucaqladı, üstünə sərilmişdi, islanmış üzünü atasının üzünə yapışdırdı, eləcə də qaldı. Atasını bütün varlığıyla onun tez-tez çırpınan ürəyinin tap-pılığını, hıçqırdıqca bütün bədəninin necə qalxıb endiyini hiss eləyirdi, duzlu, turş-məzə göz yaşının dadı dodaqlarına hopmuşdu.**

Oğlu yavaş-yavaş sakitləşirdi, yuxuya gedirdi, o isə nələrin baş verdiyini xatırlamağa çalışırdı...

...Birdən ayağının altından xoş bir gizilti keçdi və bu gizilti yavaş-yavaş yuxarı qalxıb, bütün bədəninə yayıldı. Və bu giziltinin nə ilə bağlı olduğu hansı möcüzə ilə ona o saat ayan oldu; ayaqlarının altı kənddə evlərdən bir xeyli aralı, çay boyunca uzanan, hələ şumlanmamış, yaz günəşinin altında yaxşıca qızmış, yum-yumşaq tütünü yerindəki torpağın varlığını xatırlamışdı - 20-30 il bundan əvvəl, uşaq vaxtı, hey belədən-elə, elədən-belə ayaqyalın, yarıçılpaq qaçdığı torpağın varlığını. Tütünü yerinin içində, ləklər boyunca tütünü kökləri, şaxları olurdu, tütünü yığılıb qurtarandan sonra mal-qoyun şaxları yeyirdi, yemədiyini də ayaqlarının altında əzib xıncı-xıncım eləyirdi, sonra onlar bütün qış boyu qarın altında qalıb çürüyürdü, yum-yumşaq olurdu və o tütünü yeri boyunca qaçanda çalışırdı ki, həmin yum-yumşaq tütünü kökləri, şaxları ayağının altında tez-tez qalsın.

Və o, tütünü yerinin içində mal-qoyunun dalınca, uşaqlarla futbol oynayanda rezin topu qovanda, özündən böyük qardaşlarının şəhərdən, dayılarının Rusiyadan gələndə anasına muştuluq xəbərini çatdırmaq üçün o qədər qaçmışdı ki...

...Gözlərini tavana dirəyib, “ayaq yaddaşına” birdən-birə o günlərin niyə, hardan düşməsi səbəbini başa düşməyə çalışırdı...

...O yerlər indi işğal altındaydı, onlar üçün ən əlçatmaz, ünyetməz məkana çevrilmişdi. Dünyanın on minlərlə kilometr uzaqlıqda olan hər yerinə getmək mümkün idi, təkcə o doğulduğu, böyüdü-yü, uşaqlığını keçirdiyi, o doğmadan doğma yerlərə gedib çatmaq mümkünmüşdür...

...Yuxusu yavaş-yavaş canlanıb gözlərinin qabağından keçirdi:

- Dəyirmançı Qərib Abbas suyun üstündə, anasını vurub püştəyə¹ - suya salmışdı, anası suyun içində əl-qol atırdı, çabalayırdı, oğlunu köməyə çağırırdı, sudan çıxmağa çalışırdı. Qərib Abbas isə əlində bel püştənin kənarı boyunca o tərəf-bu tərəfə gedə-gedə, anasını sudan çıxmağa qoymurdu. Anası suda axa-axa dəyirmanın novuna tərəf yaxınlaşdı. O isə püştənin dibinə dirənən, giziltisi bütün bədəni boyunca yayılan həmin tütünü yerinin yum-yumşaq isti torpağının üstü ilə ayaqyalın qaça-qaça qışqırırdı ki, “ay nənə, ay nənə, Qərib Abbas anamı vurub püştüyə saldı, anam boğulur, ay nənə, qoyma, anam indicə dəyirmanın boğazına düşəcək, boğulacaq, ay nənə, qoyma!”...

Hal

(hekayə)

...Yuxuda gördüyü bu hadisəni bir vaxtlar ona anası danışmışdı:

Anası təzə gəlin imiş, tütünü suvarmaq vaxtı imiş, gedib Qərib Abbasın işlətdiyi su dəyirmanına püştə ilə gedən sudan tütünü üçünə bir-iki bellik su açırdı. Su azalanda Qərib Abbas görünür ki, dəyirman başladığı yarmalamağa, dəyirman oğluna tapşırıb əlində bel, hirsindən bığlarını çeynəyə-çeynəyə püştənin qırağı ilə suyun başlanğıcına doğru gedir və gəlib suyun başında anasıyla rastlaşır.

Qərib Abbas məhəllənin, ümumiyyətlə, kəndin hörmətli ağısaqqallarından biri idi. Kənd camaatının buğdasını üyüdüdü, gəlinlərin heç biri hörmət əlaməti olaraq onunla danışmırdı. Səksəndən yuxarı yaşı var idi, onun nə nəsi ilə xala oğlu, xala qızı idi. Gur səsli, güclü, işgüzar, bir az da hirsli adam imiş.

Anası Qərib Abbası görəndə kimi, başındakı şalın qabağını gözünün üstünə çəkib, ağzına yaşmaq alır, istəyir ki, uzaqlaşsın. Qərib Abbas imkan vermir, “gəl bura görün, Xeyransanın gəlini” - deyib, onu hirsli-hirsli itələyib püştəyə, suyun içində salır, özü də, yuxudakı kimi, püştənin qırağı ilə addımlayır, anasını sudan çıxmağa qoymur, anası da səsinə çıxarmadan (yuxuda isə, anası nədənsə, çığırdı, onu köməyə çağırırdı) çabalaya-çabalaya, dəyirmanın novuna doğru axırmış, nova az qalmış qonşuları Ballı nənə özünü yetirib anasını sudan çıxarırdı. Anası səssiz-səmirsiz suyu süzülə-süzülə gedir evə.

Nənəsi bu hadisəni eşidib bərk hirsələnir, anasına deyir ki, utanıb yerə girmirsən, gəlin ola-ola, dağdan ağır kişinin suyunu kəsirsən, camaatın buğdasını üyütməyə imkan vermirsən, mənə belə gəlin lazım deyil, çıx get hardan gəlmisən ora.

...Nənəsi sakitləşməmiş, axırı Qərib Abbas gəlib nənəsini sakitləşdirir, əlindəki çəliyi yerə vura-vura deyir ki, bacı, bəddi, hövsələni bas. Gəlin suyun dəyirmanına getdiyini bilməyib, yazıq heç nədən mənim axmaq, qəzəbli vaxtına düşüb, onun qurbanı olub. Ağbirçək arvadsan, qurtar bu söz-söhbəti.

...O isə, nədənsə, yuxuda nənəsini köməyə çağırırdı.

...Sonralar o, su dəyirmanını görəndə artıq dəyirman işləmirdi. Damı, iki yan divarları uçmuşdu, xarabalığa çevrilmişdi. Püştə ilə daha su axmırdı, anası deyirdi ki, su axmadığından püştənin torpağı qaynayıb yuxarı qalxıb, qabaqlar elə dərin idi ki, içinə düşəndə zorla boy verirdi... Təkcə su axmaqdan buz kimi sürüşkən olan, qalın palıd taxtadan yığılmış dəyirmanın

novu dağılmamış qalmışdı, məhlənin uşaqları böyük həvəslə o novla ağzi aşağı hey sürüşürdülər.

...Həmişə söz Qərib Abbasdan düşəndə anası deyirdi ki, xeyir-bərəkət elə o su dəyirmanları ilə, Qərib Abbas kimi köhnə kişilərlə getdi, Allah Abbas kişiyə qəni-qəni rəhmət ələsin, qəbri nurla dolsun, behiştlik olsun.

...Paltarını geyinib şəhərə çıxmaq istəyirdi, uşaq ağlayıb əl çəkəndə ki, “ata, mənə də özünə apar”. Evdəkilər nə qədər çalışsalar da, onu fikrindən döndərə bilmədilər. Naəlac qalıb, pəncəyini, ayaqqabısını çıxartdı, uşağı aparıb yuxuya verib, sonra getmək istədi. Dibdəki yataq tağına keçdi, oğlunu çarpayaya uzadıb özü də böyründə uzandı və nə vaxt uşağa qoşulub yuxuya getdiyindən xəbəri olmadı... Bir də gördüyü yuxunun təsirindən “ay nənə, qoyma, anam boğulur, ay nənə, qoyma, anam boğulur!” çığırtısına oğlunun oyanıb ağlaya-ağlaya “ata... ata”... səsinə oyanmışdı...

...Yenidən yuxuya gedib, sinəsində yatmış oğlunun eyni ahənglə, tez-tez vuran ürəyinin döyüntüsünü, aramla, dərindən alıb buraxdığı, üzünə yayılan isti nəfəsini, nəfəsdən sifətinin tərlədiyini öz bədəninə hiss edirmiş kimi hiss eləyirdi.

...Ona elə gəldi ki, canındakı o torpağın xoş giziltisi onu qucaqlayıb yatmış oğluna da keçdi... Və əminliklə inandı ki, günlərin birində belədən-eləyə, elədən-beləyə qaçdığı o torpağın üstündə oğlu da qaçacaq və onun varlığına da bu xoş gizilti hakim kəsiləcək, başını nə qədər sındırsa da, canındakı bu hissəni ona hardan tanıdığı heç cür tapa bilməyəcək.

...Bunun belə olacağına özünü inandırır, içində bir xoşbəxtlik havası dolaşdı və yenidən oğluna qoşulub dərin yuxuya getdi...

¹ püştə - dəyirman su gedən dərin arx

Səhnəmizdə boş qalan yer

Yanvarın 2-də Azərbaycan teatr və kino sənətinin ustad sənətkarı, mərhum aktyor Səməndər Rzayevin 70-ci doğum günü idi. 41 yaşında həyatı və səhnəni tərk edən Səməndər Rzayev bu qısa ömrə zəngin tərcümeyi-hal sığışdırma bilib. Səməndər Rzayev ömrü bu kiçik rəqəmin içində sığsa da, sənəti, sənətkarlığı bütün çərçivələri aşıb və qısa zaman kəsiyində minlərlə insanın sevimli aktyoru olub. O, əvəzsiz sənətiylə hər kəsin qəlbində sənəti boyda bir qala qurub. Rəngarəng obrazları, şaqraq gülüşü, zəhmli baxışı ilə Azərbaycan tamaşaçısının yaddaşında dərin iz buraxıb. Səməndər Rzayev klassik aktyor sənətimizin ruhunu yaşadaraq elə özü də klassik sənətkara çevrilib. Aktyorun yaradıcılıq yolu **çoşaxəli olub; bu yolda teatr da olub, kino da, radio da, televiziya da.**

Aktyor sənət adamlarının yaddaşında səhnədə baş verə biləcək hər hansı gözəlməz hadisə anında yüksək peşakarlıqla improvizə etməklə qalıb. O, xırda bir detaldan, adı bir deyim tərzindən yüksək, koloritli xarakter yarada bilirmiş. Buna onun son dərcə yüksək və əlvan çeşidli səhnə texnikası imkan verirdi.

Səməndər Rzayev daxilən azad sənətkar olub. O, ürəyinə yatmayan rolları oynamamış. Onların çoxu ağayana, öz sözünü deyən, həm də mülayim, səmimi, qayğıkeş insanların obrazlarıdır. Yəqin elə ona görə də onun qəhrəmanları tamaşaçıya çox doğma, yaxın adam təsiri bağışlayır. Bəlkə də bu, onun öz xarakterindən doğan cəhət idi və yaratdığı rollara öz ruhunun, qəlbinin şirin çalarlarını hopdururdu. Aktyor, həmçinin, həmişə oynadığı rollarda milli cizgiləri qabartmağı xoşlayırmış.

Ümumiyyətlə, Səməndər Rzayevin yaradıcılığını əks etdirən personajların hər biri düşündürücü detallarla hafizələmə hopur. Epizodik rollara çəkilmək təkliflərini məmnuniyyətlə qəbul edən aktyor kinematografik görünüşü, zəhmli siması daxilində milli xarakterlər ustası idi. O, “Kiçik açarla da böyük qapıları açmaq olur” deyirmiş. Bəzən onun kiçik rolları belə baş qəhrəmanları kölgədə qoyurmuş.

O, ekranda yaratdığı mənfi obrazları da şəxsiyyət kimi təqdim edirdi. Oynadığı ekran əsərlərinin süjet xətti bəzən zəif olsa belə, onun ifadəliliyini əks etdirən kadrlardakı sənət ciddiliyinin fərqi varmamaq qeyri-mümkündür. Bu xüsusiyyətlərə əsasən onu hər dəfə ekranda görüb, yaradıcılığını sevən tamaşaçı filmi finaladək izləməyi üstün tutur. Onu filmərə uğur qazandıran aktyor da adlandırılır.

Səməndər Rzayevin son oyununu “Həyatın dibində” tamaşasında olub. Xəstəxanada yatan aktyor pərəstişkarlarını nigaran qoymaq istəməyərək tamaşadakı rolunu oynayıb.

O, 1986-cı il martın 27-də dünyadan köçüb. Səhnəmizdə isə onun yeri hələ də boşdur...

Sevinc FƏDAİ

Musa YAQUB

Özümə oxşatma (əlimi əlinə öyrətmə belə)

Sevgi kitabımın üz qabığında
Ağ mərmər kimidir göz qabağında –
Yəqin ki, bir eşqin düşüb mehrinə
İki əl qovuşub bir-birinə –
Yuyunub, daranıb, süslənib, durub
Bu pambıq barmaqlar, bu əlçim əllər.
Ovcumun içində quş ürəyi tək
Necə də döyünür göyərçin əllər.

Görəsən bu əlin sahibi kimdir?..
Əlimdə titrəyən bir sarı simdir –
İncə barmaqlarda çalınb gedir
Sonra da əlimdən alınb gedir –
Əlimi əlinə öyrədən əllər
Bir sarı sim üstə söylədən əllər..
Görəsən bu əlin sahibi kimdir?..

Lap uzaq bir ulduz bürcündə qalan,
Ürəyin gizli bir küncündə qalan
Bəlkə taleyim qismət əlidir,
Gizli bir görüşün fürsət əlidir
Məni öz mehrinə öyrədib gedib
Hicranı könlümü göynədir gedib.

Cökə budağıdır, heyva yarpağı,
Damarı naxışdır, hamarı incə,
Üzümə, gözümə tumarı incə,
Telimi sığala öyrədib gedib
Məni gül camala öyrədib gedib,
Görəsən bu əlin sahibi kimdir?..

Ürəyim əlimdə olan vaxtları,
Demə ki, bədənim, dilim yaşayıb
Özüm olmamışam tutacaqlarda
Göyərçin bir əlin qonşuluğunda
Çırpına-çırpına əlim yaşayıb –
Sonra düşüb gedib ümid dalınca
Bir sevda havası alıb yaşayıb
Əli əllərimdən üzülən əllər
balı barmağından süzülən əllər.

Əzizim, sən allah sıxma əlimi,
daha tabım yoxdur sıxıntılara.
Daha tabım yoxdur ayrılıqlara.
Qəfil hicranlardan gəlmişəm zara.
Neylərsən bu soyuq şaxta əlləri,
Neynirsən mehirsiz taxta əlləri?
Payız yarpağı tək çil-çil əllərim

Başını qanadı altına salıb
Durub mürgü döyən tək durna kimi,
Qalıbdır qoynumda xəcil əllərim.
Bəlkə də hardasa yaşadır məni
İndi söz əllərim, şəkil əllərim.
İndi ömrümdə bir nağıl kimidir –
Əlini əlimə öyrətmə belə,
Telini telimə öyrətmə belə.

Yay 2014-cü il
Buynuz.

Bir ilin bənövşə anı

Bir zərif meh idin, qəfləti əsdin,
Mənmi gecikmişəm, sənmi tələsdin –
Görüşə bilmədik, bu il, bənövşəm
Ölüm ayağında bala ananın
Sonuncu gözünə çatmayan kimi,
Quzey dan üzünə çatmayan kimi,
Mən də gəlib sənə çata bilmədim.
Qövsü-quzeh oldun, bir əlçim bulud
Əl atdım uzaqdan tuta bilmədim...

Balaların yoxdu, uçurum baxım,
Dəstələrin yoxdu, qaçırım baxım
Köhnə xəzəl üstə ləçəyin həşəm.
Görüşə bilmədik bu il, bənövşəm.

Elə bir-iki illik təvazöm gedib.
Çəkilib şeirimdən bənövşə ətri,
Dilimdən ən zəif xoş sözüm gedib.
Könlümdən bir topa bənövşə düşdü.
Titradı. Üşüdü, göynədi yeri.
Heç zaman ömrümə qayıtmayacaq
Bir daha bu yazın bənövşələri.

Gərək o məclisdə dayanmayaydım...
Birisi də yaxamdan yapışdı qəfil,
Gərək o dəhlizdə dayanmayaydım –
O boş söhbətlərə,
Bəd qeybətlərə
Gərək ki, gələydim qulaq asmadan;
O yolu azmışın yolundan çıxıb
Sənə üz tutaydım yolu azmadan.
Hələ sonuncu qar əriyir təzə,
Pöhrələr təzəcə tumurcuqlayır.
Çiçəklər təzəcə çıxıblar üzə,
Səninə xəzəldə ləçəyin həşəm.
Görüşə bilmədik bu il, bənövşəm.

Təkcə od, təkcə su. Torpaqda deyil.
Deməli vaxtdadır dünyada hər şey
Zəmidəki lalə, qədəhdəki mey.
Demək vaxtla əsir adicə bir meh.
Deməli vaxtladır ləçəkdəki şəh.
Gərək mən o vaxta ötürməyaydım
Bir bənövşə ömrü itirməyaydım.
Vaxta etibarım yoxdu bu yolda.
Oturub qalmışam bu daş stolda,
Bəlkə sən tələsib, mən gecikmişəm,
Görüşə bilmədik bu il, bənövşəm...

Korinfar

Ey qan duruldanım, ürək çəkənim
Çarxa dönsün deyər, fırlansın deyər,
Dünyada ən ağır yedək çəkənim!
Korinfar! Korinfar! –
Fırlat bu çarxi,
Qaynat bu çarxi –
Hər cürə dərmanla keçməz bu azar,
Sən dərman deyilsən, səndə nəşə var.

Zamanın feilindən, qovhaqovundan,
Əjdaha ağzından, dil tilovundan,
Zülmədən, zindandan, çarxımdan çıxıb,
Min dəfə oxlanıb, o oxdan çıxıb,
İnamı alınb, var yoxdan çıxıb
Gəlib son nəfəsə çatan könlümü,
Bütün sevgiləri daş qalaq olub
O daşda ölümcül yatan könlümü
Nə yaxşı oyada bilirsən belə
Odumu soyuda bilirsən belə –
Hər cürə dərmanla keçməz bu azar
Korinfar... Korinfar...
səndə nəşə var.

Korinfar! Korinfar –
Sarı mələyim
Ey yaşıl çəməndə qaymaq çiçəyim
Aşıq Ələsgərdə "sarı köynəyim"
Sənin əlacında, təbibliyində
Nə yaxşı uyudu mənim ürəyim.
Ey ağır saatda axır yoldaşım
Sarı yanağımda bir qətrə yaşım –
Ovcumun içində sarı kəhrəba –
Sən dərd cövhərindən yaranmışsan ki,
Son qoya bilirsən dərdə, əzaba

Korinfar... Korinfar
Səndə nəşə var –
Könlümün qaranlıq dibində qalan,
Yuyulmuş köynəyin cibində qalan,
Sevgi məktubumun yumru tikəsi,
Sən ey bülbülümün girdə gözləri
Aylt ürəyimdə, aylt o səsi –
Gəl yapış qolumdan sarı ümidim
Bir də yavaş-yavaş qalxım ayağa
Durub o sevgimin dalınca gedim.

Vay yenə ürəyim!..
Yetiş dadıma!

Baxıram qürubda bathabatıma.
Ömürdən sonrakı susqun ürəyim
Gəlib birdən-birə düşüb yadıma –
ələnmiş ələyin boş sağanağı,
köhnə radioların boş tağalağı
gəlib birdən-birə düşür yadıma,
içində ovulub qırılıb qalan
bir dirsəkli valın bükük biləyi,
bir yol qırağında vurulub qalan,
pərləri üzülmüş, suyu süzülmüş
bir dəyirman arxı düşür yadıma.
Korinfar! Korinfar! Yetiş dadıma.
Sən qaynat arxımı,
Fırlat çarxımı

Korinfar! Korinfar! –
Köçür durnalar,
Deyəsən dumanlar çökür aşağı,
O qara buludun çiyində yük
Belində qürubun qızıl qurşağı
Korinfar, Korinfar
Sarı mələyim
Aşıq Ələsgərdə "sarı köynəyim"

Sən ey bülbülümün girdə gözləri
Göyert ürəyimdə şirin sözləri
Gəl yapış qolumdan
Sarı ümidim,
Bir də yavaş-yavaş qalxım ayağa
Durub o sevginin dalınca gedim!

Ruh söhbəti

Bu dəfə səninçün gül gətirmədim,
Amma ürəyimdə qalmadı əhdim –
Qəbiristan gül açıb bu bahar çağı,
Arada bir topa lalə ocağı
Elə bil əlimdən düşüb odlanır,
Qaymaq çiçəkləri həndəvərində
Göy otlar içində zərmişən yanır.

Tək bənövşə bitib tək yaxınında
Mənə deyəcəyin gizli sözümdü –
Xırda ləçəklərdə titrəyir səsin,
Atam da, anam da yatır yanında
Necə danışmaq ki, eşidilməsin.
Gəl sükut içində mələk dilində
Bənövşə dilində, lalə dilində
Gül-çiçək dilində danışmaq bu gün,
Cəhənnəm yəqin ki, çiçək bitirməz
Bu incə çiçəklər cənnətə gəlib
İncədən incə.

Kim gedib görüb ki, bizdə eləcə...
Gəl cənnət dilində danışmaq bu gün,
Cənnət ağacımız tubu dilində
Təbiət dilində danışmaq bu gün.
Şeh otlar saxlamır heç göz yaşını
Muncuqları töküləcək bir nəfəsdən.
Zəncirotu zəncirləyib baş daşını,
Guya hara çıxacaqsan bu məhbəsdən?

Bir də qulaq verək o qərib səsə,
Qoyub başımızı gedər-gəlməzə,
Daş məhbəs dilində danışmaq bu gün.
Sonuncu sözünü tuta bilmədim,
Son nəfəs dilində danışmaq bu gün.

Yatır daş altında ömürlər, illər,
Daşlarda çatlar var, torpaqda qatlar,
Xəzəli başında qaldırıb otlar,
Sarmaşiq üstündə hörüb çələnglər,
Yəqin ki, ruhundur bu kəpənəklər –
Kəpənək dilində, ruhun dilində,
Bir mələk dilində danışmaq bu gün.

Qəbrin min rəng alıb bahar çağında,
Bənövşə dillisen lalə ocaqsan.

Asmışam könlümü gül yarpağında,
Baxsan ürəyimi tanıyacaqsan.

Yay 2014-cü il
Buynuz.

Beş-altı günlük

Özüm də bilmirəm çatışmır nəyim
Deyəsən təkliyə qaçır ürəyim
beş-altı günlük.
əvvəlki tövr ilə qaynasın şəhər.
Parkında öz dəcəl uşaqlarıyla
oynasın şəhər
mənimsə könlümdə başqa bir aləm,
bir özüm olaram, bir də düşüncəm
beş-altı günlük.
Uzaq düşəcəyəm dərdi-sərimdən.
İncə bir yalanla çıxıb aradan.
Qaçmaq istəyirəm əzizlərimdən
beş-altı günlük.
Biri var könlümü yaman sındırır.
Özü yanan deyil, məni yandırır.
Onu da vecimə almayacağam
beş-altı günlük.
O qədər səbirli olacağam ki,
Soyuq baxışlara, nadan sözünə
O qədər biganə qalacağam ki.
beş-altı günlük
Duman olacağam dağlar başında
Torpaq olacağam yaz yağışında
beş-altı günlük
Yaşaram
Axşamdan gündoğanacan
Sarala-sarala günəş gözləyən
Bir günəbəxanın arzularında
Ya da bir qızılağac budağı olub.
əcəb çiməcəyəm arx sularında
beş-altı günlük.
Sonra
Yazacağam duyğularımı...
Ürəyim deyən
Yazmasa qələm,
Özüm çevrilərəm,
şeyləşərəm
beş-altı günlük
Yəni ipəkləşər, çiçəkləşərəm,
Qovaq yarpağında küləkləşərəm
beş-altı günlük.

Bu, bir az da vərmiş ki midir-hər ilin əvəlində yazıçılardan və ya sənət adamlarından soruşuruq ki, ötən il sizin üçün necə keçdi, nə yazdınız, nə iş gördünüz?... Amma bizim sorğumuzun məqsədində bir az da birlilik var: bilmək istəyirik, görək, hansı əsərlər tərcümə olunub, hansılar olunacaq? Yəni əlimizdə ümumi bir siyahı olmasını istəyirik. Sorğumuzun tanınmış tərcüməçiləri arasında keçirmişik.

İlqar Əlfi deyib ki, 2014-cü il onun üçün sırf tərcüməçi kimi məhsuldar olub. "Üç müəllifin əsərlərini dilimizə çevirdim: alman dramaturqu Bertold Brextin pyesləri toplusunu, Tomas Mannın povest və hekayələrini və ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülmüş fransız yazıçısı Patrik Modiano'nun üç romanını. Nazirlər Kabineti Yanında Tərcümə Mərkəzi bu kitabları yaxın aylarda ədəbi ictimaiyyətə təqdim edəcək". İlqar Əlfinin 2015-ci il üçün də planları genişdir. "Fars dilindən tərcümələr üzərində işləyirəm. Sadeq Hedayətin roman və hekayələrindən ibarət topla, İran yazıçılarının seçmə hekayələri də, yaqin, gələn il işiq üzvi görəcək".

Mahir Qarayev də yola saldıqımız ildə məhsuldar işləyib: "2014-cü ildə Avstriya dramaturqu Frans Teodor Çokoron "Axınla birgə" adlı pyesi kitabça şəklində çapdan çıxdı. Bu əsəri təxminən on il qabaq tərcümə etmişdim. Ötən il daha bir dram əsərini çevirdim – italyan dramaturqu, Nobel mükafatı laureatı Dario Fonun "Sərbəst cütlük" pyesini. Amma bu tərcümə hələ çap olunmayıb. Ötən il çox sevdiyim Ernest Heminqveynin "Qadınsız kişilər" adlı hekayələr kitabı üzərində işi başa çatdırdım; kitab yaxın vaxtlarda nəşr olunacaq. Topluya daxil olan hekayələrdən biri – "Məğlubedilməz" Nazirlər Kabineti Yanında Tərcümə Mərkəzinin "Xəzər" dərgisində çap olundu".

Mahir Qarayev də ədəbiyyat üzrə sonuncu Nobel mükafatçısı Patrik Modiano'nun yaradıcılığına biganə qalmayıb: "Onun "Dora Brüder" və "Unudulmanın ən dərin qatından" romanlarını tərcümə etdim. Ötən il daha bir neçə tərcümə kitabım işiq üzvi görüb, amma həmin kitablara daxil olan əsərlərin tərcüməsi əvvəlki illərə aiddir".

İlin ən uğurlu hadisəsinə gəlinə, Mahir Qarayev hesab edir ki, bu, Avstriya səfirliyinin Frans Kafkanın "Məhkəmə" romanının tərcüməsinə görə tanınmış tərcüməçi Vilayət Hacıyevi mükafatlandırmasıdır. "Vilayət müəlliminin ötən il nəşr olunmuş həmin tərcüməsi istənilən mükafata layiqdir".

Müsaibimiz ilin ən yaxşı tərcümə işi kimi Xuan Rulfonun "Pedro Paramo" romanının Azərbaycan dilində nəşrini göstərib. "Yaşar dünya ədəbiyyatının ən yaxşı romanlarından olan bu əsəri dilimizə çoxdan çevirsə də, onun Azərbaycanda kitab halında nəşri yalnız ötən il reallaşdı".

M. Prişvin, S. Mixalkov və A. Bartonun seçmə əsərlərindən ibarət uşaq və yeniyetmələr üçün bir kitab tərcümə etmişəm. "Sözün gül qoxusu" adlı bu kitab gələn ilin ilk aylarında oxuculara təqdim olunacaq. Bu yaxınlarda tərcümə etdiyim rus rəssamı K.A.Karovinin A.P.Çexovla bağlı xatirələ-

"Maraqla qarşılanan bir işim Mövlənə Cəlaləddin Ruminin 30 rübaisini ilk dəfə dilimizə çevirməyim olub. Bunlarla yanaşı, Yaponiya, Avropa, ABŞ və Kanada yazarlarından xeyli mətnin azərbaycanca səslişinə cəhdlər etmişəm. XX əsr yapon şairlərinin silsilə şeirləri çoxdan çapa hazırdır.

Tərcüməçilər 2014-cü il haqqında...

Tərcümə yaradıcılığında nəzəri və bioqrafik xarakterli yazılara da maraq göstərirəm. Bitirmək üzrə olduğum əhəmiyyətli işlərdən biri də görkəmli şairimiz Mirzə Şəfi Vazehin Fridrix Bodensted tərəfindən almanca çap olunan bütün şeirlərinin dilimizə təkrar tərcüməsidir. Bu məsuliyyətli işi dərin ürkək ağrısı və məsuliyyətlə görməyə çalışmışam. Həm də qafiyəli, hecalı... Özüm, əsasən, sərbəst vaxtda şeirlər yazsam da, ustad Vazehin üslubunu bacardıqca qorumağa çalışıram".

O ki qaldı gələcək planlarına... "İzninizlə, bunu dilə gətirməyim. Ya nəşirlər bu ideyaları "oğurlayacaqlar", ya da həmin istəyimin tilsimi sınaq və o, heç vaxt reallaşmayacaq".

Tərcüməçi Nərgiz Cabbarlı ötən il gördüyü işlərlə bağlı bunları deyib: "Məlum olduğu kimi, 150 cildlik "Dünya ədəbiyyatı" toplusu nəşr olunub. O layihədə mən də 3 kitab tərcümə etdim. Sinklerlülüsün "Erousmit" romanı və iki hekayəsi, Fransuaza Saqanın seçilmiş əsərləri - povestləri, bir də dünya yazıçılarının nağılları kitabını tərcümə və tərtib etmişəm. Nağılların arasında Canni Rodarinin, Riçard Baxın, Anni Şmidtin, Donald Bissetin, Astrid Lindqrenin, Elizabet Bouenin, Pamela Treversin, Herman Hesse'nin əsərləri var. M.Sveta'yevanın bir neçə şeirini tərcümə etmişəm. Hələ nəşr olunmayıb".

Tərcüməçilər 2014-cü ilin ən əlamətdar hadisəsi kimi Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə Nazirlər Kabineti Yanında Tərcümə Mərkəzinin yaradılmasını qeyd edəblər. Bildiriblər ki, bu hadisə tərcümə sahəsində böyük sıçrayış yaradacaq, ölkəmiz dünya ədəbiyyatı və mədəniyyəti ilə mübadiləsini gücləndirəcək.

QIZILGÜL, RÖVŞƏN

Saday Budaqlı başa çatan ildə bir neçə roman tərcümə edib: "Miguel Delibesin "Divanə" və "Xəzinə" romanlarını tərcümə etmişəm. "Divanə" gələn il "Xəzər" jurnalında nəşr olunacaq. İspan yazıçısı Kamila Xose Selanın bir romanını da hazırda tərcümə edirəm. "İki ölü üçün mazurka"nu 2015-ci ildə başa çatdırmağa çalışacağam". Yola saldıqımız ildə kiçik hekayələr və miniatürlər də tərcümə etdiyini deyən S.Budaqlı, onların adlarını dəqiq xatırlaya bilmədi.

Zahid Sarıtorpaq 2014-cü ildə dilimizə çevirdiyi əsərləri belə sıraladı. "Azadlıq Radiosunun" sifarişli ilə Ceyms Coysun "Uliss" romanından etdiyim tərcümənin bir fəslini "Oxu zalı" portalında yerləşdirilib. Marsel Prustdan tərcümə etdiyim "Svana doğru" romanının birinci bölümünü "Xəzər" jurnalı oxuculara təqdim edib. "Qanun" nəşriyyatı üçün tərcümə etdiyim A. Soljenitsinin "Qulaq arxipelaqı" üçcildliyinin sonuncu cildini bitirmək üzrəyəm. Yuri Trifonovun "Qoca" romanının tərcüməsinə gələn ilin birinci yarısında bitirməyi planlaşdırıram. Rus yazıçı və şairləri

Niyə belə deyirlər?

Rus dilində olan mətnləri dilimizə çevirəndə elə ifadələrə rast gəlirik ki, ilk baxışda həmin söz birləşmələrinin əsl mənasını başa düşmək olmur. Buna görə də, güman edirik ki, təqdim etdiyimiz şərhlər həm peşəkar tərcüməçilər, həm də oxucular üçün maraqlı olacaq.

"Всыпать по первое число" ("Aynı birindək yazıb dincəlmək")

Qədim vaxtlarda məktəb şagirdlərini tez-tez, bəzən də elə-belə, profilaktik tədbir kimi, döyürdülər. Əgər müəllim xüsusi canfəşanlıq göstərsin, şagird də bərk döyülürdüsə, çox vaxt onun günahlarını növbəti ayın birinə qədər bağışlayırdılar.

"Игра не стоит свеч" ("Oyun şama dəymir")

Elektrik işığı olmayan vaxtlarda qumarbazlar tez-tez axşamlar şam işığında qumar oynamaq üçün masa arxasında aylaşdırıdılar. Əksər vaxtlar ortaya qoyulan pul, buna da uyğun olaraq qalib gələnin uduşu o qədər az olurdu ki, hətta şamın dəyərini belə, ödəmirdi. "Oyun şama dəymir" ifadəsi də buradan yaranıb.

"Козёл отпущения" ("Günah keçisi")

Qədim yəhudi adətində görə, baş keşiş günahların bağışlandığı gün əlini keçinin başına qoyur, bununla da bütün xalqın günahını heyvanın üstünə yıxırdı. "Günah keçisi" ifadəsi bu cür yaranıb.

"Дойти до ручки" ("Əltutana gedib çatmaq - yoxsullaşmaq")

Rus dövlətində kömbələri əltutana (dəstəklə) bişirir, dəstəyindən tutub aparırdılar. Sonra gigiyena məqsədilə dəstəyini qoparıb atırdılar. Həmin hissələr itlər və dilənçilərə qismət olurdu. Buna görə də, "Əltutana gedib çatmaq" – həyatın dibinə enmək, yoxsullaşmaq, dilənçi kökünə düşmək – ifadəsi meydana gəlib.

"Толубая кровь" ("Mavi qan")

İspaniyanın kral ailəsi və zadəganları nəsillərinin başlanğıcını qərbi qotlardan götürdüklərini, İspaniyaya Afrikadan soxulmuş mavrlarla qan qarışıqlarının olmadığını fəxrə söyləyirdilər. Qaraşın dərilə sadə adamlardan fərqli olaraq, onların ağ dərilərində göy rəngli qan damarları aydın görünürdü. Buna görə də fəxrə özlərini "mavi qan" adlandırdılar. Kübarlığı bildirən bu ifadə sonralar bir çox dillərə keçib.

"Подонки" ("Yaramazlar")

Bu sözlə çöküntü ilə birlikdə qabın dibində qalan maye ifadə olunurdu. Meyxanalarda və ucuz yeməxanalarda cəmiyyətin hər cür tör-töküntüləri avaralanır, başqalarının içdikləri şüşələrin dibində qalmış yarasız, çöküntülü mayeni içirdilər. Tezliklə bu ifadə həmin adamları təsvir edən sözə çevrildi.

"Авгиевы конюшни" ("Avgi tövlələri")

Əfsanəyə görə, çar Avgi qızgın at həvəskarı idi, onun tövlələrində 3000-dən artıq at vardı. Amma müəyyən səbəblər üzündən 30 il ərzində həmin tövlələri heç kəs təmizləmədi. Herakl qəhrəmanlıq göstərmək fikrinə düşəndə tövlələri təmizləmək ona tapşırıldı. Herakl Alfey çayının yönünü tövlələrə sarı döndərmiş su axını ilə peyini təmizlədi. Həmin vaxtdan həmin ifadə həddən artıq başla-başına buraxılmış və çirklənmiş hər şeyə şamil edilir.

"Играть на нервах" ("Əsəblərlə oynamaq")

Qədim dünyanın həkimləri tərəfindən insan orqanizmində əsəblər kəşf ediləndən sonra onu, "nervus" adlı musiqi alətinin simlərinə oxşadığına görə, həmin sözlə adlandırılmışlar. Qıvcıqlandırıcı hərəkətləri ifadə edən "əsəblərlə oynamaq" ifadəsi belə yaranıb.

"Дышит на ладан" ("Buxura nəfəs verir")

Xristian adətində görə, keşiş ölüm ayağında olan adamın günahlarını dinləyir, buxurla təmizləyirdi. Nəticədə xəstə adamı və pis işləyən qurğunu ifadə etmək üçün "buxura nəfəs verir" (güclə nəfəs alır) ifadəsi işlədilir.

"Перемывать косточки" ("Sümükləri yumaq")

Bəzi xalqların inancına görə, günahını boynuna almamış hər hansı adamın üzərində lənət varsa, öləndən sonra xortdan, yaxud qansoran görkəmində qəbirdən çıxıb adamları öldürür. Lənəti götürmək üçün mərhumun qalıqlarını qəbirdən çıxarmaq, sümüklərini təmiz su ilə yumaq lazımdır. Bu gün "sümükləri yumaq" insanın xasiyyətini saf-çürük etmək mənasını verir.

"Деньги не пахнут" ("Puldan qoxu gəlmir")

Roma imperatoru Vespasianın oğlu hökmdarı ictimai ayaqyolulara vergi qoymağa günahlandırılan zaman imperator ona həmin vergidən gələn pulu göstərib qoxu gəlib-gəlmədiyini soruşur. Oğlu mənfə cavab verir. "Puldan qoxu gəlmir" ifadəsi belə yaranıb.

"Закадычный друг" ("Can-ciyər dost")

Qədim "boğazdan tökmək" ifadəsi "içmək", "spirtli içki içmək" mənası verirdi. "Can-ciyər" (sirdaş) ifadəsi buradan yaranıb və bu gün ən yaxın dostluğa təsvir etmək üçün işlədilir.

Çapa hazırladı: NƏRİMAN

– **Tofiq müəllim, ömrünü dilçiliyə həsr etmiş bir alim kimi Azərbaycan dilinin hazırkı vəziyyətini necə qiymətləndirirsiniz? Razi və narazi olduğunuz məqamlar hansılardır?**

– 1300 il əvvəl “Kitabi-Dədə Qorqud”da deyilir: “Qız anadan görməyincə öyüd almaz, oğul atadan görməyincə süfrə yaymaz”. Bu deyimin bugünkü dildən fərqi var? Yoxdur. Dünyanın heç bir dilində bu cür ahəng, ifadəlilik yoxdur. Elə bir dil yoxdur ki, bu günü 1300 il əvvəlinə bu qədər oxşasın. Bu dildə Səməd Vurğun, Rəsul Rza yazıb, bu gün Elçin, Anar, Ramiz Kövsən yazır. Bu, həmin dildir. Amma əyintilər çoxdur. Bir zamanlar senzura var idi, bir qəzetin cürəti çatmazdı ki, hansısa cümləni pozub, başqa cür yazsın, yaxud lazımsız leksik vahid işlətsin. Senzuranın çox müsbət tərəfləri vardı, ən əsası, dili qoruyurdu. Bu gün senzura yoxdur, kim necə gəldi danışır, yazır. Demokratiyadan sui-istifadə edilir. Televiziya aparıcılarının nitqləri belə qüsurludur. Belə olanda biz kimdən nə tələb edək? Belə çətin vaxtda dilimizin özünü qoruyub-saxlaya bilməsi böyük uğundur.

Mən bu gün əsas dildən istifadədən, nitqdən narazıyam. İnsanlar nitqlərində dilin məzmunundan layiqincə istifadə etmirlər. Dilimiz mükəmməl struktura malikdir, amma hər kəs dili öz bildiyi kimi səciyəyələndirir. Məşhur dilçilərdən biri deyir ki, dil simfoniya, nitq isə o simfoniyanı ifa edən musiqçilər. Əgər mükəmməl simfoniyanın ifasında kimsə xətəyə yol verirsə, bu, simfoniyanın günahı deyil. Yəni bu gün dilimizdə hər hansı pozuntunun olması dilin qüsuru deyil, dildən istifadə edənlərin və nəzarətçilərin məsuliyyətsizliyidir. Tasavvür edin ki, “Dövlət dili haqqında” Qanunda dil xətası edənlərin cəzalandırılması barədə maddə var. Ancaq həmin maddə tətbiq olunmur. Nə kimsə cəza verilir, nə hansısa qəzet xətəyə görə bağlanır, nə də cərimə ödəyir. Mənim gileyim bundandır. Radio və televiziya dilində çox qüsurlar var, yaxşı olar ki, danışmaq jurnalistikasına nəzarət edilsin.

– **Bəs sizcə, gündən-günə böyüyən media sektorunda qüsurların qarşısını almaq üçün nə etməliyə?**

– Dediymi kimi, problem jurnalistlərin və onları işə cəlb edənlərin məsuliyyətsizliyindən yaranır. Dillə bir ailəməişət davranışı var, bir də ictimai davranış. Cəmiyyət qarşısında danışmağın məsuliyyəti olmalıdır. Düzgün nitqlə danışa bilməyənlər efiro çıxmamalıdır. Ümumiyyətlə, gərəklə nitq mədəniyyətinə yiyələnsən. Bəzən bir sürtük danışır, əla bilirən, Mehdi Məmmədov danışır. Ancaq bizim bir akademik danışır, ya bir xanəndə Füzulidən qəzal oxuyur, baxarsan ki, cümlənin nə əvvəli var, nə də axır. Özümüzdə bir ictimai səviyyəsizlik, yetkinləşməmək var. Mətbuatın, televiziyanın dilində o qədər normadan konara çıxa var ki, redaktor da bunu idarə bilməz. Digər tərəfdən də, bizdə bir tənbellik var, başqa dildə nə söz var, olduğuna kimi götürüb dilimizə gətiririk. Məsələn, “kreativ” sözümdən istifadə edilir. Məgər “yaradıcı” sözü daha yaxşı deyilmir? “Banal” sözü işlədilir. Axı bu söz azərbaycanca “bayağ” kimi ifadə olunur. Bax belə məqamlara nəzarət yoxdur.

– **Bu mənada, bir qurum olaraq dövlətdən əlavə imtiyaz istərdinizmi? Məsələn, inzibati cərimə tətbiq etmək hüququ.**

– Bu, dil haqqında qanunda var. Qəzet bir neçə nömrə çıxmaya bilər, ümumiyyətlə, çapı dayandırılma bilər, pul cəriməsi var. Ancaq heç kəs buna əməl etmir. Cəzalar ancaq sənəd üstündədir, tətbiq edilmir.

Bu yaxınlarda televiziya kanalları ilə bağlı monitorinq aparıldıq. Vəziyyət heç də ürəkaçan deyil. Ancaq televiziya kanalları nəticə ilə razılaşmaq istəmir. Deyirlər, Dilçilik İnstitutu orfoqrafiya lüğətindəki qüsurlarla məşğul olmur, gəlib bizə nəzarət edir. Bəli, orfoqrafiya lüğətində səhvlər var, orda təxminən 20 faiz söz yanlış yazılıb. Biz həmin səhvləri düzəltməyə çalışırıq. Bununla bağlı işçi qrupu yaradılıb, məsələ ilə məşğul olur. Ancaq bu, o demək deyil ki, biz televiziyaadakı qüsurları aşkarlaya bilmərik.

– **Tofiq müəllim, Dilçilik İnstitutuna direktor təyin olunduğunuzun bir ildən bəri bu qurumun fəaliyyətində inkişaf var. Maraqlıdır, bu müddətdə iş prosesini əsasən hansı prinsiplər üzərində qurmuşunuz, əsas məqsəd nə olub?**

– Baycaqdan qüsurların yaranmasını nəzarətsizlik problemini qanardır. Burada bir əvvəllər həmin problem olub. Dövlət tərəfindən ayrılan büdcədən düzgün istifadə edilməyib. Bir qədər də təşəbbüslüklük olub. Qurumda yaxşı dilçilərimiz var.

Baxın, Qarabağ camaatı didərgin düşüb. Məsələn, mənim rayonumun – Cəbrayılın əhalisi 42 rayonda yerləşdirilib. Bəs onların folkloru necə olacaq, kim, nə vaxt toplayacaq? Onların dialekt fərqlərini kim araşdıracaq, harda öyrənəcək? İndiki uşaqlar yaşlı nəslə təqdim eləyə bilməyəcək. Hətta cəbrayılı uşaq Şamaxı dialekti ilə danışacaq, çünki orda dünyaya göz açıb, boya-başqa çatıb. Beləliklə, rayonların dialekti itib-batacaq. Ona görə də, biz təşəbbüs qaldırdıq. Ona görə də, biz təşəbbüs qaldırdıq. Ona görə də, biz təşəbbüs qaldırdıq. Ona görə də, biz təşəbbüs qaldırdıq. Ona görə də, biz təşəbbüs qaldırdıq.

Dilalektin öyrənilməsi bizim tarixi coğrafiyamıza xidmət edəcək. Bu atlas göstərəcək ki, Azərbaycan hansı araziləri əhatə edir.

Onu da qeyd edim ki, şöbə hər hansı iş başa çatdırdandan sonra bu, muzakirəyə çıxarılmalıdır. Bütün söhbətlər bir-bir onu yoxlamalıdır. Belə olsaydı, heç orfoqrafiya lüğətində də nöqsanlar ortaya çıxmazdı.

Bu gün-sabah 80 yaşım olacaq. Məni bu quruma rəhbər gətiriblər-sə, deməli, iş görməliyəm. Dilin tarixini öyrənmək də mənim arzum olub. İndiyə qədər biz ancaq dərslək yazırıq, amma indi ayrt-ayrı problemlərin kökünü getməliyik. Daha dərslək yazmaq dövrü bitib. Hazırda ölü dilləri öyrənirik. İnstitutda

Qədim dillər və mədəniyyətlər şəbəsi açmışıq. İstəyirik ki, aspirantlarımız erməni, yəhudi, pəhləvi dilini öyrənsin. Artıq bir neçə gəncimiz bu dilləri öyrənməyə başlayıb və gələcəkdə də işi davam etdirməyi planlaşdırırıq.

– **Tofiq müəllim, dünyanın bütün xalqlarının konkret, qəbul olunmuş müraciət formaları var. Bizdə isə vəziyyət bir az fərqlidir. Siz bir dilçi olaraq bu barədə nə düşünürsünüz?**

– Bu, çox mürəkkəb məsələdir. Bizdə bu mövzuda konkret vərdiş olmayıb. Keçmiş dövrdə böyüyə “bəy”, “bəyim”, “ağam” deyə müraciət edilir. Sovet dövründə bu müraciət formaları sıradan çıxarıldı.

Məhəmməd Füzuli kimi. Ancaq gərək bu, Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti tərəfindən təsdiqlənsin. Sözlərin düzgün yazılışı məsələsi asan həll olunur, ancaq köklü dəyişikliklər çətin başa gəlir. Yer adlarının yazılışı ilə də bağlı düzəlişlərimiz davam edir.

– **Sonuncu orfoqrafiya lüğətində bir sıra təqdirəlayiq məqamlar var idi. Bəs növbəti nəşrdə hansısa dəyişikliklər və ya əlavələr edilməsi nəzərdə tutulubmu?**

– Orfoqrafiya lüğətinin yeni nəşrinin hazırlanması üçün beş nəfərdən ibarət qrup yaradılması nəzərdə tutulub. Lüğətdə gedən bəzi yanlış sözlər düzəldilməli, yüzlərlə söz var ki, əlavə edilməlidir. Həmin sözlər və onların düzgün yazılışı forması hazırlanmalıdır. Lüğətdə orfoqrafiya qay-

müsahibə

Tarixi lüğət də hazırlanır. Səməd Vurğunun, Cəfər Cabbarlının lüğəti çıxıb, Füzuli lüğəti hazırlanır.

– **Tofiq müəllim, tez-tez mətbuatda Azərbaycan dili dərsləkləri ilə bağlı tənqid fikirlər də səslənir. Siz uzun illərin dərslək müəllifi olaraq, əsas problemi nədə görürsünüz?**

– Dərsləyin özümdə də ənənə olmalıdır və bu ənənəni gözləmək lazımdır. Sözsüz ki, dərsləklərimizdə qüsurlar var, çünki yenidir. Ancaq ildən-ilə dərsləklər təkmilləşir. Əvvəlki dərsləklər də təkmilləşib sabitləşmişdi. Müəllifləri peşəkarlar idi. Sonra metodistlər gəldi. Onlar elmi kənara atıb, ancaq yazı qaydası öyrətməklə məşğul oldular. Dərsləklər tez-tez dəyişir. Qüsür ilk növbədə

dəqiqləşdirilməsinə ehtiyac var. Bu mənada, Türkiyə ilə müqayisədə bizim sənəd dilimiz ududur. Çünki Türkiyə türkcəsi 600 il imperiyanın dili olub, hüquq yazışmalar stabilləşib, artıq qəlib var. Uşaq da, böyük də bu qəlibi əzbər bilir. Bizdə də bu cür olmalıdır, orta məktəbdən uşaqlara standart sənəd dili forması öyrədilməlidir. Əslində, orta məktəb dərsləklərində belə nümunələr var, görünür, yaxşı tədris edilməyib.

– **Azərbaycan ədəbi dilinin qorunması ilə bağlı bəzilər alimlərin, dilçilərin, ədəbiyyat adamlarının, bəzilər isə media nümayəndələrin üzərinə daha böyük məsuliyyət düşdüyünü düşünür. Siz necə düşünürsünüz?**

– Dil yazıcının, şairindir. Aşağı sinif kitabları şagirdlərə çalışdırma verir, həmin çalışmalarda bir dəyərdən bədi ədəbiyyatdan nümunə olmur. Çünki elmi ədəbiyyatın dili süni dildir. Xalqın dili yazıcının, şairin dilidir. Dilin qorunmasının birinci məsuliyyəti onların boynundadır. Tasavvür edin, 1920-30-cu illərdə qərar çıxmışdı ki, “inqilab” sözü əvəzinə “revolyusiyaya”, “mədəniyyət” əvəzinə “kultura” yazın. Bir yazıcı, şair o sözləri dilində işlətmədi. Əgər həmin sözlər Səməd Vurğunun, Rəsul Rzannın dilində işlənsəydi, məcburən xalqın dilinə də hopacaqdı. Dərsləklərdə də salınaraq uşaqlara öyrədiləcəkdi. Mətbuat “kultura” yazdı, amma bədi dilə keçmədi. Yəni xalqın dilini yaşadan bədi

ədəbiyyatdır. Mətbuatın dili kütləvi dildir, elmi üsluba bədii üslub arasında keçid təşkil edir. Dili təbii edən bədi ədəbiyyatın dilidir. Yazıçılar, şairlər dilimizin ziyasidir. Elmi dildə səbəstlik yoxdur, qəlib var, sünnilik var.

– **Bəs sizcə, müasir yazıcı və şairlərimiz dilimizin qorunması üçün çiyinlərində dəyişə bilərlərmi? Onların dilindən razı-sınızımı?**

– Tək-tək ədəbətşair və yazıçıları çıxmaq şərtiylə, ümumilikdə razıyam. Bizim sanballı yazıçılarımız var. Eyni zamanda, gənc nəsil arasında gözəl yazanlar nəzərə çarpır. Bütün imzaları tanınmasın da, aralarında bəyəndiklərim çox olur. Hələ onlar başlanğıcda belə gözəl

Tərcümə edərək improvizələr etmək bizim həm qrammatikamızın genişlənməsinə kömək edir, həm də frazeologiya xalqın dilinə keçir. Tərcümə vasitəsilə bir çox belə ifadələr dilimizdə vətəndaşlıq qazanacaq, dilimiz daha da zənginləşəcək.

– **Əli bəy Hüseynzadə deyirdi ki, dilimizdə çoxlu ərəb-fars sözləri keçib, ancaq onlarla birlikdə dilimiz zənginləşərək istənilən Avropa dili ilə rəqabətə girə bilər. Yəni başqa dildən söz almaq da olar, qrammatik mənimləmlər də.**

– **Sizcə, ümumiyyətlə, tərcümə işi necə qurulmalıdır? Tərcümə prosesində əsas olan mətnin ruhunu qoruyub-saxlamaqdır, yoxsa dilimizin qayda-qanunlarına riayət etməkdir?**

– Dilimiz nəzərə alınmalıdır. Abbas Səhəti misal çəkdim. O, bədii mətni həm hərf-hərf tərcümə edirdi, həm də dilimizin gözəlliyini qoruyub-saxlayırdı.

Məsələn, yəndə də Puşkindən tərcümə etmişdi:

Şaxta gəlir, boran gəlir qar gəlir, Budur yəndə qış necə ki var gəlir.

Oxuyanda əla bilirən ki, öz dilimizdə yazılıb, tərcümə deyil. Tərcümə materialında Azərbaycan dili özünü göstərməlidir. Hiss olunmamalıdır ki, bu mətn başqa dildən tərcümə edilib. Dilin incəlikləri əla mənimləmləndirir ki, oxucu bunu hiss etməsin. Farslar vaxtilə Nizami Gəncəvi, Xaqani Şirvani haqqında deyirdilər ki, onların dilindən türk ətri gəlir. Biz də tərcümə işini elə qurmaliyırıq ki, orda türk dilinin ətri hiss olunsun, başqa dilin hegemonluğu yox.

– **Tofiq müəllim, 2013-cü ildə ölkə Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Programı”nın qəbulundan sonra Dilçilik İnstitutu bu istiqamətdə hansı işləri görüb, hansı sahələrdə müsbət nəticələr özünü göstərir?**

– Dövlət Programının maddələrinin çoxu bizim institutla bağlıdır. Digər qurumlarla da iş birliyimiz olur, amma nəticədə işin görülməsinə cavabdeh bizik. Görülən işlərin təsirini, ilk növbədə, biz Dilçilik İnstitutunda hiss edirik. Ancaq bəzi çətinliklərimiz olur. Bununla belə hesab edirəm ki, Dövlət Programını təcridcən həyata keçirə biləcəyik. Bu gün hazırladığımız dialektoloji atlaslar həmin programın tərkib hissəsidir.

Planlarımızın əsasını ədəbi dilin qorunması, Azərbaycan dilini dərinədən öyrənmək təşkil edir. Digər dillərin öyrənilməsi Azərbaycan dili ilə müqayisəli şəkildə aparılmalıdır. Bu gün əlimizdə Dövlət Programını rəhbər tutaraq işlərimizi davam etdiririk.

İnstitutun nəzdində Monitorinq şöbəsi də həmin Programın əsasını yaradıdı. 2001-ci ildə “Dövlət dili haqqında” Qanun qəbul edildi, ancaq bir neçə il sonra unuduldu. Lakin bu Programın həyata keçirilməsi üçün xüsusi şöbə yaradılıb və fəaliyyətini Programda yer alan maddələrin həyata keçirilməsi üzərində qurub. Görülən işlər barəsində Nazirlər Kabinetinə hesabat verilir. Yəni Dövlət Programı üstünlükdədir və bu istiqamətdə görüləcək işlər çoxdur.

“Xalqın dilini yaşadan bədii ədəbiyyatdır”

“Aydın yol”un suallarını Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun direktoru, akademik Tofiq Hacıyev cavablandırır

Bunu vərdiş çevirmək lazımdır. Bunu da gərək radio və televiziya aparıcıları etsin. Məsələn, türklər “əfəndim” deyir. Bizdə də yerinə görə fərqlidir: ağsaqqal, cavan oğlan, oğlum, bəy. Ucdantutma hər kəsə “müəllim” demək düzgün deyil. Yeri gəlmişkən, bu söz artıq vulqarlaşıb. Konkret müraciət formasını isə gərək cəmiyyət özü hazırlayıb təqdim etsin. Məncə, bu, bağcaqdan, məktəbdən uşaqlara aşılanmalıdır. Uşaqlar bilməlidir ki, tay-tuşuna necə, böyüklərə necə müraciət etsin.

– **Dil İnstitutunun keçirdiyi monitorinqlər cəmiyyətin müxtəlif sahələrində – televiziyanı, mətbuatı, dərman preparatlarının dilində ciddi qüsurlar aşkarlayır. 2014-cü ili başa vurduqdan sonra keçirilən monitorinqlərin nəticəsini ümumilikdə necə qiymətləndirərdiniz?**

– Təəssüf ki, keçirdiyimiz monitorinqlərin nəticəsini qənaətbəxş hesab edə bilmirəm, müəyyən narazılığımız var. Çalışırıq ki, bu istiqamətdə qaynar xətt, studiya yaradaq, veriliş hazırlayaq.

Bakının iki rayonu üzrə küçə adlarını yazılışı dəqiqləşdirilib. Biz təklif edirik ki, küçə adları bütöv və dəqiq yazılsın. Məsələn, Füzuli küçəsi yox,

dalan tərtib edilməyib. 1958-ci ilin orfoqrafiya lüğətində 60-70 səhifəlik orfoqrafiya qaydası vardı, indi isə 3-5 səhifəlik. Bu, orfoqrafiya qaydası deyil ki... Apostrofu ləğv edilən sözlərin düzgün yazılışı belə yoxdur. Lüğəti tam mükəmməl hazırlamaq olmur, bəzən hansısa sözün yazılışının mülahizə, konkret tərəfləri olur, bəzən hansısa söz diqqətdən kənarda qalır.

Ancaq hesab edirəm ki, hazırladığımız növbəti lüğətin həcmi xeyli artacaq. Çalışacağıq ki, heç nə gözədən qaçmasın. İki ildən bir orfoqrafiya lüğəti təkrar nəşr edilməli və hökmən satışa olmalıdır. Hər nəşrdə düzəlişlər, əlavələr, təkmilləşmələr olmalıdır.

– **Bəzi dilçilər, ictimai xadimlər təklif edir ki, faal danışmaq dilinə istifadə edilməsinə belə əski Azərbaycan dilindəki sözlər də lüğətə salınsın. Siz necə düşünürsünüz?**

– Mən belə düşünürəm. Tarixi lüğət başqa şeydir. Bugünkü lüğətə müasir dildə istifadə edilən sözlər salınır. Yəni savadlı, savadsız adamın da, uşağın, böyüyün də, ümumilikdə xalqın dilində istifadə olunan sözlər. Qeyri-faol olsa belə istifadə edilirsə, həmin sözlər lüğətdə yer alır. Çünki lüğətdə dilimizdə işlənən sözlər əks olunmalıdır.

burdan yaranır. Digər səbəb isə təcridcən müəlliflərin dərslək hazırlamasıdır. Dərslək tərtib edilməsinə ciddi yanaşmaq lazımdır.

Bugünkü Azərbaycan dili dərsləklərinin içində Azərbaycan dilindən əsər-əlamət yoxdur. Səbəb gətirirlər ki, yeni tədris programı bunu tələb edir. Bizim planımızda Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyası ilə dərsləkləri müzakirə etmək var. Biz bu işi nəzarətə götürməliyik.

– **Yaşın fikir vermisiniz, Azərbaycanda hüquqi sənədlər, hüquqi nəşrlər, qanunların dili də yətinəncə ağırdır. Bəzən sənəd vətəndaşlar bu dili anlaya bilmir. Sizcə, kargüzərlik sənədlərinin dilində sadələşdirməyə ehtiyac varmı? Problemin həlli yolunu nədə görürsünüz?**

– Bu barədə düşünməmişdim. Amma indi düşünürəm ki, bu istiqamətdə də islahatlar aparmaq lazımdır. Hətta sənədlərin necə yazılması barədə kitab hazırlamaq da zəruridir. XIX əsrdə bizim dövlətimiz yox idi, rus dili dövlət dili sayılırdı. İndi isə dilimiz dövlət dilidir, bu dildə sənədlər də hazırlanır, sadəcə, gərək daha münasib yazılış formasını tapaq. Əslində, hazır sənəd formaları var, ancaq bir qədər

Tərcümənin dilində anlaşılmayan sözlər işlətmək olmaz. Ərəb-fars sözlərindən mümkün qədər az istifadə etmək lazımdır. Elə yazmaq lazımdır ki, onu ziyalı da, sadə kəndli də başa düşsün. Bu mənada, Tərcümə Mərkəzinin fəaliyyəti ürəkaçandır.

Tərcümə edərək improvizələr etmək bizim həm qrammatikamızın genişlənməsinə kömək edir, həm də frazeologiya xalqın dilinə keçir. Tərcümə vasitəsilə bir çox belə ifadələr dilimizə vətəndaşlıq qazanacaq, dilimiz daha da zənginləşəcək.

Əli bəy Hüseynzadə deyirdi ki, dilimizdə çoxlu ərəb-fars sözləri keçib, ancaq onlarla birlikdə dilimiz zənginləşərək istənilən Avropa dili ilə rəqabətə girə bilər. Yəni başqa dildən söz almaq da olar, qrammatik mənimləmlər də.

Öz milli kökləri üzərində inkişaf edən Azərbaycan ədəbiyyatının tərəqqisində milli-ədəbi ənənələrlə yanaşı, digər xalqların ədəbiyyatının mürtəqqi ideyalarından faydalanmanın da rolu danılmazdır. Belə ki, ictimai-siyasi birgəyaşayış tərzindən dolayı, bir çox ədəbi-bədii nümunələrimiz digər dillərə tərcümə edildiyi kimi, sözügedən xalqların ədəbi mənbələri də mədəniyyətimizin, o cümlədən ədəbiyyatımızın inkişafında əsas amil qismində çıxış edib. Qarşılıqlı təsir nəticəsində ədəbiyyatımızı zənginləşdirən belə ədəbi sərəvərlərdən biri də fars ədəbiyyatı örnəkləridir.

Qlobal mədəniyyət hadisəsinə çevrilmiş minillik ənənələrə malik fars ədəbiyyatı, əsasən, Şərq-İslam təklik sintezinin məhsulu olaraq tarixin müxtəlif mərhələlərində lokal ədəbi fikrin formalaşmasında, ayrı-ayrı milli söz sənəti xəzinələrinin yeni incilərlə zənginləşməsində bu və ya digər dərəcədə rol oynayıb. Fars ədəblərinin yaradıcılığının təsiri, tarixi-sosial şərtlərdən dolayı, müəyyən dövrlərdə yaddilə əsərlərin çəkisi yüksək olub və Azərbaycan söz sənətindən də yan ötməyib. Bu sahədə özünəməxsus yeri olan tərcümə sənətinin tarixi zərurət kimi ortaya çıxmasını şərtləndirən başlıca amil isə Azərbaycan türklərinin əsrlər boyu ərəblərlə yanaşı, farslarla da sıx ədəbi-mədəni əlaqədə olması və müstəqil İslam mədəniyyətinin yaranmasında bilavasitə iştirakı olub. Hələ erkən orta əsrlərdən etibarən ana dilimizə olunan farsdilli tərcümə abidələri yazılı ədəbi dilimizin inkişaf tarixində də mühüm yer tutub, onun yeni-yeni anlayışlarla zənginləşməsində müstəsna rol oynayıb. Orta yüzilliklərdə fars dilindən çevrilmiş əsərlərin - bədii ədəbiyyat nümunələrində üstünlük təşkil etməsinin başlıca səbəbi isə həmin dövrdə fars dilinin Yaxın və Orta Şərq ölkələrinin böyük əksəriyyətində şeir dili kimi geniş vüsət tapması ilə bağlı idi. Bir sıra digər xalqlar kimi, Azərbaycan türklərinin də XII əsrdən etibarən sənət örnəklərini daha çox fars dilində qələmə almaları məhz bundan qaynaqlanırdı.

Fars dilindən edilmiş bədii tərcümələrin üstünlük təşkil etməsinə şərtləndirən amillərdən biri də sözügedən dildə qələmə alınmış sənət nümunələrinin Yaxın və Orta Şərq ölkələrində geniş məkan koordinatını əhatə etməsi və böyük şöhrət qazanması idi. Fars-tacik klassik şeirinin fəxri Firdovsinin hikmət və gözəllik əşiqələrini öz pərəstişkarına çevirmiş "Şahnamə"sinin qəhrəmanlıq dastanı, Nizaminin "Xosrov və Şirin"inin məhəbbət, Sədinin "Gülüstən"ının isə hikmət xəzinəsi kimi şöhrət tapması buna əyani sübutdur. Məhz bu səbəbdən orta yüzilliklərdə bu əsərlərin hər üçünün türk dillərinə müxtəlif tərcümələri ortaya çıxıb. Həmin tərcümələr içərisində Seyf Sərafinin "Gülüstən" (XIV əsr), Qütbün "Xosrov və Şirin" (XIV əsr) və Şərifinin "Şahnamə" (XV əsr) tərcümələri xüsusilə əhəmiyyətli idi.

Azərbaycan tərcümə ədəbiyyatı tarixində XIII əsr tərcümə abidəsi, "Sindbadnamə"nin, "Kəlilə və Dimnə"nin də özünəməxsus yeri var. Belə ki, XIII əsrin məşhur tarixçisi Həmdulla Qəzvininin "Tarixe-qozide" ("Seçilmiş tarix") əsərinə əsasən, Məlik Səid İftixarəddin Qəzvinin "Min bir gecə" nağılları

əsasında yazılmış "Sindbadnamə"ni farscadan türkcəyə tərcümə edib. Bəzi tədqiqatçılar Azərbaycan tərcümə ədəbiyyatının yaranmasını Nəsiminin adı ilə bağlayırlar. Nəsiminin Marağalı Əvhədinin bir qəsidəsini farscadan Azərbaycan dilinə çevirməsi belə mülahizələrin səsləndirilməsinə səbəb olub.

Tərcümə əsərlərinin böyük əksəriyyəti isə XV-XVI əsrləri əhatə edir. İlk nüsxələri hələ XIV yüzillikdə meydana çıxmış klassik fars ədəbiyyatının korifeyi Sədinin "Gülüstən"ının Mustafa bin Qazi Arac tərəfindən edilmiş tərcüməsi sözügedən yüzillikdə bu ədəbiyyatın ən bariz nümunələrindəndir.

Şirazi təxəllüslü şair-mütərcimə məxsus "Gülşəni-raz" və Əhmədinin "Əsrarnamə" əsərləri XV yüzilliyin tərcümə abidələrindəndir. Bunlardan birincisi Şeyx Mahmud

Əlyazmalar İnstitutunda qorunub saxlanan F.Əttarın "Pəndnamə", S.Şirazinin "Bustan", Ə.Caminin "Yusif və Züleyxa", Hafizin "Divan"ının tərcümə əlyazmaları isə XVII-XVIII yüzilliklərin ədəbi abidələrindəndir.

Azərbaycan klassik ədəbiyyatının korifeyi Füzulinin fars sənətkarı Ə.Caminin "Çehel hədis" ("Qırx hədis") əsərinin "Hədəsi-ərbəin" adlı tərcüməsi isə Orta əsrlərdə nəzmlə edilmiş tərcümə nümunələrindəndir. M.Füzuli əsərin orijinal xüsusiyyətlərini saxlamağa çalışmaqda nə müəyyən dəyişikliklər etməkdən də çəkinməyib. Orta əsrlər tərcümə ədəbiyyatının xarakterik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən Seyf Sərafinin Sədi Şirazidən etdiyi "Gülüstən" tərcüməsi də yaradıcı tərcümə ənənəsinin məhsullarındaandır.

Bədii əsərlərin vaxtaşırı təkrar tərcüməsi tərcüməçilik ədəbiyyatının ayrıca bir problemi kimi özünü büruzə verir. Belə ki, zaman axarında milli dillərin söz ehtiyatının, yazı və cümlə quruluşu qaydalarının yeniləşməsi müsahidə olunur ki, bu da əcnəbi əsərlərin yenidən ana dilimizə çevrilməsi zərurətini yaradır. Keçən əsrin əvvəllərində R.Əfəndiyev Firdovsi "Şahnamə"sindən bir hissəni "Ata və oğul", Mir Əbdül Vahab Seyyid Zərgər Badkubə Sədi Şirazinin "Bustan" əsərindən bir hissəni "Bəhrül-həqiqi" adı ilə, Əli Nəzmi, İbrahim Tahir, Azər Əbasət, M.Müştəfiq, M.Seyidzadə, Abdulla Şaiq, Mirzə Möhsün İbrahiminin Firdovsi "Şahnamə"sinin müxtəlif hissələrindən etdikləri tərcümələr bu sahədə görülən dəyərli işlərdəndir. "Molla Nəsrəddin" jurnalının əsas müəlliflərindən olan M.Ə.Sabirin Firdovsi "Şahnamə"sindən, Sədi

çatdırmaq məqsədilə də tərcüməçilik fəaliyyəti ilə məşğul olublar. Bu baxımdan M.F.Axundovun əsərlərinin Şərq xalqları arasında yayılmasında mühüm xidmətləri olan Mirzə Məmməd Cəfərin adı qeyd etməliyik. O, 1871-1874-cü illər arasında ölməz müfəkkirin "Təmsilat"ını farscaya çevirib.

Həbib Sahir, Qulamhüseyn Bəqdeli, Həmid Nitqi, Əhməd Şəfayi, Həmid Məmmədzadə, Məhəmmədəli Fərzanə və s. kimi görkəmli elm xadimlərinin bir sıra ədəbi nümunələrini fars dilinə çevirmələri milli ədəbiyyatımıza olan marağın təcəssümüdür. 1979-cu il inqilabından sonra Məhəmmədəli Fərzanənin bir sıra tərcümələri işıq üzünə görüb. Onun ədəbiyyatımızın ilk qaynaqlarından olan "Kitabi-Dədə Qorqud"u, C.Məmmədquluzadənin "Molla Nəsrəddin xatirələri və novellaları"nı, M.Şəhriyarın şeirləri və "Heydərbabaya salam" poemasını, Sabirin "Hophopnamə"sini, Ə.Babayevanın "Haradasan, dost, haradasan" romanını fars dilinə çevirməsi sözügedən xalqın mədəni inkişafına müsbət təsir göstərən amillərdəndir. "Gülüstən" və "Mərzəbannamə"ni, o cümlədən bir çox fars ədəbi örnəklərini Azərbaycan türkcəsinə tərcümə edən Həbib Sahir ötən yüzilliyin sonlarında tərtib etdiyi "Türk şeiri antologiyası"na bir sıra sənətkarlarımızın poetik nümunələrini türkcədən çevirərək farsdilli oxuculara təqdim etmişdir.

Fars dilinin incəliklərinə yaxından bələd olan Həmid Məmmədzadə də bu sərvətdən bəcaqla istifadə edərək Azərbaycan mədəniyyətinin tərcümə ədəbiyyatı xəzinəsinə gözəl incilər bəxş edib. Müəllifin 1979-cu ildə C.Məmmədquluzadənin hekayələrini farscaya çevirməsi buna əyani sübutdur. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, hələ prof.H.Məmmədzadədən öncə 1973-cü ildə Qulamhüseyn Bəqdeli bu hekayələri azəri türkcəsindən çevirərək nəşr edib.

Böyük sənətkar, dahi dramaturq C.Cabbarlının "Füruzə", "Aslan və Fərhad", "Dilbər" və s. hekayələrinin tərcüməsi isə Əhməd Şəfainin adı ilə bağlıdır. Müəllif ana dilimizdən çevirdiyi bu əsərləri 1980-ci ildə nəşr etdirərək fars oxucularının mühakiməsinə təqdim edib.

Tərcüməçilik sahəsində gənc tədqiqatçı Şəhla Abdullayevanın da adını qeyd etməliyik. Belə ki, onun tərəfindən Hüseyinbala Mirrəmovun Ulu Öndərimiz Heydər Əliyevin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş əsərin tərcüməsi son dövrün ən uğurlu tərcümələrindəndir.

Beləliklə, integrasiya prosesinin genişlənməsinin təsiri altında yayılan və ədəbiyyatın mühüm qoluna çevrilən tərcüməçilik müxtəlif xalqların mədəniyyəti, elmi, adət-ənənələri, tarixi və mentaliteti ilə yaxından tanış olmağa, həmin mühitə virtual şəkildə də olsa, daxil olmağa əlverişli şərait yaradır. Azərbaycandan fars dilinə və ya əksinə edilən tərcümələr milli, bədii ənənələri zəminində inkişaf edən Azərbaycan və fars ədəbiyyatının məfkurə istiqaməti, yaradıcılıq pafosu, estetik ideali, inkişafının başlıca qanunauyğunluqları baxımından bir-birilə qarşılıqlı əlaqə və vəhdətdə olmasına yardım edir.

Aytən HACIYEVA,
filologiya elmləri namizədi

SÖZ KÖRPUŞÜ

və ya Azərbaycandan İrana, İrandan Azərbaycana daşınan mənəvi sərvət

Şəbüstərinin "Gülşəni-raz" ("Sir-ləz bağçası"), digəri isə məşhur sufi şair və ariflərdən olan Şeyx Fəriəddin Əttar Nişapurinin bir qism hekayələrinin tərcüməsidir. Şirazinin 1429-cu ildə tamamladığı klassik tərcüməsindən sonra XVII əsrdə sözügedən əsər türk şairi Mahmud Haləvi tərəfindən "Şərhi-gülşəni-raz" adı altında yenidən türkcəyə çevrilib. "Əsrarnamə"nin tərcüməsi də Azərbaycan bədii tərcümə tarixinin hərtərəfli araşdırılması, klassik tərcümə sənətinin özünəməxsus xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi, orijinal- la tərcümə mətnlərinin müqayisəli təhlili baxımından da əvəzsiz və zəngin mənbələrdəndir.

XVI əsrə aid digər iki tərcümə - "Şuhədanamə" ilə "Şeyx Səfi təzkirəsi" istedadlı tərcüməçi Məhəmməd bin Hüseyin Katib Nişatının qələmindən çıxıb. Nişati görkəmli ilahiyyatçı alim Kaşifinin "Rövzətüş-şühəda" ("Şəhidlər bağçası") əsərini, orijinallığı saxlamaq şərti ilə, dəqiqliklə tərcümə etməyə səy göstərib. Nişatının digər tərcüməsi - "Şeyx Səfi təzkirəsi" adlı tərcümə əsəri də Orta yüzilliklərə aid tərcümə nümunələri içərisində mühüm yer tutur. Lakin bu əsər Azərbaycan elmi ictimaiyyətinə ötən yüzilliyin ikinci yarısında bəlli olub.

Azərbaycan bədii nəsr tarixində önəmli hadisə olan "Hədiqə-tüsüdə"yə ("Xoşbəxtlər bağçası") gəlincə isə, qeyd edək ki, onun orijinal, yaxud tərcümə əsəri olması haqqında müxtəlif fikirlər səsləndirilir. Katib Çələbi, Şəmsəddin Sami, Süleyman Nazif, Fuad Köprülü, Gibb və digər Şərq və Avropa şərqşünasları Həzrəti Hüseyinin Kərbəladə şəhid olması münasibətilə qələmə alınmış sözügedən əsəri Hüseyin Vaiz Kaşifinin yaratdığı "Rövzətüş-şühəda" ("Şəhidlər bağçası") adlı qəm dastanının tərcüməsi kimi təqdim ediblər. M.Sultanov, H.Əfəndiyev, Ə.Səfərlilə digər görkəmli ədəbiyyatşünaslar isə bir çox sübutlar əsasında "Hədiqə-tüsüdə"nin orijinal sənət əsəri olmasını nəzərə çatdırıblar.

Orta əsr tərcüməçiləri nəinki ənənəyə görə, çevirdikləri əsərə sonluq yazıblar, hətta onu öz qələmlərinin məhsulu hesab etmələri səbəbindən dolayı orijinal örnəklərin adını dəyişdirməyə də səy göstərirlər. Klassik tərcümə nümunələrinin böyük əksəriyyəti dini məzmunlu və təsəvvüfə həsr edilmiş əsərlər təşkil edirdi.

Sonrakı yüzilliklərdə tərcüməçilik fəaliyyətinə təkən verilmiş, fars dilindən ana dilimizə çevrilən sənət nümunələri istər keyfiyyət, istərsə də kəmiyyət baxımından daha əvvəl edilən tərcümələrdən müsbət anlamda fərqlənirdi.

Şirazidən etdiyi tərcümələr də İran ədəbiyyatı nümunələrinə Azərbaycanda olan marağın ifadəsidir.

XX əsrin ortalarına doğru dilimizə çevrilən farsdilli örnəklərin siyahısı daha da zənginləşdi. Sədinin "Bustan", Caminin "Baharistan" əsərləri M.Seyidzadə, M.Eşqinin "Müntəxəbat", Caminin "Yusif və Züleyxa", İmam Xomeyninin "Eşq qibləsi", Mehdi Həmidinin "Dan sökülür", Ə.Firdovsinin "Şahnamə"si tam şəkildə M.Əlizadə, Sədinin "Gülüstən"ı R.Sultanov, M.Sultanov, İ.Şəms, "Qabusnamə", "Ərdəşir Papəqan" tarixi əsərləri R.Sultanov, Ə.Lahutinin "Seçilmiş əsərləri" İ.Cəfərpur, XX əsr İran yazıçılarından əsərlərindən H.Əlibəyli tərəfindən edilmiş tərcümələr bu sahədə atılan addımlardandır.

Tərcümə ədəbiyyatı Azərbaycanda mədəniyyətin inkişafında, sənətkarlıq baxımından püxtələşməsində mühüm rol oynadığı kimi, bədii əsərlərimizin fars dilinə çevrilməsi prosesi də sözügedən xalqın ədəbiyyatını zənginləşdirir. Digər tərəfdən, milli ədəbi nümunələrini əcnəbi dillərə çevirməklə, mədəniyyətimizi dünya arenasına daha dolğun və əhatəli şəkildə təqdim etməyə müvəffəq olur. Belə ki, bir çox sənətkarlarımız milli əsərlərimizi farsdilli oxuculara

Tərcüməçilər bu qənaətdədirlər ki, tərcümənin çoxsaylı müəmmalardan biri də hansısa şairin və ya yazıçının əsərlərinin bir dilə rahat, başqa birinə isə çətin tərcümə olunmasıdır. Başqa bir sirr isə yazıçının ruhunun tərcümə olunmasıdır ki, bu, doğrudan da, çox vacib və çətin məsələdir. Bunun üçün, gərək, ilk növbədə, əsərini tərcümə edəcəyin insanın "məni"yə, yəni şəxsiyyətinə və ruhuna yaxından bələd olasan.

İngilis şairi Uilyam Bleyk də bu baxımdan tərcüməçilər üçün maraqlı şəxsiyyətdir. Təkcə ona görə yox ki, Bleyk şeirlərində tez-tez ingilis dilinin ədəbi qanunlarından kənara çıxır və ya şeirləri metaforlarla zəngindir. Həm də ona görə ki, XVIII-XIX əsrlərdə yaşamış Bleykin şəxsiyyəti öz dövründə belə, tam açılmayıb. Belə olan halda, mistik şairin "məni"yə daxil olmaq bugünkü tərcüməçilər üçün daha çətindir.

1826-cı ildə Bleyk Dantenin "İlahi komediya"sına həsr olunmuş qravürlər çəkməyə başlayır və xeyli əsər yaradır. 1827-ci ildə əcəl Bleykin işini yarımçıq qoyur. Tamamlanmış 7 işi isə bu gün sərgilərdə böyük maraqla izlənilir.

Bleyk bu gün...

Böyük Britaniyada onun "Yerusalem" poeması qeyri-rəsmi himn kimi qəbul olunub, Amerikada isə qravürlərindən və rəsmlərindən ibarət sərgi 2001-ci ildə böyük uğur qazanıb. Bu gün Bleykin kitabları dünyanın əksər ölkələrinin

Fırçanın işığından doğulan sənət dünyası

Gənc və istedadlı rəssam Məryəm Ələkbərlinin «Riqa birjası» İncəsənət Muzeyində təşkil olunmuş fərdi sərgisinin açılışında Latviyanın keçmiş mədəniyyət naziri, sənətşünas Helena Demakovanın çıxışı.

Məryəm Ələkbərli Avropa rəssamıdır. Belə ki, onun rəsmlərində Avropa sənətinin böyük ənənəvi janrları təmsil olunur. Mən onun natürcə, portret, təbiət təsviri, fiqural kompozisiya kimi rəsm əsərlərini nəzərdə tuturam. Bundan başqa, Məryəmin çəkdiyi avtoportretlər də avropasayağıdır - Luis Korint, Pol Sezan, Edvard Munk və bir çox başqa sənətkarların işlərini xatırlayır.

Eyni zamanda, onun əsərləri özündə cənub işığını, gözəl rəssamlıq məktəbinin ənənələrini də ehtiva edir. Bu, mötədil, təkmlin tonallığı ilə seçilən latış rəsmləri yox, parlaq boyaları və oynaq naxışları olan başqa bir mədəniyyətin məhsuludur.

Məryəm Paris pedaqoqundan dərs alıb, onun rəsmlərindəki ekspressiya və kolorit isə, öz növbəsində, vətəni Azərbaycandan qaynaqlanır.

İlk baxışda adama elə gəlir ki, Məryəmin rəsmləri özündə spontan, ani təəssüratlar doğurması ilə səciyyəvidir. Ancaq tabloları, xüsusilə də, mənim çox sevdiyim natürcələrə diqqətlə baxdıqda aydın görünür ki, bu əsərlər güclü müşahidələrin nəticəsində ərsəyə gəlib. Belə deməyə əsas verən nədir? Əlbəttə, bu, obyektiv səbəblərlə, təkcə Məryəmin ətraf aləmlə münasibətlərinin özünəməxsusluğu (bu münasibətlər əksərən introvert xarakterlidir və bu, hadisələrin ağır axarını görməyə şərait yaradır) ilə izah oluna bilməz.

Məryəmin yaradıcılığının müstəsənliyi ilə bağlı başqa argumentlərim var. Mən burada latış rəssam Aya Zarinanın işləri ilə paralellər aparmaq istərdim. O, 80-ci illərin estetik dünyasında ulduz kimi parlayan zaman bir çoxları deyirdi ki, bu rəsmləri uşaq da çəkə bilər. Ancaq uşaq yalnız bir rəsm çəkər, onun digər rəsmlərinin hamısı, eyni lentdən kəsilibmiş kimi, birinci şəkllə bənzəyəcək. Sənətkarlığı çeşidlilik, tablodan tabloya dəyişən kolorit zənginliyi şərtləndirir ki, bu da natürcələrdə özünü daha çox büruzə verir.

Sanki işıqla nəfəs alan, vibrasiya edən fiqurları və fonu minimal vasitələrlə müəyyənləşdirən güclü ifadəliliyi, bəzən spontan xarakterli jestləri də unutmamaq olmaz. Onun tablolarındakı insanlar yaşayır - peyzajlar - dəniz, çiçəklər, səhər mənzərələri də canlıdır.

Məryəmin kataloqunda Parisə həsr olunmuş iki tablo yer alır - Eyfel qülləsi və sevimli Jardin des Plantesi xatırladan bağ mənzərəsi. Bu tabloların öz evimdə görmək istərdim - gənc rəssam Məryəmin min dəfələrlə çəkilmiş nəsələri necə orijinal, harmonik, təzə-təzə şəkildə işlədiyini təkrar-təkrar müşahidə etmək üçün.

Bununla belə, yuxarıda dediklərimiz onun yaradıcılığının bədii keyfiyyətlərini üzə çıxarmaq üçün yetərli deyil. Mən Məryəmin əsərlərində güclü utopik məqamların - dünyanı harmonizə etmək, nizama salmaq həvəsinin olduğunu görürəm. Onun sənətini, məsələn, neoekspressionizmə aid əsərlərdən fərqləndirən də elə budur.

Görkəmli fransız rəssam Jan Dyubüffenin 1951-ci ildə səsləndirdiyi fikirlər Məryəmin yaradıcılığını çox gözəl ifadə edir. Həmin sözlər bu gün də aktulluğunu itirməyib: «Rəssam işarələrlə (mənalara) işləyir və bu işarələr sözlər kimi abstrakt, qısır deyil. Rəssamlıqda mənalı obyektin özünə daha yaxındır. Bundan başqa, rəssam canlı substansiyalar olan materiallarla işləyir. Ona görə də, təsviri sənət insana sözlərdən daha uzağa getməyə, nəsələrin mahiyyətinə yaxınlaşaraq, onları üzə çıxarmağa imkan yaradır. Təsviri sənət həm də arzu olunan nəsələri çin etmək gücündədir və bu, çox əhəmiyyətli məqamdır. Mən, arzuolunan məqamların az və ya çox dərəcədə gerçəkləşdirilməsini nəzərdə tuturam».

Mən isə Məryəmin özünə və onun sənətinə arzuolunan əməl və hadisələrin gerçəkləşdirilməsi işində uğurlar diləyirəm. Çox vaxt mənə elə gəlir ki, həyat, bizim həyat adlandırdığımız gündəlik vurnuxmalarda yox, özünün dərin, doğru-dürüst və maraqlı tərəfləri ilə məhz sənətdə daha real görünür.

Riqa (Latviya), 30 oktyabr, 2014.

Tərcümə olunmamış "ruh" ...

Kimdir Bleyk?

"Bu adamın dəli olduğunu zərrəcə şübhəm yoxdur. Lakin onun çılğınlığında elə bir cəlbədicilik var ki, məni Lord Bayronun və Valter Skottun ağılından daha çox cəlb edir". Müasiri Uilyam Vordsvord bu fikirləri Uilyam Bleyk haqqında deyib.

Məsələ burasındadır ki, Uilyam Bleyki tanıyanların çoxu onu qeyri-adi, bəziləri isə sərsəri hesab edib. Amma buna rəğmə, onun yaradıcılığına maraqlı göstərirlər.

Bleyk iddia edirdi ki, 4 yaşından bəri miflik varlıqları görür. Bu söhbətlərdən heyərlənən rəssam və astroloq Con Varli ondan xahiş edir ki, gördüklərini kağıza köçürsün. Bleyk onun yanında bu işi yerinə yetirir və beləliklə, karandaşla çəkilmiş yüzdən artıq portretdən ibarət "Miflik varlıqların başları" seriyası yaranır. Onların içərisində David, Solomon, İblis, Şeytan kimi obrazlarla yanaşı, "Piramidanı quran adam", "Bleykə rəssamlığı öyrədən adam", "Kabus Bloxun başı" rəsmləri də var...

Ola bilsin, kiçik Uilyam dinə güclü bağlı olan protestant valideynlərinin təsiri ilə bu cür fantaziyalara qapılıb. Bleyk həyatı boyu bu iddiasından əl çəkməyib. Hətta hesab edib ki, onun yaratdığı da mələklərin diqtəsidir. Hər halda, onun şeirləri sanki hansısa mistik beyin mərkəzindən axıb gəlir. Bu şeirlər dini kitabların ehkamlarını xatırlatmaqla yanaşı, həyatın ali və adi qanunlarının poeziya dili ilə ifadəsinə bənzəyir.

Kasıblar olmasa dünyada əgər, Təəssüf hissi də heç yaranmazdı. Hamı doğulsaydı xoşbəxt, bəxtəvər İndi nə mərhəmət, nə rəhm vardı.

Qorxub bir-birindən verir əl-ələ Sevgisi, məsləki saxta insanlar. Sonra da qəddarlıq toxuyur tala Ovuna düşənlər dilini anlar.

Oturur qəddarlıq qorxu içində Suvərr göz yaşı torpağı gündə. Ehtiyac kök atır içir bu yaşdan Boy atır böyüyür keçdikcə hər an.

Məkr bu an onun üstünü alır, Tezliklə sehrinin toruna salır. Ən adi varlıqlar - böcək, kəpənək Bu sirlə ağacdən meyvə yeyəcək.

Bu bir ağac olur, hiylə - meyvəsi Şirinliyi heyran edir hər kəsi. Qarğa yuva qurur ən sıx yerində Yeyir yaxşısını meyvələrin də.

Torpaq, su Allahı gözdə hər yanı Gözdə bu dünyada: bu ağac hamı? Bilmədi, axtardı fəqət nahaqdan İnsan beynindədir o Ağac bu an.

(Tərcümə Şəhla Nağıyevanıdır)

"Mənim şeirlərimi göylər qəbul edir, nəinki yer", - bunu da Bleyk deyib. O, 1863-cü ildə Aleksandr Qilkrist "Bleykin həyatı" adlı bioqrafik əsəri işıq üzünə göndərən sonra tanınıb. Daha sonralar Bleykin əvvəllər heç yerdə nəşr olunmamış lirik-romantik şeirləri nəşr olunub. 1893-cü ildə isə Bleykin bütün əsərlərinin toplandığı üç cildliyi çap edilir.

Bununla belə, Bleyk yaradıcılığına əsl maraqlı XX yüzilliyin ortalarında başlayıb. 1966-cı ildə «Uilyam Bleykin bütün yazdıqları» kitab halında çıxıb. Bundan sonra dünya Bleyki təkcə mistik şair kimi deyil, həm də müdrik epigram və aforizmlərin müəllifi, öz dövrünü qabaqlayan orijinal müfəkkir və tənqidçi kimi də tanıyıb.

SSRİ-də isə Bleykin adı 1957-ci ildə - onun iki yüz illik yubileyi bütün dünyada qeyd ediləndə populyarlıq qazanıb. O vaxtdək tərcüməçilər arasında Bleyk yaradıcılığına üz tutsalar da, bu tərcümələri oxucular tərəfindən lazımi səviyyədə qiymətləndirilməyib.

Qravürçü rəssam Uilyam Bleyk

Bu gün artıq belə bir fikir qətiləşib ki, Bleyk zamanı (zəmanəsinə yox, məhz zamanı) qabaqlamış şairdir və onu anlamaq üçün şeirlərini rəsm əsərlərinin "müşayiəti ilə" oxumaq lazımdır. Bəlkə də məhz bu səbəbdən o, hissələrini həm də fırcayla ifadə etməyə çalışıb? Məsələ burasındadır ki, Bleykin kainat haqqında, yaradılış haqqında düşüncələrini, onun dərin və incə daxili aləmini məhz belə üslub ifadə edə bilirdi. Belə ədəbi priyoma -fəlsəfə, rəssamlıq və ədəbiyyatın birləşdirilməsinə əvvəllər heç vaxt rast gəlinməyib. Bleyk o şairlərdəndir ki, şeirlərini öz sirlə şəxsiyyəti ilə uyğunlaşdırmayıb onu dərinləndirən anlamaq olmur. Təsədüfi deyil ki, rus tənqidçiləri onu "tərcüməyə gəlməyən şair" kimi qiymətləndirirlər. Baxmayaraq ki, Bleykin şeirlərini rus dilinə Konstantin Balmont, Samuil Marşak, Vladimir Toporov, Sergey Stepanov kimi peşəkar tərcüməçilər çevirib.

...7 yaş olanda valideynləri Bleykin rəssamlıq istedadı olduğunu görüb, onu dövrün məşhur qravürçülərindən olan Ceyms Bezirin yanına aparırlar. 1778-ci ildə Bleyk Kral İncəsənət Akademiyasına daxil olur.

1783-cü ildə Bleykin "Poetik düşüncələr" kitabı çıxır. Onun kitabdakı şeirlərə uyğun qravürləri də böyük maraqla izlənilir.

də böyük tirajla çap olunur, kitab yarmarkalarında uğurla satılır. Bleyk yaradıcılığına üz tutan tərcüməçilərin də sayı durmadan artır.

Azərbaycanda isə Bleyk hələ ki, o qədər də məşhur deyil. Şəhla Nağıyeva, Hamlet İsxanlı kimi tərcüməçilər onun bir neçə şeirini dilimizə çeviriblər. Onlar qeyd edirlər ki, Bleykin şeirlərini Azərbaycan dilinə çevirmək çətin deyil. Hamlet İsxanlı "Aydın yol" qəzetinə açıqlamasında deyib ki, Uilyam Bleyki Azərbaycan dilinə çevirərkən, onun ruhi vəziyyəti ilə yaxından tanış olmağa çalışıb. "Tərcümə, əlbəttə, çətin işdir. Bleyk də istisna deyil. Amma onu tərcümə etmək, əksinə, mənə xoşdur. Çünki bu şairin xüsusi bir aləmi olub və bugünkü oxucu üçün həmin mistik aləm daha cəlbədicidir".

Nümunə üçün Uilyam Bleykin "Xəstə qızılqül" şeirini Hamlet İsxanlının tərcüməsində təqdim edirik:

Ah, qızıl gül, sən xəstəsən... Gözə görünməz bir böcək Uğultulu fırtınada Gecə vaxtı qanad çaldı, Sənin sevinc dolu, alrang Yatağım nişan aldı, Onun gizli qara eşqi Gül ömrünü dərdə saldı.

"Bleyki tərcümə etmək maraqlıdır" - tərcüməçilərimiz belə deyir. Həm də Azərbaycan poeziyasevərləri mistika ilə biganə deyil. Elə isə söz tərcüməçiləridir...

Qızılqül ABDİNOVA

Açıq məktub

Viçuqa şəhərində yaşayan qadına

Konstantin SİMONOV

Məcburam deyim ki, siz bilirsiniz, Sizin məktubunuz çatmadı ona. Bilmirəm, nə təhər gəldi əliniz Məktubu saldınız poçt qutusunda.

Yaxşı ki, əriniz onu almadı, Sözlünüz qəlbinə vurmadı yara. Əsib-titrəmədi, dəli olmadı, Dünya bürünmədi qaranlıqlara.

Xaraba vağzalda əsgərlərinə O, hücum əmrini verdiyi zaman Sizin məktubunuz yoldaydı hələ, Yoxdu ərinizin xəbəri ondan.

O səndirləyirdi, birtəhər tutub, Qanlı dəsmalıyla öz yarasını. Yaxşı ki, vurmadı sizin o məktub, Güllə yarasına söz yarasını.

O, daşın üstünə yıxılan zaman, Ölüm söndürəndə son nəfəsini, Hələ xəbər yoxdu məktubunuzdan, Heç kim eşitmirdi nifrət səsinə.

Söyləyim, sonralar nə olduğunu, Dostumu bir daha gətirim yada. Qanlı paltarına bürüyüb onu Gecə dəfn elədik şəhər bağında.

İndi başı üstə dəmirdən ulduz, Bir də tənhalıqdan əyilmiş cökə. Ürəyim söyləyir: sus, deyirəm, sus, O qadın çətin ki, bu dərdi çəkə.

Bəlkə də xeyli var çıxmış yadından, Odur, danışmayıb yorucu, uzun – Sizə xatırladım alay adından Qısa məzmununu məktubunuzun.

Belə yazırdınız: bir il olar ki, Artıq tanışsınız təzə kişiylə. Köhnə qayıtsa da, sizə nə var ki, Əşi, nə işiniz özgə kişiylə.

Ömür sürürsünüz dərdsiz, kədərsiz, Keçir sevinc ilə saat da, an da. Daha siz əbədi bəxtəvərsiniz, Yad bir adamsınız bu leytenant.

Hətta üçcə sözlə əl boyda kağız, Göndərüb, verməsin əziyyəti sizə. Odur ki, ən acı söz axtardınız Və qeyd elədiniz xoş “namənizə”.

Bu qədər! Bu qədər! Məncə, bəs edər! Birtəhər çatdı ki, dostların səbri. Oxuya bildilər axıra qədər Sizin o sözləri, acı sözləri.

“Əziyyət vermə gəl”, “Familiya”, “ad”, “ər”... Harda itirdiniz ürəyinizi?

O ər dediyiniz əsgərdi, əsgər, Ömrü bahasına qorudu sizi.

Doğrusu, sevmirəm hakim olmağı, Ayrılıq dərdinə dözmür hər ürək. Bacarmır hər adam sadıq qalmağı, Vəfalı olmağı son nəfəsədək.

Amma məəttələm təkə bir şeyə, Ola bilərdiniz ölümə bais; Necə qorxmadınız bura – cəbhəyə Taun göndərdiniz, söz göndərdiniz.

Poçtun markasını alanda ələ Barı fikrə belə dalmamışsınız. Məktubu bir cəllad sakitliylə Yazıb, bir ləkə də salmamışsınız.

Bəlkə lazımsınca sevməyib oğlan, Heç sizə bir daha deyildir gərək. Dördəlli yapışın tapdığınızdan, Ona ərmi deyək, aşnamı deyək?

Söyləyin, əsgər heç günahkardımı? Sizin uğrunuzda can verdi, axı. Onun azca belə vaxtı vardımı, Ölümün üstünə gedirdi, axı.

Sizin məktub isə... həzərlər ondan, Burda hər əsgəri nə fikrə saldı. Bəlkə sizin kimi başqa qadından, Başqa bir əsgər də bir məktub aldı.

Bütün qadınların məhkəməsinə Sizi göndəririk. Bir ləkədir bu, Bu məktub onlara! Əsgər qəlbinə Səpdiniz ani bir şübhə toxumu.

Qoy sizə deyim ki, quş ürəyini, Köksünüz altında gizlətməmişsiniz. Bütün qadınların saf diləyini, Az qala, az qala xar etmişsiniz.

Köhnə ərinizə əmr etmir daha. Nə yaxşı! Yaşayın o təzə ər. Köhnəsi məktub da yazmaz bir daha, Sizə xoş görməyən ifadələrlə.

O sizə bir daha cavab da verməz, Yaşayın, şad çıxın küçüyə, yola. Qayıtmaz geriye, sizi də görməz Bir yeni “sevimli” ər. Qol-qola.

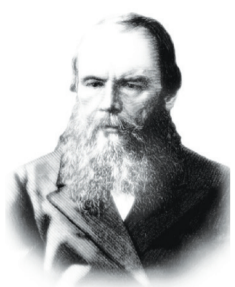
Amma bağışlayın bir şeydə onu, Hələ də yollarda məktubları var. Bəlkə də həsrətli məktublarını Sizə neçə həftə daşıyaçaqlar.

Neyləmək, həyatın öz qanunu var: Məktublarda güllək sürətli deyil. O, mərdanə öldü, iki ay olar – Gələrkən məktublarsa bu ay, ya bu il.

Əsgərin bir söz də çıxmaz yadından: Məktublarda deyildir ürəyinizdən. Onların sözünü alay adından İndidən geriye götürürəm mən.

Əlvida zamanı yetişib deyən, Alın, göndəririk nifrət odları. Sizə bir cə zərrə hörməti dəyən Mərhumun vəfalı alay dostları.

Tərcümə etdi: Əliağa KÜRÇAYLI

F.M.DOSTOYEVSKİ

Qartal cinsindən “qara quş” dəxi bir müddət bizim məhbəsin dairəsində yaşadı. Kim isə onu yaralı və əzilmiş bir halda dairəyə (həyəyə) gətirmişdi. Zavallı uca bilmirdi, sağ qanadı yerdən sürünür, bir ayağı da arxasından gəlirdi. Ətrafdakı izdihamı necə dönərək qorxunc bir baxışla seyr etdiyini və öz həyatını baha bir qiymətə satmaq üçün dimdiyinin necə bir tövr təhdid olaraq açılıb-yumduğunu indi də xatırlayıram.

İzdiham onu seyr və tamaşadan fərağət edincə qara quş bir ayağı üzərində tullanır, bir qanadı ilə çırpınır, axsaya-axsaya qoşur və dairənin bir bucağına sıxışaraq qalır. Bu sürətlə qara quş üç ay tamam dairədə qaldı və heç zaman öz bucağını tərk etmədi. Əvvəlləri tez-tez gəlir, ona tamaşa edir və “Şarik” köpəyi dəxi üstünə qışqırdırdılar. “Şarik” də cəsarətlə atılır, fəqət pək yaxın getməyə qorxurdu. Bu isə məhbəslərin keyfinə gəlirdi.

- Vəhşi təslim olmur! – deyirdilər.

Sonra “Şarik” də qartala artıqlaması ilə əziyyət verməyə başlamışdı. Köpəyin qorxusu da artıq götürülmüş, qışqırıldığı zaman zavallı quşun yaralı qanadından yapışırı. Qartal dimdiyi, çaynağı və var qüvvətilə çırpınır, mütəəzzimanə (əziyyətli) bir halda müdafiə olunur, yaralı bir padşah kimi ona tamaşa edənləri acılı bir baxışla süzürdü. Axırı hər kəs yorulur və qara quşu unudurdular.

Məmafih (bundan sonra) hər gün quşun yanında bir parça təzə ətlə bir qab su görmək olardı. Kim isə qartalı sevir və ona göz yetirirdi. Əvvəlləri o, yemək də istəmirdi. Hətta bir neçə gün yemədi də. Nəhayət, yeməyə başladı. Fəqət, hər halda əldə və yaxın insan hüzurunda verilən yeməkləri qəbul etməzdi. Çox kərə oldu ki, mən onu uzaqdan seyr və tədqiq etdim. Özünü yalnız hesab elədiyi zamanlar, bəzən bucağından dışarı çıxır və iyirmi qədəm bir məsafə təbilə təkrar yerinə dönür. Yenə mövqeyindən çıxır, təzədən ovdət edirdi (geriyə dönürdü).

Məni görür-görməz qartal yerinə qoşur, başını arxaya ataraq dimdiyini açır və tüklərini ürə-dərək hər bə hazırlanırdı. Mən onu hər cür təltif və nəvazişlə özümə ram edə bilmirdim, dimdikləyir, çırpınır, əlimdəki əti almır və daima qorxunc gözlərini gözlərimə dikib baxır, bir an qəflət etməzdi. Əvət, o kimsəyə etimad göstərmir, kimsə ilə süllə etmir, barışmaz bir düşmən qalaraq ölümünü gözləyirdi.

- Əcəyib şey, nə yaman məxluq, nə yaxşılıq edirsən də dimdikləyir! - deyə kəmal-şəfqətlə qorxunc quşa baxmaqda idi.

- Mitqa, haydı, burax getsin!
- Sən o şəfqətli baxışdansa, ona hüriyyət ver, hüriyyət, o, mərhəmət düşgünü deyil.

Qartal hasarın üzərinə çıxardı-lar və oradan çölə buraxdılar. Bu payız günlərindən soyuq və tut-qun bir gündə idi. Saralmış payız səhrasında külək acıqlı fişqırıqlar

Qartal

(hekayə)

Artıq iki ay oldu ki, kimsə qara quşu xatırlamır, onu düşünmürdü. Fəqət son günlərdə hər kəsdə ona qarşı bir mərhəmət hissi oyandı, qartal dairədən xilas etməyə qərar verdilər.

Məhbəslərdən bəzisi: “Ölsə də barı dairədə - məhbəsə də öl-məsin dedilər.

Başqaları: “Demək azad və xəşin (sərt) bir quşdur, məhbəs dairəsilə tələttüfi (rəftar) – qəlb edə bilmir”, – deyə bəyan etdilər.

- Bizim kimi deyil demək, - de-yə bir başqası əlavə elədi.

- Bəs görmürsən ki, o quşdur, biz adamıq.

- Qartal bilmirsiniz, arkadaş-lar, ormanların padşahıdır... - deyə boşboğaz Skuratov baş-ladı... Fəqət bu kərə ona qulaq asan olmadı.

Bir kərə nahardan sonra idi ki, təbil vuruldu.

İşə girmək zamanı gəlmişdi. İşə yenə qartalı aldılar. Dimdiyini sıxdılar – çünki o, müdhiş bir sürətdə hücum edirdi. Hasara ir-dilər, quşu yola salan 20 kişi fəv-qələdə bir maraqla quşun ha-rraya gedəcəyini görmək istəyirdi. Qəribə şey: hər kəs məmnun və müstərix (ra-hatlanmış) kimi nəzərə gəlirdi. Elə bil ki, bir dərəcəyədək özləri azad olurdular. Quşu apar-m a q d a olan məh-bus:

veriyordu. Qartal sağ olan qanadı ilə çırpınmağa və olanca qüvvətilə qaçmağa başladı. Elə bil ki, biz-dən uzaqlaşmağa fəvqələdə əcələ edirdi. Məhbəslər maraqla baxır və haraya getdiyini təqib edirdilər.

Birisi mütəfəkkirənə:
- Görüyorsun, - dedi.

- Heç dönüb baxmır da – deyə o biri əlavə etdi.

- Heç bir dəfə də olsun, dön-mədi, qaçır.

- Sənə dönüb təşəkkürümü ed-çək – zənn etdin, – deyə üçüncü-su sordu...

Məlum! Hüriyyət! Azad ol-muş!

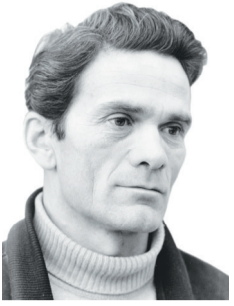
- Demək, Svaboda!

- Artıq görünməyir, qardaş-lar...

- Haydı, nə duruyorsunuz!!! – deyə müstəfizlər (mühafizə-çilər) bağırıdı və hamısı sükut edərək işə başladılar.

**Mütərcimi:
M.Ə.RƏSULZADƏ,
“İqbal” N 546,
3 yanvar, 1914**

Pjer Paolo PAZOLİNİ

Sair, romançı, ədəbiyyatçı, jurnalist, kinossenariçi və kinorejissor kimi şöhrət qazanan Pjer Paolo Pazolininin (1922-1975) uşaqlığı İtaliyanın müxtəlif şəhərlərində keçib. O Bolonya Universitetini bitirib, 1949-cü ildən Romada yaşayıb. 40-cı illərdə ilk qələm təcübələrini çap etdirən yazıçı 50-ci illərdə «Nə barədəsə arzular», «Çılğın oğlanlar», «Qəddar həyat» romanlarını, silsilə şeirlərini yazıb. Onun «XX əsr dialektal və İtaliya xalq poeziyası» antologiyası ölkənin mədəni həyatında böyük hadisə kimi qarşılanıb.

Pazolininin «Dilənçi» və «Ana Roma» filmləri onun yaradıcılığında xüsusi rol oynayır. Kommunist və xristian ideallarını birləşdirməyə çalışan sənətçi romanlarındakı və filmlərindəki faciəvilik İtaliya reallığını əks etdirir.

- Yox, işləmirəm.
- Mənsə fikirləşirdim ki, işləyirsən!
- Oxuyuram, - uzun-uzadı izahlara baş vurmamaq üçün dilləndim.
- Sənə pul da vermirlər?
- Nə danışırsan! Təhsil pulunu özüm ödəməliyəm.
- Üzmək bacarırsan?
- Hə, bəs sən?
- Məndə alınmır, qorxuram. Su-ya yalnız, bax, buramacan girirəm.
- Gedək çimək?
O, başını tərpədir balaca it kimi arxamca qaçdı.
Tramplinə yaxınlaşıb tumanın rezini altına taxdığı rezin papağını çıxardı.

Mən lap ortabab salto elədim, iki cəhdlə sahələ çatdım.
Sahilə yaxın yerdə su köpüklüydü, içində çürümüş su bitkiləri, hər cür tullantı üzürdü.
- Niyə fırlana-fırlana tullanmadın? - O, soruşdu.
- Yaxşı, indi sınaqdan keçirərəm.
Ömrümdə heç vaxt fırlana-fırlana tullanmamışdım, amma onun zövq alması üçün sınaqdan keçirməyi qət elədim. Onu sahildə gördüm - çox razıydı.
- Əla.
Tibr çayının ortasında bir oğlan kanoeyə oxşayan qayıqda axına qarşı avar çəkirdi.

- Mənim yüz lirim var, - həm də bufetçi işləyən gözətçiyə dedi, - ona nə almaq olar?
- Limonad, pivə, meyvə suyu, - o, qətiyyətlə fantaziya göstərmədən cavab verdi.
- Meyvə suyu neçəyədi?
- Qırx lirə.
- İki şüşə ver.
Sonra arxadan kiminsə arxadan çiyinə vurduğunu hiss eləyib, mənə bir şüşə su uzadan Nandonu gördüm. Boğazım qovuşdu - həтта, ona təşəkkür eləyə, bir söz deyər də bilmədim. Meyvə suyunu içib Nandondan soruşdum:
- Bura bazar ertəsi, yoxsa çərşənbə axşamı gələcəksən?
- Bazar ertəsi, - o, cavab verdi.

Çimərlikdə hələ, demək olar, kimsə yoxdu. Yalnız nahar fasiləsinə qədər çimməyə tələsən bir neçə dükan satıcısı vardı. Saat üçə yaxın onlar da çıxıb getdilər.
Sonra Haribaldı körpüsü, Sikst körpüsü tərəfdən əsl müştərilər gəlməyə başladılar. Cəmi-cümlətəni yarım saatdan sonra hasarla üzgəclər arasındakı bütün qumlu çimərlikdə camaat qaynaşdı.

Nando arxasını mənə çevirib yelləncəkdə oturmuşdu. O, görkəmcə on yaşlı, arıq, yəndəmsiz, sarı kəkili əzab dolu sifətinə sallanmış, həmişə gülümsəyən iri ağızlı oğlan idi.

Onun qulağı ağrıyırdı - soyuqlamışdı, ya da hovlanmışdı - əməlli-başlı irinləmişdi. Oğlan yelləncəyi yelləməyi xahiş eləməyə cəsərət göstərmədən, oğrun-oğrun mənə baxırdı. Ona yaxınlaşıb soruşdum:

- İstəyirsən səni yırgalayım?

O, şəh-şən gülümsəndi, ağız daha geniş açıldı.

- Hə, möhkəm ol, çox hündürə qalxacaqsan! - Gülə-gülə ona xəbərdarlıq elədim.

- Eybi yoxdu, - oğlan cavab verdi.

Yelləncəyi qüvvətlə itələdim, Nando da o biri uşaqlara qışqırdı:

- Ey, uşaqar, görün necə hündürə qalxıram!

Beş dəqiqədən sonra o, yenə tərpənməyən yelləncəkdə oturmuşdu, bu dəfə də baxışlarıyla kifayətlənmədi.

- Ey, qıvrımsaç, - mənə dedi, - birçə dəfə də itələ görək!

Yellənməyi başa vurub yelləncəkdən düşdü, mənə yaxınlaşdı. Soruşdum ki, adı nədi.

- Nando, - mənə baxıb cəld cavab verdi.

- Bəs ləqəbin?

Bir dəqiqəlik qətiyyətsizlik içində üzümə baxdı, gülümsünü qızardı. Sonra, hər halda, cəsərlənib dilləndi:

- Sınıq-salxaq.

Onun çiyinləri yanmışdı, qırqırmızıydı, elə bil, Günəş qar-salamamışdı, xəstəlikdən qızarmışdılar.

***

Mənə dedi ki, qızaran yerlər qaşınır. İndi Oratsionun yanında ki üzgəcdə əməli-başlı sirk vardı: kimi ağırlıq qaldırır, kimi halqalarda yellənir, kimi soyunur, kimsə qaralmaq üçün uzanırdı,

Sınıq-salxaq

hamı da ucadan bir-birini səsləyirdi, bir-biriylə açıq qəlblə zərəfatlaşır, söz atır, hazırcavablıq eləyirdilər. Bir neçə adam tramplinə tərəf yönəldi, başaşağı, burula-burula, kəlləmayallaq suya tullanmağa başladı. Mən də Sikst körpüsünün çıxıntılarında yanında üzdüm. Yarım saatdan sonra çimərliyə qayıdıb Nandonu üzgəcin məhəccəri üzərində oturmuş gördüm. O, məni səslədi:

- Ey, bura bax, avar çəkməyi bacarırsan?

- Bir azca, - cavab verdim.

O, gözətçiyə müraciət elədi:

- Qayıq götürmək neçəyədi?

Gözətçi heç ona tərəf də baxmadı, elə bil, oğlanla yox, qayıqı bağlaya-bağlaya üzərinə əyildiyi suyla danışırdı, səsinə əsəbilik vardı:

- İki nəfər üçün bir saatı əlli lir.

- Fyü-ü! - Nando hələ də gülümsəyə-gülümsəyə fit çaldı.

Sonra soyunacaqda yox oldu. Amma tezliklə yenə göründü, köhnə dost kimi, böyürmdə qumun üstünə uzandı.

- Mənim yüz lirim var, - mənə bildirdi.

- Xoşbəxt adamsan, - cavab verdim, - mənsə saya oturmuşam.

- «Saya» nədi? - Soruşdu.

- Bu o deməkdir ki, mənim bir qəpiyim də yoxdu, - ona izah elədim.

- Niyə? Bəyəm, işləmirsən?

- Bunun adı nədi? - Papağı göstərmiş soruşdu.

- Çimərlik papağı, - cavab verdim.

- Bəs neçəyədi?

- Keçə il dörd yüz lirə aldım.

- Nə gözəldi, - deyib papağı başına qoydu. - Biz kasıbıq, əgər varlı olsaydıq, anam mənə də beləsini alardı.

- Siz kasıbsınız?

- Hə, via Kazilinadakı baraklarda yaşayıyıq.

- Bəs, bu gün cibindəki o yüz lir hardandı?

- Onu qazanmışam - çamadan daşımışam.

- Harda?

Amma cavab vermədən əvvəl bir qədər tərəddüd elədi; yəqin, yalan deyirdi, bəlkə də, sadəcə, dilənirdi - bu cür arıq, zəif əllərlə heç yüngül yükü də götürmək iqtidarında deyildi. Onun irinləmiş qulağına baxıb yaşadığı rütubətli barak barədə düşündüm. Çimərlik papağını başından götürüb saçını qarışdırdım, soruşdum:

- Məktəbə gedirsən?

- Gedirəm, ikinci sinifdə oxuyuram... İndi on iki yaşım var, amma beş il xəstə oldum... Niyə suya girmirsən?

- İndi tramplindən tullanacağam.

- Burula-burula tullan! - Mən artıq tullanmağa hazırlaşanda qışqırdı.

- Guya, bu cür avar çəkmək çətin işiymiş, - Nando dedi, - gözətçisə hələ bu qayıqı mənə vermək istəmədi!

- Nə vaxtsa avar çəkmisən?

- Yox, burda bacarmalı nə var?

Kanoədəki oğlan qoşa avarları var gücüylə çəkib, yanında durduğumuz tramplinin yaxınlığından keçəndə Nando lap suyun qırağına qaçdı, məhəccərdən əyilib əllərini ağzına tutdu, bütün qüvvəsiylə qışqırdı:

- Ey, bura bax, məni də qayıq götür!

Qayıqdakı ona heç cavab da vermədi. Bu zaman Nando hələ də şəh halda gülümsəyə-gülümsəyə mənə yaxınlaşdı. Amma həmin məqamda öz dostlarımı görüb onlara qoşuldum. Onlar üzgəcdəki balaca barda kart oynamağa oturdular, mən də onların oyununa tamaşa eləməyə başladım.

Qəfildən Nando təzədən peyda oldu. Əlində şəkili jurnal vardı.

- Al, oxu, - dedi. - Mənimdi.

Onun könlünü oxşamaq üçün jurnalı götürüb baxmağa başladım. Amma bara girən Oratsio biz söz də demədən jurnalı əlimdən qapdı, qırağa oturub oxumağa girişdi. Bu, onun adı zərəfatlarından biriydi. Mən gülüb təzədən oyunu izləməyə başladım. Nando piştaxtaya yaxınlaşdı.

- Onda qonaq eləmək növbəsi mənim olacaq, - dedim, - sonra da qayıqda gəzərik.

- Deməli, bazar ertəsi? - Oğlan soruşdu.

- O qədər də əmin deyiləm, bəlkə də, vaxtım olmayacaq.

- Amma əgər bazar ertəsi gəlməsəm, onda çərşənbə axşamı mütləq gələcəyəm.

Nando qalan xırda pulunu saydı.

- İyirmi iki lirim var.

Sonra fikirlə-fikirlə dayandı, şəh halda sərirləşdirici içkilər olan şüşələrin yanındakı qiymət kağızlarını oxumağa başladı. Onun köməyinə yetməyi qərara aldım.

- İyirmi lirə özümə nə ala bilərəm? - Bununla belə, gözətçidən soruşdu.

- Sən onu cibində saxla, - gözətçi cavab verdi.

- Bura bax, - oğlana dedim, - stəkani on lirə qazlı su var.

- İstədi, - gözətçi dedi.

- İyirmi lirə nə ala bilərəm? - Nando inadla soruşmaqda davam eləyirdi. Sonra gözətçiyə üz tutdu. - Eybi yoxdu, isti olsun, iki stəkan süz.

Gözətçi süzdü, Nando mənə dedi:

- İç.

O, yenə qonaq eləmək istəyirdi.

- Deməli, əgər vaxtın olsa, bazar ertəsi gələcəksən, - oğlan soruşdu.

- Əlbəttə, görərsən, - borclu qalmayacağam, səninlə vaxtımızı gözəl keçirəcəyik!

Sonra Nando yelləncəkdə bir qədər də yellənmək istədi. Onu elə qüvvətlə itələdim ki, gülə-gülə qışqırmağa başladı:

- Bəsdi, yoxsa başım fırlanaçaq!

Artıq hava qaralırdı, biz də vidalaşdıq.

İndi Nandoya bir az zövq vermək üçün çərşənbə axşamının yetişməsinə səbirsizliklə gözləyirəm. İşsizəm, bir qəpiyim də yoxdu, amma Nandonun o yüz liri də axırını pulunuydu axı. Bu barədə fikirləşəndə, gözümədən şoralanan yaşılı güclə saxlayıram.

Tərcümə etdi:
Nəriman ƏBDÜLRƏHMANLI

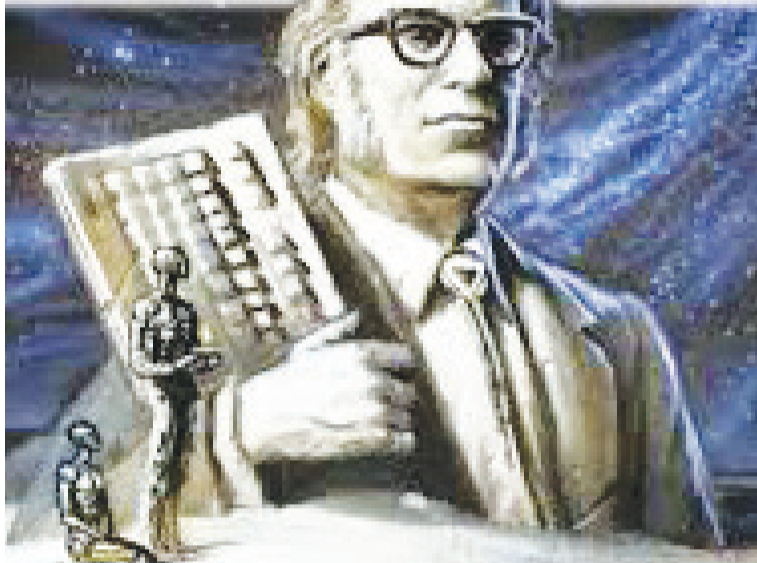

Amerikanın məşhur fantast yazıçısı Ayzek Əzimov 1964-cü ildə 50 il sonra, yəni başa vurmaqda olduğumuz 2014-cü il barədə çox maraqlı proqnozlar verib. Əlbəttə, ola bilsin, həmin vaxt çoxları onun öncəgörmələrinə o qədər də ciddi yanaşmayıb. Amma indi məlum olur ki, yazıçı bir çox texniki yenilikləri əvvəlcədən görə bilib. Bununla yanaşı, o, demək olar, bütün futuroloqlar kimi dünyanın sosial quruluşunu təsvir etməyib. "Bugünün sosial proqnozları narahatlıq doğurur: 20 ildən sonra avtomatlaşdırma işçilərinin 45 faizini iş yerindən məhrum edəcək".

Ayzek Əzimovun proqnozlarının mahiyyəti belədir:

- Evlər (eyni zamanda şəhər məkanının böyük hissəsi) əsasən yerin altında tikiləcək. Bu onların qışda isidilməsinə, yayda sərinlədilməsinə sərf edilən qaygıları azaldacaq, şəhərin yerüstü hissəsində dirrik və park salmaq, mal-qara otarmaq üçün istifadə ediləcək.
- Yorucu məişət işi minimuma endiriləcək. Hər şey avtomatlaşdırılacaq – yemək hazırlamaq belə texnikaya həvalə olunacaq. Amma mətbəxin kiçik bir hissəsi qalacaq – kulinariya çoxları üçün hobbiyə çevriləcək.

Fantast yazıçının 2014-cü il proqnozu

- *İşləmək insanları sıxışdırmayacaq. İş "beyni" olan çoxlu kompüterlər meydana çıxacaq, buna baxmayaraq həmin kompüterləri insanlar idarə edəcəklər.
- *Texnikanın elektrik naqili olmayacaq, onlar uzunmüddətli batareya və akkumulyatorlarla işləyəcəklər.
- *Yer üzündə elektrikin yarısı atom elektrik stansiyaları vasitəsilə əldə ediləcək.

- *Səhralarda – Arizonada, İsraildə, Qazaxıstanda böyük Günəş elektrik stansiyaları qurulacaq. 2014-cü ilədək Günəş enerjisinin kosmosda toplanması və yerə ötürülməsi üçün texnologiya işlənilib hazırlanacaq.
- *Gələcəyin nəqliyyatının yolla təması az olacaq, daha çox yerdən yarım metr hündürdə hərəkət edəcək. Çay və dəniz nəqliyyatı da suyun üzərində gedəcək.
- *Malların və materialların çatdırılması pnevmatik poçta oxşar vasitə ilə həyata keçiriləcək.
- *Telefonlar portativ olacaq, onların ekranından sənədlərə və şəkillərə baxmaq, kitabdan parçaları oxumaq üçün istifadə ediləcək. Rəbitə peyklər vasitəsilə həyata keçiriləcək.
- *2014-cü ilə qədər pilotsuz gəmilər Marsa gedib çatacaq. Həmin vaxt Marsın mənimlənməsi üçün program işlənilib hazırlanacaq.
- *Yer küürəsinin əhalisi 6,5 milyard, ABŞ-ın əhalisi isə 350 milyon nəfərə çatacaq.
- *Bostonla Vaşinqton arasındakı aqlomerasiyanın əhalisi 40 milyon nəfərə çatacaq. Demografik partlayış Arktikanın və səhraların mənimlənməsi, sualtı şəhərlərin salınması üçün daha fəal surətdə yollar axtarmağa məcbur edəcək.
- *Kənd təsərrüfatında tərəqqinin əsasını mikroorqanizmlər təşkil edəcək.
- *İnkişaf etmiş ölkələrdə insan ömrünün orta həddi 85 ilə çatacaq. Uşaq doğumu nəzarət altına alınacaq.
- *Kompüter fənnləri məktəblərdə tədris prosesinin əsasına çevriləcək.
- *Bəşəriyyət tənhalıqdan əziyyət çəkəcək. Buna görə də psixiatriya ən vacib tibbi ixtisas olacaq.
- *Cəmiyyətin elitasının sayı az olacaq və onlar əsasən həmin elita da yaradıcı işə meyl edəcək.

Mahatma Qandinin duası

Ötən ilin oktyabrında Hindistan milli hərəkatının lideri Mohandas Karamçand Qandinin anadan olmasından 145 illiyi qeyd edildi.

Hindistanın kiçik dənizkənarı şəhərində dünyaya gələn Mohandas Qandi çox maraqlı ömür yolu keçib. O, 13 yaşında valideynlərinin məsləhətilə Kasturba adlı qızla evlənib. 18 yaşında İngiltərədə Hüquq məktəbinə daxil olub. Təhsil aldığı müddətdə qərb mühitinin təsiri altına düşüb, hətta skripka çalmaq və rəqs etməyi öyrənib. 1891-ci ildə Hindistana qayıdan Mohandas iki il Bombay və Racket şəhərlərindən vəkil işləyib, sonra qohumlarının təklifi ilə Cənubi Afrikada Hindistan icmasına hüquq dərsləri keçməyə gedib və 1893-1914-cü illərdə orada çalışıb.

O, 1919-1948-ci illərdə hind milli-azadlıq hərəkatının ən nüfuzlu lideri idi. Mahatma Qandinin duası uzun illərdir ki, onun mənəvi gücünün göstəricisi kimi qəbul olunur:

"İlahi!
Həqiqəti güclülərin üzünə demək üçün mənə yardım elə.
Zəiflərin alqışını və sevgisini qazanmaq, yalan söyləməmək üçün mənə dəstək ol.

Əgər mənə var-dövlət verəcəksənsə, xoşbəxtliyimi alma.

Əgər mənə güc verəcəksənsə, mühakimə qabiliyyətimi əksiltmə.

Əgər uğur verəcəksənsə təvazökarlığımı azaltma.

Əgər mənə təvazökarlıq verəcəksənsə nüfuzumu aşağı salma.

Görünən o biri üzünü tanımağımaya yardım elə.

Düşüncələrimlə razılaşmadığıma görə mənə qarşı olanları xainlikdə suçlayıb onların qarşısında günahkar vəziyyətə düşməyimə imkan vermə.

Mənə özümü sevən kimi digərlərini sevməyi, digərlərini mühakimə edən kimi özümü də mühakimə etməyi öyrət

Uğurlarıma başımı gicəlləndərməyimə imkan vermə.

Uğursuzluğa düşür olsam da, ümitsizliyə qapılmağıma imkan vermə.

Uğursuzluğun uğurdan əvvəlki sınaq olduğunu xatırlamağıma təmin elə.

Mənə xeyirxahlığın güclərin ən böyüğü olduğunu, intiqam arzusunun zəifliyin zahiri görünüşü olduğunu öyrət.

Əgər mənə var-dövlət verməsən, ümidimi əlimdən alma.

Əgər uğur qazanmağıma imkan verməsən, uğursuzluğa üstün gəlmək üçün iradəmi əlimdən alma.

Əgər məni sağlamlıqdan məhrum etsən, inancın lütfünü ver.

Əgər insanlara ziyan vursam, mənə üzr istəmək gücünü ver.

Əgər insanlar mənə ziyan vursa, mənə əfv etmək və mərhəmət gücü ver.

İlahi! Əgər səni unutsam, sən məni unutma!"

86 yaşlı peşəkar macar tərcüməçi Kato Lomb uzun sürən ömründə 16 dil öyrənib. Həmin dilləri də müstəqil şəkildə, ancaq dərslərdən istifadə etməklə və bədii ədəbiyyat oxumaqla mənimləmiş. O, özünün dil mənimləmə üsulu haqqında "Mən dilləri necə öyrənirəm" adlı kitab qələmə alıb. Kato Lombun dil öyrənməyə yanaşmasının əsasında "tamamilə dilə mübtəlalıq" prinsipi – qarammatikanı orijinal mətnlərlə paralel oxumaq və şifahi nitqdə daha çox istifadə edilən sabit söz birləşmələrini öyrənmək durur.

Kato Lombun xarici dil öyrənənlərə 10 nəsihəti

Kato Lomb dilin mənimlənməsində nəticəni müəyyənləşdirən sadə bir formül təklif edir: sərf olunmuş vaxt + maraq = nəticə; yaxud bir qədər də dəqiqləşdirsək: (sərf olunmuş vaxt + maraq) / utanc (səhv etmək qorxusu) = nəticə

Kato Lomb kitabında dil öyrənənlərə aşağıdakı 10 məsləhətini də verib:

1. Dillə hər gün məşğul ol. Əgər heç vaxtın yoxdursa, heç olmasa, on dəqiqəni öyrəndiyin dilə ayır. Bununla səhərlər məşğul olmaq xüsusilə yaxşı nəticə verir.

2. Əgər məşğul olmaq həvəsin həddən artıq tez zəifləyirsə, özünü öyrənən kimi göstərmə və bundan əl çəkmə. Hər hansı başqa bir forma seç: kitabı bir yana qoy, radioya qulaq as, dərslərdən əl çəkib lüğəti və rəqlə.

3. Heç vaxt əzbərləmə, heç nəyi ayır-ayrılıqda, kontekstdən çıxarmaqla öyrənmə.

4. Yeri düşəndə istifadə etmək üçün bütün "hazır ifadələri" ilk növbədə köçür və əzbərlə.

5. Mümkün olan hər şeyi – reklam lövhələrini, afişalardakı yazıları, təsadüfən eşitdiyən söh-

bətləri - fikrən tərcümə etməyə çalış. Bu həmişə, hətta yorulmuş beyin üçün də istirahətdir.

6. Yalnız müəlliminin düzəliş verdiklərini öyrənmək lazımdır. Özünün düzəliş olunmamış mətnlərini təkrar oxuma; mətni dönə-dönə oxuyanda istər-istəməz bütün mümkün səhvləri ilə yadda qalır. Əgər sərbəst məş-

ğul olursansa, yalnız əvvəlcədən düzgünlüyünə əmin olduğun mətni oxu.

7. Hazır ifadələri, idiomları köçür və birinci şəxsin dilində yadda saxla.

8. Xarici dil eyni vaxtda hər tərəfdən – qəzet oxumaqla, radio dinləməklə, dublyaj olunmamış filmlərə baxmaqla, dərslərlər üzərində işləməklə, yazışmaqla, dostlarla görüşübdən danışmaqla – hücum olunması qaladır.

9. Danışmaqdan çəkinmə, mümkün səhvlərdən qorxma, əksinə, xahiş elə ki, səhvlərini düzəltsinlər.

10. Möhkəm əmin ol ki, nə olur-olsun, məqsədinə çatacaqsan, çünki, sən sarsılmaz iradə və qeyri-adi dərəcədə dil öyrənmək qabiliyyətin var.

Hazırladı: NƏRİMAN

M.E.RYABOVA
Fəlsəfə elmləri doktoru,
professor

Tərcümə insan mövcudluğunun antropoloji əlaməti və humanitar elmlərdə dərk imkanlarının şərtidir; eyni zamanda, o, sırf akademik materiya deyil, əksinə, ehtiras və toqquşmalar sahəsidir. Tərcümə indiki dövrdə fəlsəfi problem ola bilərmi? N.S.Avtonomova tərcüməni dərk, şərh və ünsiyyət vasitəsi kimi başa düşməyə imkan verən müxtəlif çalarlı məsələləri bir sraya düzməklə, bu suala müsbət cavab verir. "Deyəsən, yunan fəlsəfəsindən başqa bütün Avropa fəlsəfələri bir dildən başqa dilə və bu yaradıcılıqla əlaqədə olan bir mədəniyyətdən digər mədəniyyətə tərcümə prosesində (latın, italyan, fransız, alman və başqa dillərdə fəlsəfi anlayışlar və kateqoriyalar belə yaranıb) meydana çıxıb.

Buna baxmayaraq, fəlsəfə fikrin formalaşmasının dil vasitələri problemini bəzən eyninə almadığı kimi, tərcüməni diqqətəlayiq fəaliyyət qismində, heç də həmişə nəzərinde saxlamayıb". Fəlsəfə və tərcümənin bu dəqiq ifadəsi "yaradıcılıq" terminindən istifadə və fəlsəfənin inkişafında tərcümənin rolunun etiraf edilməsi ilə diqqəti cəkir...

Beynəlxalq əlaqələrin canlandığı və başqa mədəniyyətlərə marağın artdığı dövrdə tərcümə məsələləri daha aktual əhəmiyyət kəsb edir. Axı tərcümə mədəniyyətlərarası ünsiyyətin əsas vasitələrindən biridir. Bununla belə, bizi maraqlandıran problem linqvistikada da, fəlsəfədə də kifayət qədər səthi tədqiq edilir. Tərcüməyə həsr olunmuş əksər fəlsəfi tədqiqatlar tərcüməni hermenevtika (idrak və interpretasiya nəzəriyyəsi), idrak nəzəriyyəsi (daha çox əks etdirmə nəzəriyyəsi), ünsiyyət fəlsəfəsi və s. baxımından araşdırır, həmin elm sahələri də psixologiya, psixolinqvistikə, semiologiya, kulturologiya və s. materiallarını tədqiq edir. Amma fikrimizcə, fəlsəfədə tərcümənin həmin fəlsəfi yanaşmalardan nisbi surətdə

yox, həm də insanların mədəniyyət, məntiq sahəsində keyfiyyət sıçrayışları üçün zəmin hazırlayan yaradıcılıq fəaliyyəti kimi təzahürünü, onların innovasiya axınları yaratmaq qabiliyyətinin dərkinə tələb edir, şəxsiyyətin, birliklərin, bütün cəmiyyətin daha yaxşı inkişafı üçün özlü yaradır.

Tərcümə nədir axı? Bu, "dəbdəbəli xalqın gözə görünməyən asları" (M. de Servantes), "utopiya" (Oteqa-i-Qasset), yaxud, əksinə, "münasib sözlərin tərcüməolunmazlıq hədudunacan gedib çatan inadkar axtarılarıdır" (Höte). Tərcüməni qısa şəkildə (sözün dar mənasında), bir dildən başqa dilə çevirmənin texniki prosesi, müvafiq dilləri bilən, bir dilin işarələrinin

Bununla əlaqədar olaraq, ifrat, tam tərcümənin qeyri-müəyyənliyi problemi haqqında danışan Amerika filosofu U.Kuaynın bu ideyasını xatırlatmaq istərdim: "Bir dildən digər dilə tərcümə üsulları - müxtəlif yollarla müəyyənləşdirilə bilər, onlardan hər biri isə nitq meyillərinin bütün məcmusu ilə uyğundur, amma bir-biri ilə uyğun deyil". Uaynın fikri burada aşağıdakı kimi nəzərə çarpır: ifadələrin mənasını hərəkət xüsusiyyətlərindən ayırmaq mümkün olmadığından, hər dəfə dəqiq tərcüməyə cəhd göstərən şəxsdən bir bərabərliyi iki məchulla həll etmək zərurəti ilə üzləşir; tərcümə edilən ifadənin qarşılığı və həmin ifadəyə uyğun gələn hərəkət üsulu naməlum qalır. U.Kuayn hətta

Öz zirkələri ilə fəlsəfənin kateqorial qatına gedib çıxan dil tərcüməsinin həddən artıq vacibliyi nədədir? Tərcümə kateqorial səviyyədə - hər şeydən əvvəl, yaddilliliyin hökm sürdüyü, mədəni birliklərin toqquşmasından yaranmış qəza təhlükəsinin, ayrılanın mövcud olduğu, onlardan hər birinin öz məntiqi ilə yalnız həqiqətə əvvəllər vahid sayılan məntiqin, bəlkə də cəmiyyət və özü üçün dağıdıcı parçasına çevrildiyi formalaşmadır. Burada söhbət dəyişən, dinamik dünyada çox yüksək mürəkkəbliyə malik olan vəziyyətdən gedir. Bu, çox vacibdir. Məsələ dillərin sayının çox olmasında deyil, yaddillilik vəziyyətinin genişlənməsində, dəyişməsində, mürəkkəbləşməsindədir.

Tərcümənin fəlsəfi əsasları

asılı olmayan, hətta, əksinə, onlara aydınlıq gətirən müstəqil nəzəriyyəsi də mümkündür. Həmin nəzəriyyə, bunun mümkünlüyünü özü aydınlaşdırmağa görə, fəlsəfə üçün tərcümənin saf-çürük edilməsinin daha mükəmməl nəzəriyyəsinə nəzərdə tutur.

Tərcümə - ilk növbədə, dil prosesidir. Bu, heç də yeni olmayan hadisə özlünün təkcə dar texniki fəaliyyət forması kimi dərk olunmasını

kombinasiyalarını digər dilin işarələrinin kombinasiyaları ilə dəyişdirərək, çevirməyi bacaran müəyyən adamların sənəti kimi nəzərdən keçirmək olar. Tərcümə, bir tərəfdən, onun köməyi ilə utilitar gündəlik məsələləri həll etmək vasitəsidir. Məsələn, bazara gedib nəşə almaq lazımdır, amma orada başqa dildə danışılır. Digər tərəfdən isə, tərcümə - ən ciddi yaradıcılıqdır, mədəniyyətlərin interpretasiyasının, onların xüsusiyyətlərinin, məntiqinin ən vacib formasıdır.

Tərcümə anlayışı (sözün geniş mənasında) onun tərcümə-izah, bir tərəfi ilə izah kateqoriyasına daxil olan qat kimi saf-çürük edilməsinə tələb edir. Dil tərcüməsi də ümumiləşdirici yaradıcılıq və peşə təkrarına cəhd kimi, şəxsi həyatını öz qütbləri arasında aşkara çıxarır.

Hər bir təbii dil, Sepir-Uorf nəzəriyyəsinə uyğun olaraq, baş verən müxtəlifliyi aşkara çıxarır. Sepir-Uorf fərziyyəsində deyilir ki, dilin quruluşu düşüncənin quruluşunu və xarici aləmi dərkətmə üsulunu müəyyənləşdirir. Buna görə də, dil - interpretasiya alətidir. Bu fərziyyə V. Fon Humboldtun fəlsəfi linqvistik nəzəriyyəsinə uyğun olaraq meydana gəlir.

Həmin fərziyyədən belə çıxır ki, bir təbii dildən digər təbii dilə tərcümənin tam uyğunluğu mövcud deyil. H.G.Qadamer qeyd edir: "Tərcümə tələb edilən yerdə bir dildə deyilən və başqa dildə ifadə edilən sözlərin dəqiq mənalari arasında uyğunsuzluqla - həmin uyğunsuzluğu tamamilə aradan qaldırmaq heç zaman mümkün olmur - bərişməq lazım gəlir". K.Ajek də eyni fikirdədir: "Əlbəttə, əgər dili işarələr sistemi kimi nəzərdən keçirsək, onda etiraf etmək lazımdır ki, işarələr arasındakı struktur əlaqələri ayrı-ayrı dillər arasında tamamilə müxtəlifdir; bir dilin hər hansı işarəsinin həmin dil sistemində tutduğu yer, o dilin tərcüməsinə cəhd göstərilən digər dilin işarəsinin o dil sisteminə tutduğu yerə qətiyyəən oxşamır".

"doğma" dilə də ifrat tərcümənin qeyri-mümkünlüyü müddəasını yayıb. Onun fikrincə, hər bir adam digər adama dilinə çoxmənalı tərcümə və interpretasiya edilən şəxsi dilə malikdir.

T.Kun və XX əsrin sonlarının digər nüfuzlu filosofları da, əsən, həmin fikrə şərikdirlər. T.Kun qeyd edir: "Müxtəlif nəzəriyyələrin tərəfdarları, yəqin ki, müxtəlif mədəni və dil birliklərinin üzvlərinə oxşayırlar. Bu paralelizmi dərk edib belə bir fikrə gəlirik ki, hər iki qrup müəyyən mənada haqlıdır. Bu mövqə mədəniyyətə və onun inkişafına şamil edildikdə nisbi xarakter daşıyır".

Yuxarıda qeyd ediləndən belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, müxtəlif mədəni birliklərin nümayəndələri ona görə bir-birlərini dərk etmək iqtidarında deyillər ki, bir tip dildən başqa tip dilə tərcümə qətiyyəən mümkün deyil. Bu cür baxış nöqtəsi fikrimizcə, həddən artıq ifrat olardı. Çünki eyni mədəni-tarixi və dil birliklərinin nümayəndələri bir-birlərini yaxşı başa düşürlər.

Yaddilli mətnin tərcüməsi "mütləq həm yad mədəniyyətə tanışlıq, həm də onunla ziddiyyətə müşayiət olunur. Bu münasibət prosesində insan öz mədəniyyətini, dünyagörüşünü, həyata və insanlara öz münasibətini daha dərindən dərk etməyə başlayır". Əgər sonuncu fikri şərh etsək, onda şəxsiyyətin inkişafının təriflərindən biri ilə qarşılaşırıq. Münasibət - ziddiyyətin formasıdır, ziddiyyət, daha doğrusu, onun həll edilməsi isə inkişafın əsas mənbəyidir. Bu halda söhbət ayrıca bir mədəniyyətin nümayəndəsi kimi, fərdin yaratdığı yaddilli mətndən gedirsə, onda fərdin özlünün inkişafı mütləq ziddiyyətin həmin formasının - mədəniyyətlər ziddiyyətinin həlli ilə əlaqədardır. Buna görə də, yaddillilik, sadəcə ünsiyyət vahidi, yaxud məlumatın ötürülməsi vasitəsi yox, həm də şəxsiyyətin formalaşmasının ən vacib mexanizmidir.

Tərcümənin zəruriliyi insanların yeni mədəni əsasda birləşməsi üçün altqurum yaratmasındadır. Tərcümənin peşə kimi izahdan, sözün əsl mənasında daimi izah, innovasiya laboratoriyasından fərqi məhz bundan ibarətdir. Buna görə də tərcümə ikili mahiyyətə malikdir, həm də özlünün ən yüksək təzahürlərində sırf işarə sahəsinə (ciddi desək, bu mümkün deyil, amma buna can atmaqla tərcüməni sadələşdirmək olar) nüfuz edir. Tərcümə - həmişə mədəniyyətlərin hədudlarında baş verir, bu səbəbdən də onun tərəflərinin və cəhətlərinin artan sayında mədəniyyətlərin qarşılıqlı nüfuz etməsinə müəyyən şərait yaradır ki, bu da son məqamda mədəniyyətlərin dilləri arasındakı münasibətlər sahəsində yaranan izahdan ibarətdir. Burada dillərin, mədəniyyətlərin və s. innovasiyaların formalaşmasının altqurumu yaranır, dilin inkişafından ayrılmaz olan mədəniyyət yeniləşir. Burada dilin ilk mahiyyətinin özü dil çərçivəsindən çıxır və sosial, etnik və i.a. münasibətlərə şərait yaradır.

Dil sahəsində tərcümə fəaliyyəti şəxsiyyətin özlünü inkişaf etdirməsinin formasıdır. Ona görə ki, insan get-gedə mürəkkəbləşən (dillərin sayı artır) cəmiyyət şəraitində bir dildən digər dilə tərcümə etməklə intellektual cəhətdən inkişaf edir və savadlanır.

Tərcümə - təkcə hər hansı mətni bir dildən başqa dilə sözbəsöz çevirmək deyil, intellekti inkişaf etdirməkdir. Ona görə ki, yeni dili mənimsəməyə yeni mədəniyyəti dərk edirsən, digər mədəniyyətlərin dərkini isə onların müxtəlifliyindən asılıdır. Bu ikitərəfli proses, birincisi, fərdi dəyişikliyə, ikincisi isə, fərd vasitəsi ilə kütləvi dəyişikliyə gətirib çıxarır. İnsanın mədəni potensialının yüksəlməsi nəticəsində isə şəxsiyyətin inkişafı və bütövlükdə cəmiyyətin inkişafı üçün şərait yaranır.

Sonda qeyd edim ki, tərcümə ilə fəlsəfənin nisbəti problemi ümumhumanitar problemlərə yaxınlaşmaq imkanı verir. Filosoflar və filoloqlar həmin imkandan istifadə edib "danışığıqlar masası arxasında əyləşsə", bir sıra ortaq tədqiqatlar apara bilərlər.

Tərcümə etdi: NƏRİMAN

Tərcüməçilər haqqında aforizmlər

- Bir şeiri tərcümə eləmək üçün gərək şairi yaxşı tanıyasan.
Sergey Averintsev
- Tərcümə lüğətin bitdiyi yerdən başlayır.
○ Mən sözü yox, fikri tərcümə edirəm.
Ieronim Stridonski
- Poetik tərcümə vacibdir, ancaq mümkün deyil.
Yevgeni Vitkovski
- Nabokov "Onegin"-i rus dilindən çevirsə də, ingilis dilinə çevirməyib.
Brayan Boyd
- Tərcüməçi bir gözəlin naməlum üstünlüklərini tərifləyən və onunla tanış olmağa sövq edən vasitəçini xatırladır.
Iohann Volfanq Höte
- Oxucunun gözündən qaçan şey tərcüməçinin gözündən qaça bilməz.
Kiçik Plini
- Tərcüməçinin müəllifə münasibəti meymunun insana münasibəti kimidir.
Henrix Heyne
- Tərcüməçi tapyor (rəqs məclislərində piano çalan adam) yox, akkompaniator (müşayiətçi) olmalıdır.
Sigizmund Krjijanovski
- Poeziyanı tərcümə etmək mümkün deyil. Məgər musiqini tərcümə eləmək olar?
Volter
- Kim mətni hərfbəhərf tərcümə edirsə, deməli, aldadır, kim dəqiq tərcümə etsə, deməli, ələ salır.
Yequda ben İlai
- Tərcümə poetik yaradıcılığın qüsurlarına işıq, gözəlliyinə isə kölgə salır. Lakin tərcüməçinin öz ana dilini mükəmməlləşdirir.
Antuan de Rivarol
- Tərcümə yazını bir dildən başqa dilə deyil, bir üslubdan başqa üsluba çevirməkdir.
Ulrix Vilamoviç-Mellendorf

Hazırladı: **N.ƏLİYEV**

Tiflisin D.Çonkadze küçəsində (keçmiş İ.Qudoviç küçəsi) kiçik, yaşayışlı bir ev var. "İran konsulunun evi" adlanan həmin tikili, artıq yaşayış evi deyil, buna baxmayaraq, o, hələ də İran konsulu Rza xanın adı ilə bağlıdır. Vaxtilə həmin binada konsul Mirzə Rza xan yaşayıb.

Borjomidə istirahət edənlər yəqin, "Firuzə" adını eşidiblər. Mirzə Rza xan bu istirahət evini həyat yoldaşının şərafinə tikdirib, burada həm də məscid inşa etdirib, Borjomi çayının hər iki tərəfində quyu qazdırıb. Qırmızı kərpiçdən tikilmiş, uçulub-dağılan məscid binası indi də durur. Tiflis memarlığından kəskin şəkildə fərqlənən, İran üslubunda tikilmiş - firuzə rəngli, gözəl naxışlarla bəzədilmiş binanın fasadı bura gələnlərin diqqətini həmişə cəlb edib. Eyvanın içərisi, divarlar və tavan güzgü kimi parlaq naxışlarla bəzədilib. Hər iki ev "İran konsulunun evi" adlanır. Hər iki binanın divarında asılan kiçik lövhədə "Mirzə Rza xan" sözləri yazılıb.

Sonralar "Firuzə" adlanan binada sanatoriya açılıb, elə onun yaxınlığında da ikinci korpus inşa olunub. 1990-cı illərdən isə sanatoriya öz funksiyasını itirib və yalnız nadir abidə statusunu qoruyub saxlayıb.

Gürcüstan Mədəni İrsin Mühafizəsi Milli Agentliyi Borjomidə tarixi "Firuzə" tikilisinin bərpa işini həyata keçirir. Borjomi çayının vadisində Borjomi parkının girəcəyində yerləşən bina Gürcüstan-İran əlaqələrinin müxtəlif mərhələlərini əks etdirir. Sanatoriya ləğv olunan sonra illər boyu baxımsız qalmış bina yaxınlıqdakı qayadan daşların tökülməsi, eləcə də yağınların təsiri, insanların laqeydliyi və düzgün olmayan istismarı nəticəsində az qala tamamilə məhv olmuşdu. Mədəni İrsin Mühafizəsi Milli Agentliyinin ayırdığı vəsaitlə 2010-cu ildə "Memarlar-cı" layihə emalatxanası "Firuzə"ni ilkin görünüşünə qaytarmaq üçün binanın bərpa layihəsini hazırladı. "Restavatorlar və şirkət" MMC tərəfindən iş başlandı. Layihəyə görə, binanın tam konstruksiyasının, fasadları və interyerinin bərpası həyata keçirilir. Eyvanın və otaqların bəzək-düzəyi, naxışları, dekorativ inkrustasiyaları yeniləndiriləcək, bayırında elektrik sistemləri və daxilində mühəndis kommunikasiyaları quraşdırılacaq. Layihənin yekun mərhələsində ərazidə tam abadlıq işləri aparılacaq.

"Firuzə" mehmanxana binası 1892-ci ildə İran səfirliyi nümayəndəsinin sifarişi ilə inşa olunub. Mavritan memarlıq üslubunda inşa edilmiş tikilinin bədii memarlıq dəyərini İran, Avropa və gürcü incəsənətinin sintezi müəyyən edir və Gürcüstanın dünyəvi təyinatlı tikililəri arasında fərqli yer tutur. Bina İran mülki memarlığına xas olan dekorativ naxışlarla bəzədilib.

Mirzə Rza xan Daneş Tiflisdə çalışanda Mahmud xanın təklifi, vəliəhd Muzəffərəddin Mirzənin fərmanı ilə yavər təyin olunub. 1886-cı ildə Xorasanda ruslarla ərazi məsələsinin həlli zamanı İran tərəfdən Süleyman xan Əfşar və ona tərcüməçi təyin olunmuş Mirzə Rza xan işi-irak edib.

... "Tiflisdə rus dilini öyrəndiyim vaxtlar pansionda yaşayırdım. Rus dili dərslərinə Vano Əlixanov adlı balaca oğlan gəlirdi. O, hər dəfə konfet gətirər, dostlarına paylayardı. Onlar arasında mən də vardım. Bir dəfə mənə konfet verəndə xanım Stasyuleviçdən dərs alan və nədənsə məndən xoşu gəlməyən bir qız Vanoya dedi: "Bəyəm tatara konfet vermək olar?..."

Təxminən 20 ildən sonra mən yenə də Tiflisə, amma bu dəfə baş konsul kimi qayıtdım. İlk dəfə şahın anadan olduğu günü qeyd edəndə balaca oğlanın sözləri yadıma düşdü. Əla ziyafət təşkil etdim, Vano Əlixanovu arayıb axtardım və evimə dəvət etdim. Evimin eyvanından atəşfəşanlığa birgə baxır, şirniyyat yeyirdik. Məhz elə bu an ona kim olduğumu dedim, irəlincədən söylədiklərinin möcüzəli şəkildə gerçəkləşdiyini xatırlatdım".

Mirzə Rza xan həmin evdə tez-tez ziyafətlər verirdi. O dövrün kübar mühiti bura yığılırdı.

Onun həyatından bu ev ilə əlaqədar olan daha bir maraqlı epizod:

"Bir dəfə gecəyarısı eyni zamanda həm də evim olan konsulluğa qayıtdım. Binanın girəcəyində döşəməyə sərilib yuxuya getmiş kuryerimiz Məmmədini gördüm. Xidmətçidən bunun səbəbini soruşanda, mənə cavab verdi ki, həyat yoldaşı ilə dalaşmış və evdən gedib. Burada sığınacaq xahiş etmək üçün gəlmiş və məni gözləyə-gözləyə skamyada yuxuya gedib. Sonra sürüşüb, buna görə döşəmədə yatıb.

Çox əsəbiləşdim, onu oyaatmaq istədim, lakin nəcib hissələr əsəbimi üstələdi. Fikrimdən vaz keçdim. Bayırda bərk saxta olduğundan onu qova bilmədim, yazığı gəlirdi. Kuryerlə söhbətimi səhərə təxirə salıb yatmaq üçün otağıma qalxdım. Qapını içəridən açarla bağladım. Yuxuda halım çox pisləşdi. Bərk baş ağrıları hiss edib oyanma bilmədim. Mənə elə gəlir, qışqıra bildim, sonra da huşumu itirdim.

Səhər özümə gələndə evimin bağında, yerdə oturmşdum. Başımın üstündə Məmmədli dayanmışdı, narahatlıqla mənə baxırdı. Məlum oldu ki, xidmətçi buxarının borusunu erkən bağlayıb, tüstü evimə dolub. Xoşbəxtlikdən, qışqırığımı Məmmədli eşidib, qapını sındıraraq içəri girib, məni xilas edib.

Qəfildən dərk etdim ki, gecə onu oyadıb bayıra qovsaydım, indi ölmüşdüüm!"

Onun xatirələrindən görünür ki, edilən yaxşılıq itmir.

Mirzə Rza xan tiffislilərə də yardım edib.

Bir dəfə qızmar günəş altında küçədə işləyən fəhləni görür. Mirzə ondan gündə nə qədər qazandığını soruşur. Aydın olur ki, həmin oğlan bütün günü beş qəpiyə işləyir, həmin pulu da təhsil üçün yığır. Mirzə Rza xan ona təhsilini başa vurana kimi aylıq məvacib təyin edir. Belə misalların sayı çoxdur.

Mirzə MƏMMƏDƏOĞLU
Tiflis

"FIRUZƏ" VƏ MİRZƏ RZA XAN

Bir qədər də Mirzə Rza xan barədə. İran ordusunun generalı, diplomat, ictimai-siyasi xadim, əslən türk olan Mirzə Rza xan İrəvani (Daneş) 1853-cü ildə Təbrizdə anadan olub. Onun İran generalı, həmçinin, səfir olmuş oğlu Ərfəüddövlə Həsən xan 1895-ci ildə Tiflisdə anadan olub, İsvetçədə, Parisdə, Monakoda xüsusi məktəblərdə təhsil alıb, İran ordusunda hərbi xidmətə başlayıb. O, general rütbəsinə qədər yüksəlib, atlı dəstənin komandanı olub, Azərbaycan və Lorestanda qiyamtları yatırıb. Pəhləvi rejimi dövründə səfir kimi fəaliyyət göstərmiş, 1984-cü ildə Tehrandə dünyasını dəyişib.

Mirzə Rza xan ilk təhsilini atasından alıb, sonra Tiflisə gəlib, burada İran dövlətinin baş konsulu, həmyerlisi Mirzə Mahmud xanın köməkçisi kimi qulluq edib. O, 1883-cü ildə artıq baş konsulun birinci müavini vəzifəsini icra etməyə başlayıb. Rza xan sonralar Peterburq, İstanbul və İsvetçədə konsul müavini, baş konsul və səfir vəzifələrinə təyin edilib. Onun ictimai xadim kimi formalaşmasında Mirzə Mahmud xanın böyük rolu olub. O, Tiflisdə işləyəndə rus dilinə mükəmməl yiyələnib, köməkçilikdən konsulun tərcüməçisi, bir qədər sonra birinci müavini vəzifəsinə qədər yüksəlib. Mirzə Rza xan özünə ləqəb götürərək "Daneş" kimi məşhur olub. Həyat yoldaşı Lüdmila Servis Böyük Britaniya diplomatının qızı idi, soykökü rus zadəganları olan Demidovlara gedib çıxırdı.

Mirzə Rza xan Xorasandan 1886-cı ildə qayıdıb və Nəsrəddin şahın baş yavəri olub. Sonralar Xarici İşlər Nazirliyi Nəsrəddin Şahın icazəsilə Mirzə Rza xanı Peterburqa tərcüməçi və katib vəzifəsini icra etməyə göndərmiş. Bacarıq və səriştəsi nəzərə alınan Mirzə Rza xan bir sıra xarici ölkələrdə mühüm vəzifələr yerinə yetirib. Nəhayət, o 1889-cu ildə Tiflisə baş konsul təyin edilib, həmin vəzifəni 1895-ci ilədək icra edib. 1895-ci ildə isə Mirzə Mahmud xanın əvəzinə İranın Rusiyada səlahiyyətli nümayəndəsi vəzifəsinə təyin olunub. O, həmin ildə "Ərfəüddövlə" (dövlətin yüksək adımı) titulluna layiq görüldü.

Mirzə Rza xan Rusiya dövlətilə yanaşı, İranın İsveç və Norveçdə də səlahiyyətli nümayəndəsi olub. O, 1901-ci ildə İstanbul səfirliyinə təyin edilib, işgüzar və bacarıqlı diplomat kimi fəaliyyətini burada da uğurla davam etdirib. O, 1910-cu ildə vəzifədən azad olunandan sonra Monakoya gedib, orada özünə qəsrə bənzər ev tikdirib, həmin şəhərdə yaşamağa başlayıb. Həmin evə "Daneşgah" (Daneşin iqamətgahı) adı verilib. 1913-cü ildə isə Tehrana qayıdaraq, bir neçə ay Mirzə Məhəmmədli xanın təşkil etdiyi Nazirlər Kabinetində ədliyyə naziri vəzifəsində işləyib. Kabinetin süqutundan sonra ona İran dövləti tərəfindən 56 min tümənə yaxın təqaüd təyin edilib.

Mirzə Rza xan Ərfəüddövlə 1937-ci ildə 84 yaşında Tehrandə dünyasını dəyişib. Hərbi və diplomat, məşhur alim kimi şöhrət qazanmış Mirzə Rza xan "Müntəxəbat-Daneş", "Divani-Gövhəri-Xavəri" və sair əsərlərin müəllifidir. Onun "Məsnəviyi-sülli" poeması bir sıra xarici dillərə tərcümə olunub. O, diplomatik fəaliyyəti dövründə müxtəlif illərdə dünyanın bir çox ölkələrinin orden və medalları ilə təltif edilib.

Mirzə Rza xan vaxtilə Tiflisdə rus dilində kiçik bir kitab nəşr etdirib. Həmin kitabda öz həyatının ayrı-ayrı anlarından söhbət açır. Nəşrdən məlum olur ki, çox xeyirxah, humanist, nəcib bir şəxsiyyət olub, həyatında qəribə, tələyüklü hadisələr baş verib.

Balaca Vano ona tərəf çevrilib tam ciddiyyətilə cavab verdi: "Ona niyə konfet verməyim? Bir vaxt konsul olacaq və Tiflisdə yaşayacaq. Sonra öz evində şahın anadan olduğu günü qeyd edəcək, atəşfəşanlıq təşkil edəcək, məni ziyafətə dəvət edəcək və şirniyyata qonaq edəcək!"

Bütün dövrlərdə rənglər xalqların bədi özünüifadə vasitəsi olub. Rəng insanın emosional reaksiyasına təsir edir. Hələ 1810-cu ildə böyük alman şairi və filosofu İ.V. Höte deyib: "Rəng emosiyalar oyadan işiq məhsuludur".

Koloristika – rəng haqqında, rəngin təbiəti, əsas, qarışıq və əlavə rənglər, rəngin xarakteristikası, rəng çalarları, rənglərin qarışdırılması, rəng harmoniyası və rəng mədəniyyəti, eləcə də rəng dili haqqında elmdir.

rəngləri asanlıqla tapıb uyğunlaşdırmaq üçün bütün rəngləri əhatə edən rəng spektridir. Həmin çarxdan incəsənətin bir çox sahələrində, geyim və interyer dizaynında, floristika, vizaj, foto sənəti, kompüter dizaynı, həmçinin, parça və tikinti sənayesində istifadə edilir.

Ümumiyyətlə, rəng çarxı - rəng və rəng kombinasiyası ilə məşğul olan adamlar üçün vacib vasitədir.

İlk rəng çarxı XVII-XX əsrlərdə, ilkin rəng nəzəriyyələri ilə birgə yaranıb. Ən geniş yayılanı yeddi rəng qurşağından və alqırmızı rəngdən ibarət səkkiz bölməli rəng çarxı

sonra yaranıb. Rəngləri sistemləşdirən Nyuton musiqi modelinin oxşarı kimi, hissəli rəng çarxını yaradıb.

Nyutonun rəng çarxı

Digər rəng çarxının müəllifi olan böyük mütəfəkkir Hötenin yanaşması fərqlidir. Onun fikrincə, rəng təbiətdə mövcud olan ob-

Komplimentar (əks) rənglərin kombinasiyası – rəng çarxının diametrinin kəməndə yerləşən iki əks rəngin kombinasiyasıdır.

Kombinə edilmiş komplementar (əks kombinasiya – əks rənglərin kombinasiyasının nisbətən zəif kontrast formasıdır. Burada bir rəng iki bir-birinə yaxın olan əks rənglə uyğunlaşır.

Məşhurların dil haqqında dedikləri

○ Dili xalq yaradır, filoloqlar kəşf edir və sistemləşdirir, yazıçılar isə onun üzərində söz sənəti yaradırlar.

V.Belinski

○ Dilin pisi-yaxşısı olmur... Çünki dil yalnız güzğüdüdür. O güzğüyə gileyilmək yersizdir.

S.Dovlatov

○ Çox dil bilən adamın sanki bir qıfıla bir neçə açarı var.

Volter

○ Dil – fikrin libasıdır.

S.Conson.

○ Xarici dil bilməyən adam öz dilini də yaxşı bilməz.

İ.Höte.

○ Dil elə bir qurğudur ki, gərək yayının cırıldamağına imkan verməyəsən.

A.Rivarol

○ Dillər arasında fərq o qədər böyükdür ki, bir dildə kobud səslənən söz o biri dildə tamam fərqli səslənir.

D.Drayden

○ Dil və söz ağacın budağı və yarpağı kimidir.

A.Peres

○ Dil xalqın təkəkkürünün güzğüsüdür; hər irqin intellekti stereotip kimi dilinə keçir və medal kimi ora həkk olunur.

X.Sexador

○ Nə olur-olsun, doğma dil doğmalığında qalır. Ürəkdən danışmaq istəsən, ağına bir fransız sözü gəlməz. Əgər seçilmək istəyirsənsə, bu başqa məsələ.

L.Tolstoy

○ Yalnız ölü dillər əbədiyyətə qovuşur.

A.Rivarol

○ Hər dilin öz söz axını, harmoniyası var.

K.Batyuşkov.

○ Bir xalqın karakterini bilmək istəyirsənsə, əvvəlcə onun dilini öyrən.

Pifaqor

○ Dili qorumaq lazımdır. Dil sadə və zərif olmalıdır.

A.Çexov

○ Əgər dilə öz şirəsindən, kökündən bəhrələnməyə və öz mayasında qıvcırmağa imkan verməsəniz, dil zənginləşməz, müasir tələblərə cavab verməz.

V.Dal

○ Yaxşı ifadə edilmiş fikir bütün dillərdə müdrik səslənir.

D.Drayden

○ Dil – taqqıldadıb musiqi çaldığımız çatlamış qazana oxşayır. Bu səs, elə bil, ayı rəqsi üçün nəzərdə tutulub.

Q.Flober

○ Ən mükəmməl dil o dildir ki, onun vasitəsilə az sözlə böyük məna ifadə edə biləsən.

P.Buast

○ Gözəl dil, hətta ən sarsaq fikrə də ləyaqət donu geyindirir.

V.Şəbel

○ Şeir dili ilə nəsr dili arasında fərq axtarmaq yersizdir. Saf şeir dilini oxuyub başa çatdırmaq olmaz, saf nəsr dilini isə öyrənməyə dəyməz.

U.Oden

○ Dilini bilmədiyən adamın nə vaxt susduğunu da bilməzsən.

S.Lei

Çapa hazırladı: N.ƏLİYEVA

KOLORİSTİKA - rənglərin dili

Rəng sistemləri

Rəngkarlıq təcrübəsi göstərir ki, bir çox rəng və çaları qarışdırmaqla yeni rənglər almaq mümkündür. Dünyanın mahiyyətini tapmağa çalışan naturalist-filosoflar təbiət hadisələrini təhlil edib hər şeyi hissə-hissə ayıranda (yerbəyer edəndə) qırmızı, yaşıl və göy rənglərdən ibarət "əsas rəng" təsnifatını yaradıblar.

1860-cı ilə Maksvell RGB (Red, Green, Blue) sistemini yaradana qədər İngiltərədə də uzun müddət qırmızı, sarı və göy başlıca rənglər sayılıb. Bu sistem hal-hazırda monitor və televizorların elektron-şüa borucuqlarının rəng əksətdirmə sistemlərinin əsasını təşkil edir.

İlk mükəmməl rəng sistemini Leonardo da Vinçi yaradıb. O, nəinki rəng müxtəlifliyini altı rənglə - ağ, sarı, yaşıl, göy, qırmızı və qara - məhdudlaşdırmanın mümkünlüyünü irəli sürüb, həmçinin, rəngi iki əsas cəhətə (bədi və fiziki) ayırıb.

Böyük alman şairi və filosofu İohan Volfanq Höte 1400 səhifəlik "Rəngin təbiəti haqqında elm" əsərini özünün bütün poetik əsərlərindən üstün qiymətləndirib. Höte rəngə kompleks yanaşmış, onun psixoloji və fizioloji cəhətlərini dərinləndirib.

Rəng çarxı koloristikanın əsasıdır

Rəng çarxı – bir-biri ilə harmoniya təşkil edən

xıdır. Həmin çarxda qırmızı, sarı, yaşıl, göy əsas rənglər sayılır və onlara neytral rənglər kimi narıncı, mavi, bənövşəyi və al-qırmızı rənglər əlavə edilir. Rəng çarxında eyni məsafədə bir-birini əvəzləyən birinci və ikinci dərəcəli rənglər var. İki birinci dərəcəli rəngin qarışığından onların arasındakı ikinci dərəcəli rəng alınır.

Rəng çarxları adətən isti və soyuq zonalara bölünür.

İsti rənglər qırmızı, narıncı, sarı və neytral rənglər, soyuq rənglər göy, mavi, yaşıl və keçid rəngləri – göyümtül-bənövşəyi, göyümtül-yaşıldır.

İsveçrə rəssamı, yeni sənət nəzəriyyəçisi İohan nes İttenin rəng çarxı dizaynerlərin əsas alətlərindəndir. Bütün ömrünü rəngləri araşdırmağa həsr etmiş İtten "Rəng sənəti" kitabının müəllifidir. İttenin kitabı dizayn sahəsində indi də istifadə edilir.

İttenin rəng çarxı

Rəng haqqında ilk elmi nəzəriyyə Maarifçilik dövründə İssak Nyutonun işığın dispersiyası (ayrılma, səpilmə, parçalanma) hadisəsini kəşf etməsindən

yektiv varlıqdır. Höte rəngləri əsas və qarışıq rənglərə ayırıb.

Hötenin rəng çarxı

Başqa bir alman alimi və filosofu Vilhelm Osvaldın daimi spektral rəng çarxında 3 əsas rəng var. Bunlar da RGB rəng modelinin əsasını təşkil edən qırmızı, göy və yaşıl rənglərdir. Sırf ağ və qara rənglər isə yoxdur.

Osvaldın rəng çarxı

Rəng harmoniyası
Oxşar rənglərin kombinasiyası – rəng çarxında 3 yanaşı rəngin kombinasiyasıdır.

Klassik triada – bir-biriyə eyni məsafədə yerləşən 3 rəngin kombinasiyasıdır.

Düzbucaqlı kombinasiyada bir-birinə əks tərəfdə yerləşən 2 cüt rəng və onlara oxşar rəng götürülür. Bu variant daha rəngarəng olsa da, rənglərin seçilməsində dəqiqlik tələb edir.

Psixoloqlar təsdiqləyir ki, rəng seçimində bütün ömrü boyu eyni rəng qammasına sadıq qalmaq olar, ancaq hansısa dövrdə tamamilə əks rənglərə xüsusi meyil yarana bilər. Rəng çarxından düzgün istifadə etməklə dizayn işlərində, şəkil, foto və ya istənilən kompozisiyada mükəmməl rəng qamması yarada bilərsiniz.

Nərgiz CABBARLI

Uşaq ədəbiyyatı, xüsusilə nağıllarımız haqqında araşdırmanı davam etdirmək üçün ələ aldığım daha bir neçə kitaba (konkret olaraq 9 kitab) baxdıqdan sonra vacib bir sual qarşısında qaldım: “Əgər axtarışlarımız zamanı əsaslı, bədii dəyəri olan, sözün əsl anlamında, uğurlu uşaq ədəbiyyatı nümunəsi adlandırma biləcəyimiz əsərə iyirminin, otuzun birə nisbətində də rast gələ bilmiriksə, bu araşdırmanı davam etdirməyin mənası varmı? “Yoxdur” deyib, mövzunu bağlamaq ən yaxşı və doğru addım olardı?”

Amma “yoxdur” demək işin çox asan çözümdür. Çünki dəfələrlə qeyd etdiyimiz kimi, son 15-20 ildə kəmiyyət etibarilə yüksəliş var, uşaqlar üçün xeyli sayda nağıl dərc olunub. Müəllifləri arasında ismi yetərinə bəlli olanlar da var, sadəcə maraq göstərərək, boşluğu doldurmaq xatirinə bu yola (məqsədin aliliyini qətiyyənlə şübhə altına almadan deyirəm!) baş vuranlar da...

Amma keyfiyyət baxımından... poeziya ilə, şeirlə müqayisədə uşaq nağılları sahəsində elə bir acınacaqlı hal hökm sürür ki, ələsiz qalib əvvəllər qələmə alınmış mətnlərə dönə-dönə və yenidən qayıdırsa da, təkrar nəşrə də haqq qazandırılmalı olursan (Məsələn, heç bir naşiri “Tıq-tıq xanım”ı təkrar-təkrar nəşr etdiyinə görə qına-ya bilməzsən).

Bu sual haqqında düşündükdə isə ümumən nağıllarımızı göz önünə gətirərək ortağ bir nəticə çıxarmağa, eyni və oxşar, həmçinin zəif nöqtələr üzərində durmağa çalışdım. Nədir o nağıllarda axtarıb da tapmadığımız, görmək istəyib də görə bilmədiyimiz? Hardadır boşluqlar?

Və bu zaman istər-istəməz dünya yazıçılarının nağıllarını xatırlamalı oldum. Yadıma ilk düşən klassik nağılçıların Zoluşkası, Paltarsız hökmdarı, Çəkməli pişiyi, Noxud üstündə yatan şahzadəsi olsa da, onların üzərində dayanmayıb bir qədər yaxın keçmiş üz tutdum. Və... İlk olaraq ağılıma Uzuncorab Peppi (Astrid Lindgren), Damda yaşayan Karlson (Astrid Lindgren), Meri Poppins (Pamela Trevers), Çipollino (Canni Rodari), Şrek (Uilyam Steyk) kimi nağıl qəhrəmanları gəldi...

Bunu bir kənara qoyub yenidən bizim nağıllara qayıtdım... və... tam bir boşluğa düşdüm. Göz önünə gətirdiyim nağıllarda... mövzu? Var. Uşaqlara nəse öyrətmə istəyi necə? O da həmçinin. Bəs uşaqların öyrənə biləcəyi nələrsə? Varlığını dana bilmirəm. Amma... Hər addımda “ayağın boşluğa düşür”.

Əvvəla, diqqəti çəkən əsas cəhət: bizim nağıllarda öyrətmək, dərs demək cəhdi nağıl yaratmaq, xarakter və obraz yaratmaq cəhdini o qədər üstələyir ki, bu, nəinki uşaqları, elə böyüklərin özlərini belə qıcıqlandırır. Digər tərəfdən də, məhz bu missiyaya konsentrasiya olunma nağılda situasiyanın, personajın demək istədiyini deyil, müəllifin öyrətmək istədiyini önə itələyir ki, bu da nağılı nağıllıqdan

Bir qədər konkretləşdirək. Məsələn, ayı haqqında ayrı-ayrı əhvalatların nəqləri baş verir (Məmməd Elli, “Arı və ayı”, “Nağıllar” kitabı, Bakı, 2012 və Ələkbər Salahzadə, “Meşədən küsən ayı”, Bakı, 2010). Və ya sərçə haqqında (Əli Səmədli, “Sədaqət”, “Qanlı bənövşə” kitabı, Bakı, 1996 və Məmməd Elli, “Dəniz və sərçə”, “Nağıllar” kitabı, Bakı, 2012). Birinci nağılda ayı və arılarla bağlı bir əhvalat danışılır. Ayının tənbel

Beləliklə, nəticədə oxucu – uşaq məlum bir əhvalatı – sərçənin dimdiyində su daşması əhvalatını müxtəlif versiyalarda dinləmiş olur. Birində sərçə yanan meşəni söndürməyə çalışaraq dimdiyində su daşırıb meşəyə öz sədaqətini göstərirsə, digərində yumurtalarını oğurlamış dənizdən eyni yolla intiqam almağa çalışır. Bir daha diqqət çəkim: hər iki nağıl bəlli əhvalatın iki variantıdır...

bu dayə qadın həm görünüşü, həm də xarakteri ilə maraqlıdır, fərqlidir, qəribədir. Nağılın elə ilk hissələrindən artıq o (hətta bacarıqlarının və qəribəliklərinin sərgilənməsi prosesi başlamazdan əvvəl) öz qara geyimi, çətiri, çəkmələri, görünüşü ilə oxucunu (bu məqamda uşağı) maraqlandırır. Bu ilk və maraqlı detallar öz arıncı daha maraqlı olacaq hadisə və əhvalatların gələcəyini vəd edir. O, hər şeyi baca-

Nağıllarımızdakı boşluqlar... yaxud qəhrəman və xarakter problemi

çıxırır, bədii mətn olaraq keyfiyyətsizləşdirir. Mən hələ psixoloji təsir baxımından öyrədilməli, tələq ediləməli olan cəhətlərin uşaqlara birbaşa deyil, nümunə göstərərək (ədəbiyyat anlayışında yaradılaraq) deyilməli olduğundan danışırım. Uşaqlara “belə et” deyərsən, dinləməz, amma etməli olduğu hərəkəti göstərsən (məsələn, öz timsalında), o, anında olmasa da, müəyyən zamandan sonra sənənin ardınca gələr...

İkincisi, bizim nağıllarda (bu, bütövlükdə nəsrimizdə də təsadüf edilən problemdir) nəql olunan əhvalata daha çox önəm verilir. Süjet qurulu, əhvalat nəql edilir, amma o bitən kimi hansısa bir obrazın, xarakterin, situasiyanın yadda qalma prosesi reallaşmır. Qısası, yuxarıda sadaladığımız dünya nağıl personajları, nağıl xarakterləri, oxuzların yaradılması çabası yox dərəcəsidir. Ortada olan isə yəne yastıpəncə ayılar, cik-cik sərçələr, şələquyruq tülkülər, zəhmətkeş arılar, məstan pişiklər, çilçil xoruzlardır. Göründüyü kimi, həttə seçilmiş qəhrəmanların xarakterləri belə məlum sözlərlə təkrarən “yaradılır”. Əlbəttə, biz, heyvanların nağıl qəhrəmanlarına çevrilməsinə etiraz etmirik. Amma hansısa bir heyvana belə bir “şərəf” verilsə, onu başqa “həmcinslərindən” fərqləndirən bir xüsusiyyət, heç olmasa, göstərsin, qabardılsın. O, adi personaj – bu məqamda, məsələn, ayı – olmaqdan çıxsın, fərqlənsin, yadda qalsın. Xarakterizə edilərkən ənənəvi “kodlaşdırmadan” uzaqlaşdırılsın.

arılardan “içində üzdükləri” balı yeməsi təsvir olunur. Arılar işlək yoldaşlarını hiylə ilə pətəkdən uzaqlaşdırırlar ki, bal gölündə üzsünlər. Amma bu “xoşbəxtlikləri” uzun sürmür. Çünki bir ayı o bala şərək çıxır. Yəni cəzalandırılma baş verir. Əlbəttə, belə bir cəzalandırılmanın uşaqlara öz “mesaj”ını çatdırır: “Yoldaşına xəyanət etmə”, “İşləmədən dişləmək olmaz” və s. Amma nağılda hadisə baş vermir. Sadəcə, danışılır. Təsvir canlılığı da yetərinə deyil ki, bu da nağılı sıradan edir. İkinci nağılda isə ayının meşədən küsüb getməsi əhvalatı nəql edilir. Burada ən azından və birinci nağıldan fərqli olaraq, sadəcə əhvalat danışılır, həm də heç olmasa ayının bir xüsusiyyəti ilə onun xarakterinin yadda qalmasına cəhd edilir: meşədən küsən ayı. Bu həm nağıl qəhrəmanının, həm nağıl adının, həm də mövzusunun diqqət çəkəməsi, yadda qalması üçün yarıdımçı elementdir (ümumiyyətlə, Ələkbər Salahzadənin nağıl yaradıcılığında bu xüsusiyyət çox diqqət çəkir. Onun nağıllarında xarakterin müəyyən edilməsi üçün bir əsas keyfiyyət ön plana çıxarılır: “İtən karadaşların nağılı”, “Oxatan kirpinin nağılı”, “Tənha ağacın nağılı” və s. Bununla da, hansısa ümumidən xüsusiyyətə doğru yol alınır). Sərçələrlə bağlı hər iki nağılda isə oxşar əhvalatların bir qədər müxtəlif variantlarda nəql edilməsi baş verir və bu da öz növbəsində, onların yadda qalmasına mane olur. Əhvalat olaraq deyil, nağıl olaraq. Çünki onsuz da bu əhvalatın ədəbiyyatımızda dəfələrlə “oyadılması” prosesi baş tutub.

Və ya... Keçəl (Məmməd Elli, “Keçəlin məhəbbəti”, Nağıllar, Bakı, 2012), Koroğlu (“Koroğlu olmağın sirri”, Bahar qatarı, Bakı, 1999), Axmaq Padşah (Əli Səmədli, “Axmaq padşahın nağılı”, “Qanlı bənövşə”, Bakı, 1996) kimi nağıl qəhrəmanları nağıllarda hansı məqsədlə və hansı məzmunun ortasında olurlarsa olsunlar, yenə də yadda olanın təkrarlanmasından başqa bir təəssürat yarada bilmirlər. Hətta bu nağıllarda bəzən ənənəvi olana yeni münasibət sərgilənsə, mətnlərin yeni variantları yaradılsa belə, heç bir yeni qəhrəman əvvəlki Koroğuldan, Keçəldən, Axmaq Padşahdan önə keçə bilmir...

Nəticədə də bizim nağıllarda meydana çıxan (yaradılan demirəm) obrazlar xarakterə, qəhrəmana çevrilə, yaddaşlara köçə bilmirlər. Və ya belə də demək olar: bütünlükdə hansısa qəhrəmanı ya ümumilikdə hansısa heyvan (məsələn, ayı, sərçə, arı və s.) olur, ya hansısa bir uşaq (ad qətiyyənlə fərq etmir, çünki ümumidən fərdiyə adlanır), yaxud da kökü klassik nağıllarımıza gedib çıxan Koroğlu, Dədə Qorqud, Beyrək və s.

Məncə, bizim nağıllarımızın zər-bə vurulacaq ən zəif yerlərindən biri məhz budur.

Dünya nağıllarından bəzilərinin adlarını xatırlatmam isə təsadüfi deyil. Məsələn, yuxarıda Meri Poppinsin adını çəkdim. Səbəb? Əlində çətiri (detal sənətkarlığı məsələsi!) Uşaq yaradılan qəhrəmanı bütünlüklə, ən incə detallarına qədər xəyalında canlandırma bilməlidir! olan, onunla istədiyi an uça bilən

rır, hər şeyi çatdırır, hər işin öhdəsindən gəlir və ən əsası, fərqlidir, qeyri-adi, əyləncəlidir, təxəyyül sahibidir. Belə bir nağıl qəhrəmanı istər-istəməz yadda qalır. Onunla uşaqların baş tutan səyahətləri də, yaşadıkları qəribə macərələr də, qeyri-adi hadisələr də məhz xarakterin formalaşması naminə və onun ətrafında baş verir. Məhz xarakterin yadda qalmasına yönəldilir. Yeri gəlmişkən, adlandırılmanın, səslənmənin də vacibliyini unutmayaq. Nağıl qəhrəmanına verilən adın əhəmiyyəti haqqında əvvəllər də qeyd etmişik. Səslənmənin, həm də maraqlı səslənmənin şərt olduğu unudulmamalıdır.

Biz Meri Poppins haqqında fikirlərimizi Karlson, yaxud Uzuncorab Peppi, Şrek haqqında da təkrarlamaq bilərik...

İndi isə ənənəvi süjetlərə yenidən qayıdış məsələsinə də toxunmaq istərdik. Məsələn, Əli Səmədlinin “Tülkü tülkünü buyurur, tülkü də quyuğunu”, “Duz”, “Bir parça torpaq”, “Axmaq padşahın nağılı” kimi nağılları maraqlı işlənmələrinə baxmayaraq tanışıq motivlər üzərində işlənilib. Məsələn, “Duz” nağılında bir vilayətin xəzinəsini talamağa gələnlərin hücumlarının qarşısını almaq üçün ora duz qoyulmasından, gələnlərin duzu daddıqdan sonra bir daha hücum etməməsindən; “Tülkü tülkünü buyurur, tülkü də quyuğunu” nağılında zərb məsələ dayanan bir nağıl olaraq bir tülkünün tənbellik edib yem dalınca getməyərək başqa tülküləri göndərməsindən, onlardan da əli üzüləndən sonra öz quyuğuna bu işi tapşırmasından bəhs olunur. “Bir parça torpaq” nağılında isə bir mahalın müdrik başçısının düşmənin göndərdiyi elçilərin tələbi ilə əvvəl qızıl, sonra atını bağışladığından, sonra oğlunu nökrə verdiyindən, yalnız bir parça torpağa göz dikildiyi an döyüşə atıldığından söz açılır. Bütün bunlar təbii ki, çox əhəmiyyətli tərbiyəvi məna yükünə malik əhvalatlardır. Onların bədii cəhətdən zəif olduğu söylənə bilməz. Professional yazıçı qələmi öz sözünü deyir. Amma qeyd etdiyimiz kimi, bu nağılların tanışıq və tez-təkrarlanan motivlər üzərində qurulması tam bir uğurun əldə olunmasına mane olur.

Bu səbəbdən də, nağıl yaradıcılığı ilə məşğul olanların sadaladığımız sual problem üzərində düşünməsi vacibdir.

- ...Onu son mənzilinə yola salanda Fransa ayaqda olacaq, dalınca göz yaşını isə dünya axıdacaq. Və qəbrinin üstündə ikicə kəlmə yazacaqlar: "EDİT PİAF"
- Edit Piaf indi müstəqil musiqi janrı kimi tanınan "fransız şansonu" nun banilərindən və ən parlaq nümayəndələrindən biridir. Deyirlər, İkinci Cahən savaşında alman istilasını görərək ruhən sınımış fransızca öz mənliliyini iki nəfər qaytarıb: general Şarl De-Qoll və Edit Piaf...
- Məndən xəbər alsalar, belə deyərdim: Edit Piaf De-Qoll dövrünün yox, De-Qoll Edit Piaf dövrünün dahisidir. Heç şübhəm yoxdur ki, bütün Fransa da belə düşünür. Çünki dünyada əzəli və əbədi dəyər yalnız sənətdir.

Birinci yarpaq

...1915-ci ilin sazaqlı dekabr gecələrindən birində Parisin qədim, kirli dalanlarının hansıdası bir qadın dünyaya uşaq gətirirdi. Anası doğulan qız uşağını səsə gəlmiş polis nəfərinin plaşına bürüyür və adını elə oradaca qoyur: Edit. Sirkdə artistlik edən Anett Mayarın öz övladı üçün elədikləri, əslində, buradaca bitir və o, körpəsini öz valideynlərinə təhvil verib yoxa çıxır. Qızçığazın atası Lui Qasyon da iki-üç gün sonra cəbhəyə yollanır...

1917-ci ildə məzuniyyətə gələn sıravı Qasyon qızını fahişəxanada aşpaz işləyən anasına təhvil verib gedir.

...Editin məktəb dövrü çox tez bitir...

Qız müharibəyə qədər akrobatlıq etmiş və cəbhədən qayıdandan sonra yenə də Parisin küçələrində işləməyə başlayan atasına kömək edir. Lui öz maraqlı nömrələrini göstərir, Edit isə mahnu oxuyaraq pul yığırdı. Beləcə, baş-başa verib yaşayırdılar...

İkinci yarpaq

...Edit, on dörd yaş tamam olan kimi, artıq böyüdüynü elan edərək müstəqil həyata qədəm qoydu və atasından ayrılıb süd dükanında işləməyə başladı. Lakin alaqa-ranlıqda yerindən qalxmaq, süd şüşələrini belinə şəlləyib qaş qaralana kimi şəhəri dolaşmaq onsuz da həyatının çox hissəsini küçələrdə keçirmiş qızı o qədər bezdirdi ki, yenə köhnə peşəsinə dönəsi oldu. Qısa müddət iki dostuyla, sonra da bacılığı Simona ilə işləməyə başladı. Qızların gündə 300 franka yaxın qazancı olurdu.

Editin həyatına kişilər çox erkən girmişdi – lap elə atasından ayrılan kimi. Müntəzəm olaraq aşıq olur, vurulur və elə eyni müntəzamlıqla də sevgililərindən ayrılırdı. Bütün ömrü boyu belə oldu. Həyatda bir devida vardı: "Kişi səni atmaq haqqında fikirləşəndək görək özün onu atasın".

Üçüncü yarpaq

...Dünyaya gətirdiyi yeganə uşağının atası da bu baxımdan istisna deyildi. Lui Düponla tanış olanda Editin on yeddi yaş tamam olmuşdu. Tanışlıqlarının elə ilk günü oğlan bacılıqların yanına köçdü. Otaqda ikinci çarpayı olmadığından, üçü bir yerdə yatırdı. Editlə Lui-Marselin qızı da düz bir ildən sonra, elə həmin şərikli çarpayıda dünyaya gəldi.

Adını Sesil qoyduqları qızçığazın doğulması Editin düzənində heç nəyi dəyişmədi. Gənc ana peşəsini atmaq fikrində deyildi. Lui evdə qalib körpəyə baxa bilməyəndə də onu özüylə işə aparırdı. Editə Parisin ən aşağı əyarlı "Juan-lö-Pen" kabaresində oxumaq təklifi gələndə isə, Lui Düponun səbri daşdı, "Ya mən, ya kabare!" dedi və Editin seçimi onun xeyrinə olmadı...

1946-cı ildə "Mərakeş bombardiri" ləqəbini daşıyan bu boksçunu ona təqdim etdilər. Müğənni bu görüşü sıradan biri saydığından ona heç əhəmiyyət verməmişdi...

İş elə gətirdi ki, az sonra Edit Amerikaya qastrol səfərinə çıxdı; Marsel heç yadına da düşmürdü, amma bir müddətdən sonra Nyu-Yorkdakı telefonuna bir zəng gəldi. Həmin an Amerikada həmvətəniylə təsadüfi görüş Editə xoş gəlmişdi və primadonna Marsello şam etməyə razılıq verdi...

Həmin axşamdan etibarən onlar birləşdilər, Marselin əşyaları isə yavaş-yavaş Editin evinə köç elədi...

...O günlər Edit xoşbəxtlikdən alışıb yanırı, amma Marselin arvadı, üç oğlu vardı. Ata bilməzdi onları. Nə ailəsinə ata bilirdi, nə də təzə sevgilisini gizlətmək iqtidarındaydı.

...Amerika qastrolları başa çatır və Marsel ailəsi (onun arvad-uşağı Kasablankada yaşayırdı), sevgilisi və məşqləri arasında qalmalı olur. Məşqlərə ara verə bilməzdi, tezliklə dünya çempionu titulu uğrunda

Təzə evi Editi əməlli-başlı sakitləşdirdi və o, Amerikaya növbəti qastro-luna çıxdı. Marsel isə həmin günlərdə bütün Fransanı gəzərək xeyriyyə yarışları keçirir, keçmiş boksçulara yardım fonduna vəsait toplayırdı...

Parisə qayıdan kimi, Serdan ilk növbədə Nyu-Yorka gedən gəmiyə bilet sifariş edir, amma Edit yenə gözləmək fikrində deyildi. Və "Mərakeş bombardiri" okean səfərindən vaz keçib təyyarə limanına yollanır...

Ertəsi gün isə bütün qəzetlər qəzaya uğramış təyyarəylə bağlı yazılarını manşetlərə çıxarırlar...

Altıncı yarpaq

...Edit üçün həyatının ən ağır dövrü başlanır. Dərin depressiyaya, ruh düşkünlüyünə düşərək olan müğənni içkiyə qurşanır, içindəki üzücü xif-fətin öhdəsindən gəlmək üçün spirtizmə girir, cadugərlərə müraciət edir. Bir zamanlar birdəfəlik tərki etdiyi mühit onu yenə özünə çəkir.

...Zaman insana vurduğu ən dərin yaraları belə sağaltmaq iqtidarındadır. Editin ürəyindəki yara da zaman keçdikcə qaysaqladı. Amma o tələyədən daha bir sarsıdıcı yara alacağından xəbərsiz idi...

Serdanın ölümündən bir neçə il sonra Edit Piaf avtomobil qəzasına düşdü. Aldığı yaralar (sınımış əli, qabırğaları) həyat üçün təhlükəli deyildi, amma möhkəm ağrı verirdi. Bu üzücü ağrı kəsmək üçün Editə narkotik vururdular. Yaraları tez sağaldı, sınıq ağrıları kəsən kimi artriti başladı. Və narkotiklər Piafın daimi yoldaşına çevrildi.

"Ağ ölüm" yavaş-yavaş onun ağrını da əlindən alırdı. Axırda iş o yerə çatdı ki, dünya şöhrətli sənətkar özünü pəncərədən atmaq istəyərkən, yalnız rəfiqəsi Marqerit Mononun israrlı səyi bütün Fransanı sarsıdacaq bu faciənin qarşısını ala bildi.

Daha morfisiz yaşamaq iqtidarında olmadığını anlayan Edit Piaf, nəhayət, bir gün müalicə olunmaq qərarına gəlir.

Narkotiklərlə qurtardı, amma alkoqolizm və dərin ruh düşkünlüyü Editdən əl çəkmədi. Bir də xərcəng. Son nöqtəni məhz xərcəng qoydu. Xərcənglə çarpışmağın yolunu isə hələ də kimsə tapa bilməyib...

Yeddinci - sonuncu yarpaq

...Amma bütün bədbəxtliklərinə rəğmən, bu qadın nə oxumağa, nə də sevməyə ara verdi. Edit artriddən qıç olmuş barmaqlarını açmağa bilməyəndə belə, səhnəyə çıxır, huşunu itirəndək oxuyurdu. Həyatının lap sonunda, artıq qırx yeddi yaşında isə iyirmi yeddi yaşlı bir bərbərə - yunan əsilli Teofanis Lambukasa aşıq oldu, ərə getdi, onu səhnəyə çıxardı, amma əsl ulduza çevirməyə macal tapmadı – ömrü vəfa etmədi...

Teo Sarapo (Teofanisin səhnə təxəllüsünü Edit vermişdi) sidq-ürəkdən sevdidiyi qadından cəmi yeddi il artıq yaşadı və günlərin birində avtomobil qəzasında həlak oldu...

***

Paris qədim Per-Ləsez məzarlığında bir qəribə qəbir var; nə vaxt getsən, üstünü çiçəklə dolu görürsən...

Həm Fransanın rəmzi böyük Edit Piafın, həm də ondan yeddi il sonra dünyasını dəyişən, burda öz vəsiyyətiylə basdırıldıqdan sonra nakam məhəbbətin rəmzinə çevrilmiş Teo Saraponun son mənzili bu bir parça qara daşın altındadır. Amma nə qədər ki, Edit Piafın pərəstişkarları yaşayır, o da sağdır...

İlqar ƏLFI

Həminin və hər kəsin sevimlisi EDİT PİAF

Qızı ilə birlikdə Editin həyatından Lui də birdəfəlik silindi. İndi ona öz məqsədinə çatmağa kimsə maneçilik törətmirdi - qarabuşdayı, çəlimsiz Edit Qasyon nə vaxtsa bütün Fransanı səcdəyə gətirən Edit Piafa çevriləcəyinə bir an da şübhə etmirdi...

Və çevrildi də. Bir neçə il ötdü, günlərin birində Edit Piaf yatağından qalxanda artıq məşhur idi. "ABC" müzik-hollundakı debütdən sonra onun adı bütün qəzetləri bəzəyirdi. Editin dünyaya ikinci - məhz dahi Edit Piaf kimi gəlişi də həmin günə təsadüf elədi...

Dördüncü yarpaq

...Artıq Edit Piaf bütün Fransanın sevimlisidi, amma özünün sevdikləri də başının tükü sanı olmuşdu. Onların hamısını gətez o özü yola salırdı. Editi atıb getmək yalnız bir kişiye qismət olmuşdu. Onun adı Marsel Serdan idi.

yarışacaqdı. Edit isə onu sevgilisindən lap qısa müddətə ayıra biləcək hər şeyə dəli kimi nifrət edirdi...

Beşinci yarpaq

...Marsel üçün məhəbbət daha qiymətliydi. Edit Amerikaya gəldiyi günün səhəri Serdan sevgilisinə yaxınlıqda boş bir ev tapır və Edit Piaf həyatının növbəti on gününü orda, bağlı pərdələr arxasında, isti su, duş görmədən, ancaq buterbrot yeyərək

keçirir. Lakin həmin on gün böyük Edit Piafın həyatında ən xoşbəxt günlər idi...

1948-ci ilin 21 sentyabrında Marsel Serdan Amerika boksçusu Toni Zelə qalib gələrək, dünya çempionu oldu...

...Məhəbbətinin böyüklüyünə baxmayaraq, Edit Marselə görə yalnız bir dəfə (Lokşeldreykdə) öz həyat tərzindən imtina etdi. O zamandan etibarən müğənni özünə heç korluq vermir, "Məşqini mənimlə olma yanda edərsən!" deyirdi... Qarşıda Serdanı çempion adını qorumaq uğrunda La Motta kimi bir boksçuyla yarış gözləyirdi...

Bu dəfə o, məğlub oldu. Piaf indi lap sarsılmışdı. Amma bu sarsıntı, ruh düşkünlüyü çox çəkmədi. Hardansa beyninə yerləşdirdi ki, bütün uğursuzluqların səbəbi onun evidir. Və əgər belədirsə, bu evi satmaqdan başqa çarə yoxdur! Satmaq, təzə ev almaq lazımdır! Elə də etdi...

